

Centenario das Irmandades da Fala

***Irmandades
da Fala:
narrativa.
Antoloxía***

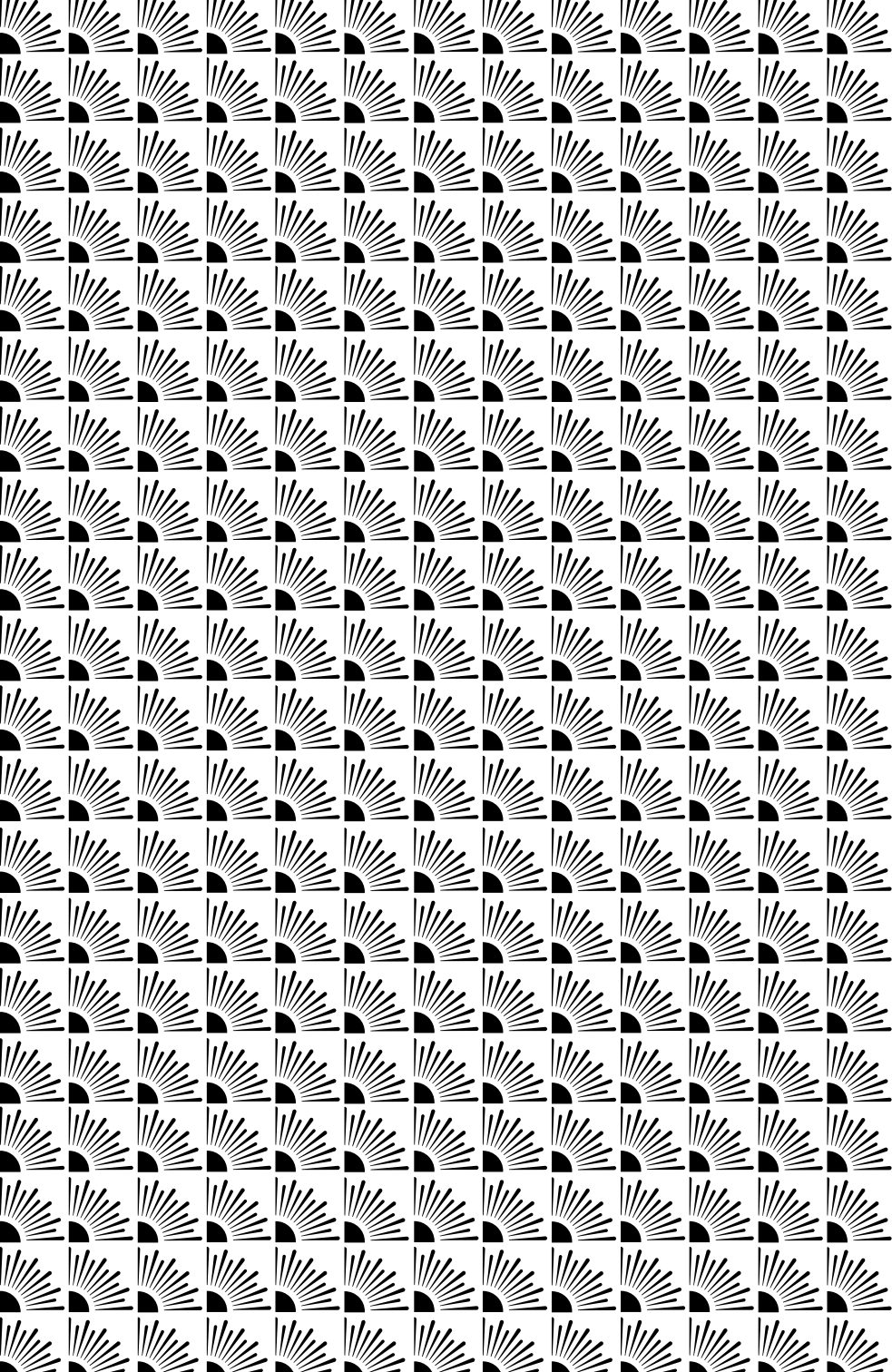
Edición de Ramón Nicolás

**REAL
ACADEMIA
GALEGA**

*Antoloxías
da Academia*
5

***Irmandades
da Fala:
narrativa.
Antoloxía***

100

IRMANDADES DA FALA
CENTENARIO

© da introdución, edición e notas
Ramón Nicolás

© da presente edición
Real Academia Galega

Deseño da colección
Pepe Barro

Maquetación e impresión
Mazaira grafismo, sl

ISBN: 978-84-946005-5-5

D.L.: C 348-2017

REAL
ACADEMIA
GALEGA

Deputación
DA CORUÑA

***Irmandades
da Fala:
narrativa.
Antoloxía***

Ramón Nicolás

Introdución, edición e notas

ÍNDICE

- 11 *Limiar*
Ramón Nicolás
- 23 **1. Contos da forxa (1916)**
Euxenio Carré Aldao
- 53 **2. Do caso que lle aconteceu
ao Dr. Alveiros (1919)**
Vicente Risco
- 77 **3. O deputado por Beiramar (1919)**
Gonzalo López Abente
- 121 **4. Queixumes / Home viaxeiro /
Conto sinxelo (1920)**
Antón Losada Diéguez
- 129 **5. Un ollo de vidro (1922)**
Alfonso Daniel Rodríguez Castelao
- 145 **6. O vello mariñeiro toma o sol,
e outros contos (1922)**
Euxenio Montes
- 175 **7. O sol..., o vento (1922)**
Ramón Cabanillas
- 179 **8. O que o solpor calaba /
As irremediábeis melancolías (1922)**
Manoel Antonio
- 185 **9. O serán (1922)**
Xoán Vidal Martínez

189	10. A costureira (1922) <i>Nicolás García Pereira</i>
229	11. A i-alma de Mingos (1922) <i>Francisca Herrera Garrido</i>
247	12. Pantelas, home libre (1925) <i>Ramón Otero Pedrayo</i>
269	13. Cabalgadas en Salnés (1925) <i>Fermín Bouza Brey</i>
289	14. Os pobres de Deus (1925) <i>Luís Amado Carballo</i>
321	<i>Referencias</i>
323	<i>Bibliografía ampliada</i>

Limiar

Ramón Nicolás

O espírito dun novo Rexurdimento

No primeiro número publicado pola colección ¡Terra a Nosa!, incorporado a xeito de limiar da noveliña *Contos da forxa* (1919) de Euxenio Carré Aldao, incluíase un texto anónimo baixo o título de “Dous verbes”. Estas liñas compuxéronse con probabilidade como unha carta de presentación redactada polos editores na que cifraban os seus obxectivos e nos seus contidos descansa, ao meu ver, a revelación do pulo preciso que debía adxudicárselle á promoción e divulgación da lingua galega a través da potenciación dunha narrativa propia e singular, que chegase a un público diferente tras aqueles pasos que deran as voces do Rexurdimento e do que veu posteriormente pois xa sentían que narradores como Valentín Lamas Carvajal, López Ferreiro, Marcial Valladares ou Xan de Masma, entre outros e por unhas ou outras razóns, non ofrecían modelos solventes que encaixasen no espírito dun novo tempo. Por fin, aquel obxectivo púñase en práctica e, se cadra, ao abeiro das declaracións programáticas que se abrazaron no seo da I Asemblea Nacionalista de Lugo, era xa tempo de avanzar. Aquel breve texto dicía así:

Os editores de “¡Terra a Nosa!”, altamente compracidos pola excelente acolleita con que recibiu o público o número programa, e as frases encomiásticas que a prensa toda de Galicia tivo a bondade de dedicarlle ao acusar recibo de

recibilo, áchanse fondamente recoñecidos ao primeiro e á segunda, e prometen corresponder con creces ao favor dispensado polo público.

Unha das maiores probas do éxito conseguido por “¡Terra a Nosa!” foi o ter que facer unha segunda edición, que tamén foi esgotada.

Isto échenos de satisfacción. Non soamente polo orgullo natural de ver asegurada a vida dunha idea levada á práctica, senón por nos decatarmos por este medio, de que o noso idioma ten prosélitos, e non é cousa desvaída como moitos pensan.

A influencia do castelanismo puido atenuar o uso do noso idioma, puido introducirse nel e castelanizalo, mais non puido matalo nin borrarlo da lista dos idiomas, porque o galego vive en nós como en cada flor hai o seu cheiro e en cada ceo a súa cor.

E isto é o que máis nos conforta e nos enche de ledicia. E como o fin que cobizamos é a propagación do noso idioma, dámonos por satisfeitos e sentímonos orgullosos de dar á publicidade ¡Terra a Nosa!, que ha de ser, e niso poñeremos cantas forzas e medios teñamos á man, manancial da nova e puxante literatura galega, pois non en valuto nos fixemos cargo ao constituír a Editorial “Prensa Gallega S.A.”, de poñerlos esforzos desta empresa á disposición de tódalas boas causas galeguistas.

Aínda que modestamente, abrimos neste número un concurso que, sen dúbida, fará mover as plumas da nosa xuventude; concurso que será o comezo ou pé doutros de maior importancia, pois nós estamos dispostos a ir mellorando ¡Terra a Nosa! tanto alá como o favor do público obrigue.

Velaí, así pois, algúns datos de interese que se encerran neste pequeno texto, non exento de relampos líricos, onde sobre todo salienta unha enorme dose de entusiasmo. Os editores anónimos apuntan ao agradecemento tanto do público receptor como da prensa en xeral, elementos claves no que se publicita como

un inequívoco éxito da iniciativa. Malia todo, prima nesta consideración inicial a relevancia que se lle outorga á lingua galega como vehículo de creación literaria, nomeadamente na prosa, resistente e presente malia o que perciben os editores como castellanización histórica que sufriu a nosa lingua. Non é difícil colixir como o obxectivo inicial desta colección, alén doutras que logo se sumarán, o de prestixiar o idioma a través da escrita literaria en prosa e non en van xa se apunta a posta en marcha dun concurso literario para animar á mocidade a escribir en lingua galega. O certo é que, precisamente, o ditame dese concurso, animado e potenciado máis tarde desde as páxinas d' *A Nosa Terra*, non recaería nunha persoa nova senón nun experimentado poeta e narrador como foi Gonzalo López-Abente coa novela *O deputado por Beiramar* (1919), aínda que non é difícil sospeitar que boa parte dos orixinais recibidos para este galardón constituísen parte do catálogo do proxecto editorial “¡Terra a Nosa!” e, posteriormente, da chamada “Biblioteca Galeguista”, malia que esta simbolizase unha viraxe desde o punto de vista ideolóxico ao desvincularse dos posíbeis lastres do vello rexionalismo para abrazar, con maior convicción, a ideoloxía xurdida da Asemblea de Lugo.

Xustamente na edición orixinal d' *O deputado por Beiramar* é Antón Villar Ponte quen incorpora un texto, baixo o rótulo de “Unhas palabriñas...”, que non é difícil entender como unha continuidade matizada co anteriormente reproducido. Alén dos parágrafos iniciais, destinados á natural gabanza do autor salientando os valores da peza literaria, Villar Ponte apunta á inauguración, con esta novela, da chamada “Biblioteca Galeguista”, onde semella apuntar á necesidade perentoria da creación dunha casa editora galega como un elemento fundamental que, ao tempo, vincula cunha visión empresarial sorprendente por novidosa. Ao seu xuízo, aínda máis relevante que a creación dun Banco

Galego, sería a posta en marcha dunha editora nacional pois aí ve un dobre “negocio”, de carácter “material e espiritual”:

Porque decatádevos ben: esa Casa Editora –honra de Galicia– atoparía pola situación dos nosos portos e pola característica dos nosos emigrantes, máis doada saída para América dos seus produtos, que as de Madrid, Barcelona e Valencia. Doadamente podería recadar en boa parte e de présa o traballo dos grandes escritores galegos hoxe con marca acreditada nos mercados literarios de España e as Repúblicas de fala castelá do novo mundo. Pero inda tamén en Portugal e na terra americana de lingua portuguesa, como en tódalas cidades ibéricas, os escritores galegos, xa na man da nosa Editorial, acharían mercado para os seus libros. [...]

Unha das cousas máis patrióticas que se pode facer, pois, na nosa Terra, é esta: a de axudar á implantación da gran Casa Editorial. Así viría a estar en mans galegas, só galegas –admitir cartos estraños sería vergoñoso–, a arma de maior poder para un pobo: a arma da súa propia cultura, sen mediacións alleas de ninguén.

Os capitalistas da Galicia farían un gran ben decatándose do asunto. Trátase, e non haxa dúbida, de cousa máis importante aínda que un Banco Galego, porque se trata dun dobre negocio: material e espiritual. Dun dobre negocio “único”, sinxelo, doado, cristalino, que non supón a esixencia de serios sacrificios previos.

Dun e doutro axeito, alén dos movementos de tensión que se perciben entre os propósitos de “Prensa Gallega S.A.” e outras iniciativas que logo virán no tempo, o certo é que o convencemento de que se poderían atinxir novos horizontes a través da popularización dunha prosa en galego distinta e con outros vimbios converteuse nunha sorte de obsesión nalgúns dos membros sensíbeis a estas iniciativas no seo das Irmandades da Fala. Estes asumiron a relevancia do pulo definitivo que se lle debería outorgar á lingua

galega como vehículo para a creación literaria en prosa ficcional, salientando neste deseño a necesidade da creación de casas editoriais, cunha concepción moderna e autenticamente operativa, para unha sociedade que non dera as costas á súa propia idiosincrasia e que dalgún xeito procedese a normalizar, dunha vez por todas, a súa cultura e que contribuíse a consolidala sobre todo naqueles xéneros onde o Rexurdimento non puido facer máis do que fixo.

As novelas das Irmandades: un proxecto literario fundamental

Non é este o lugar para realizar un relato polo miúdo do que supuxo esta achega tanto para a literatura galega do seu tempo como para a evolución da narrativa galega ao longo do século XX, nin tampouco hai espazo para analizar con profundidade as plataformas editoriais que se crearon e os seus resultados efectivos. Con todo, a este respecto a profesora Roig Rechou (1984:18) sintetizou as condicións de popularidade que se esixiron ao longo das corenta obras que desde 1924 ata 1928, *grosso modo*, se publicaron na colección “Lar” e que, dalgún xeito, poden aplicarse aos diversos proxectos semellantes que viron a luz nesta época como foron “Céltiga”, “Terra a Nosa!” ou “Libredón”. Estas serían as de ofrecer os libros a uns prezos económicos, gozar dunha extensión relativamente breve que non resultase unha pexa para un lector non iniciado ou non habituado a ler, tampouco en lingua galega, ao que engade “simplicidade nos plantexamentos”, ofrecemento dunha prosa “preferentemente urbana”, “sen diglosia” e que “glose o sentimento da terra”. Como liñas xerais estas conclusións son indudábeis, aínda que a vontade de ofrecer unha “novela urbana” non se constituíse nun motivo xeralmente recreado, como tampouco a simplicidade argumental, nalgúns casos concretos quebrada conscientemente.

Pola súa parte, a profesora Laura Tato (2003) realizou unha suxestiva achega, concibida desde un punto de vista global, que afondou en todos os proxectos que viron a luz neste tempo e que van desde a colección “¡Terra a Nosa!”, pasando pola ferrolá “Céltiga” ata “Alborada” (que mestura poesía de Cabanillas coa prosa de Antón Losada, a carón do número extraordinario de xullo de 1922 que se reproduce case integramente nesta antoloxía), sen esquecer o efémero proxecto da compostelá “Libredón” e a realidade de “Lar”, xa antes amentada, alén do selo “Galaxia”: outro proxecto editorial da época, neste caso ideado por Augusto María Casas. Todas elas, en palabras de Tato, crearon un “*continuum* que preparou os prosistas galegos para ofrecerem obras de maior empeño” (2003: 207) e, sen dúbida, así foi; pois o certo é que voces como as que representan Castela, Risco ou Otero Pedrayo xa están incorporadas como narradores que ofrecen as súas primeiras tentativas neste tempo e neste contexto.

Esta antoloxía

Toda antoloxía, como é ben sabido, resulta subxectiva e incompleta. Aínda máis cando estamos a nos referir a un corpus conformado por dezaseis obras publicadas na serie “¡Terra a Nosa!”, dúas na “Biblioteca Galeguista”, trece en “Céltiga”, catro en “Alborada”, dúas en “Libredón”, dúas en “Galaxia”, corenta en “Lar” e catro na “Biblioteca do Seminario de Estudos Galegos” conformando un total de oitenta e tres publicacións, aínda que non todas elas, en puridade, constituísen entregas que se puidesen adscribir á prosa narrativa nun sentido estrito. Sexa como for, esta antoloxía parte das premisas da existencia dun amplo corpus que, en liñas xerais, perseguíu renovar tematicamente, nalgunha medida mesmo tecnicamente, a prosa galega, á marxe de que isto se conseguise

só en certas e contadísimas ocasións. Foi, sen dúbida, un movemento de sístole-diástole no sistema literario galego esencial para avanzar e pór os esteos do que a novelística das grandes figuras da Época Nós nos deixaron; tamén para avanzar, inescusabelmente, na ampliación dunha base lectora en lingua galega.

Xustamente a diversidade presente no catálogo das diversas editoras e empresas que se embarcaron na aventura de modernizar a prosa galega entre o ano 1919 e 1927 –en 1928 aparece a editorial Nós que xa impón outros criterios editoriais– en canto a temáticas, rexistros expresivos, técnicas literarias, presenza de voces que permanecen no tempo e outras que foron esquecidas, quixo ser o criterio que gobernase esta antoloxía. Asumo, asemade, a dolorosa ausencia de textos subscritos por voces que terían todo o dereito a seren aquí incluídas mais o espazo co que se conta é, loxicamente, limitado e a escolla resultou inevitábel.

A antoloxía, segundo os criterios que a propia Real Academia Galega suxeriu, presenta en primeiro lugar os textos baixo unha ordenación de carácter cronolóxico e, a continuación, procedeu-se a unha fixación textual tendo en conta a finalidade divulgativa desta colección. Neste sentido operouse unha adaptación ás convencións normativas actuais que beben das *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* (RAG, 2003), acudindo para a fixación textual ás primeiras edicións das novelas. Realizáronse, así pois, escasas intervencións no aspecto léxico e estas foron máis acusadas nos aspectos ortográficos, morfosintácticos e morfolóxicos. Asemade, en caso de dúbida optouse por reproducir un posible erro no orixinal antes que aplicar un criterio pouco sustentado na corrección. Por outro lado, o traballo que se contén no corpus de notas a rodapé, ao fío da devandita intención divulgativa da presente antoloxía, persegue tan só clarear algúns termos léxicos que hoxe en día poden ter un significado máis escuro ou seren pouco comúns no seu emprego.

Como se pode advertir, esta antoloxía abrangue un período que se estende desde 1919 ata 1925. Neste sentido, na escolma realizada non podían faltar as grandes voces canonizadas posteriormente como representan as coñecidas novelas aquí reproducidas de Castelao, Vicente Risco ou Ramón Otero Pedrayo. Mais a intención de amosar a pluralidade estética que reinou neste período literario conducíume, por un lado, a incorporar voces que aínda están ancoradas tematicamente nas estéticas do rexionalismo ou de certo ruralismo como Euxenio Carré Aldao, representante da saga dos Carré onde a presenza dalgún texto de Leandro Carré seguramente merecería maior atención, ou Francisca Herrera Garrido. Noutro sentido, a incorporación das prosas de Euxenio Montes amosan un indubidable talento narrativo e unha salientable orixinalidade no tratamento da temática dos cegos que recrea.

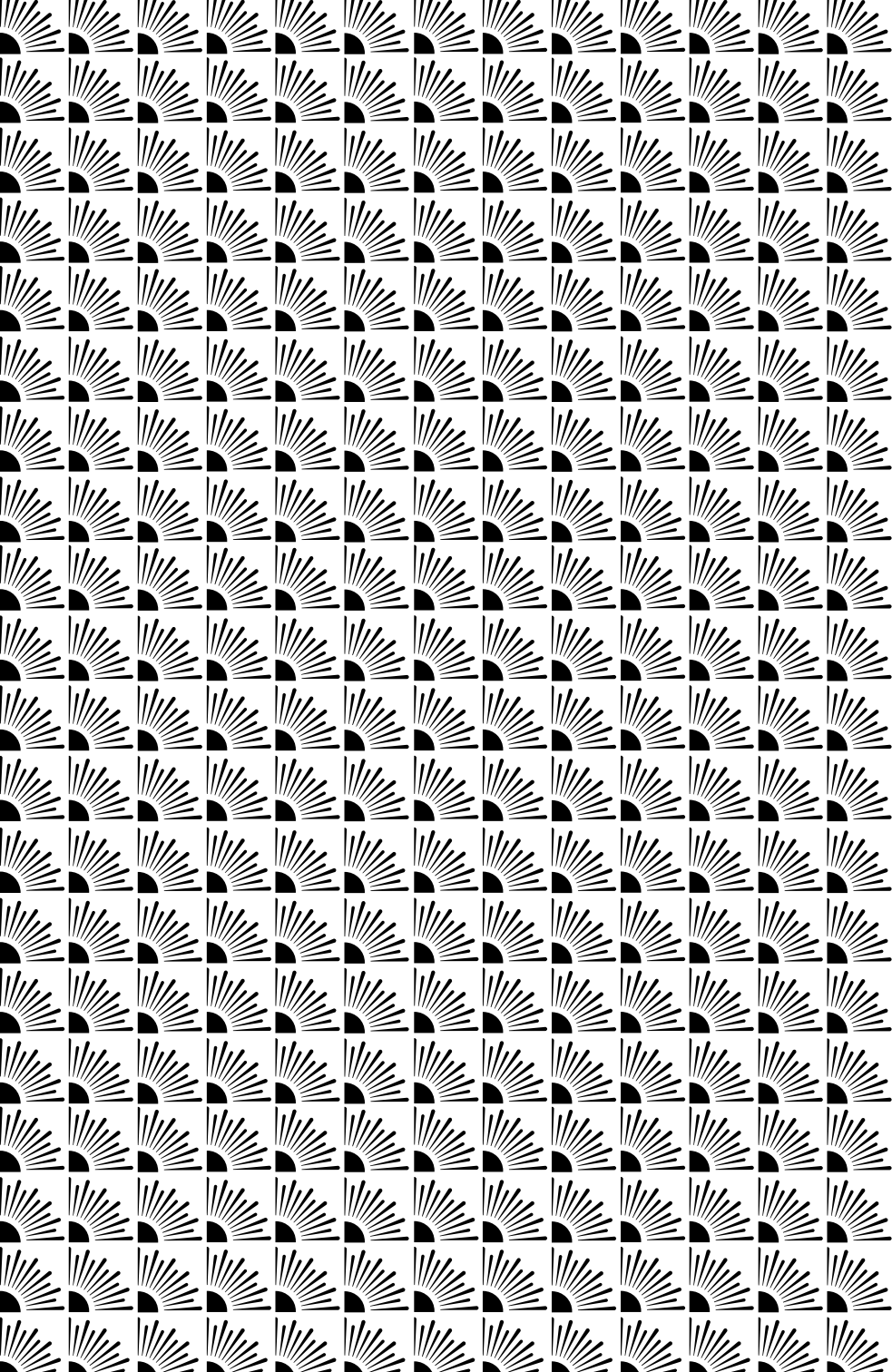
Ao brindárseme esta oportunidade non quixen esquecer tampouco o que se poderían considerar como achegas anecdóticas pero que, ao meu xuízo, constatan o devezo totalizador que se respiraba no momento ao querer incorporarse un número destacado de diversas voces que xa viñan transitando outros xéneros ou que, nalgúns casos, optaron claramente por outros modelos como o lírico como confirman o caso de Manoel Antonio cunha proposta marcadamente vangardista, o de Xoán Vidal Martínez ou mesmo o de Ramón Cabanillas, cunha das escasas prosas coñecidas da súa autoría, sen esquecer o inevitábel Luís Amado Carballo, cun texto renovador polos espazos urbanos escollidos e polo emprego dun rexistro de poderoso feitío creativo. No que atinxe ás voces que significaron novos camiños, cando menos temáticos, como son a crítica anti-caciquil, cómpre apuntar a novela gañadora do premio organizado por “¡Terra a Nosa!”, *O deputado por Beiramar* de López Abente; alén doutra peza do ferrolán García Pereira, que ofrecía, ao meu ver, un modelo de narrativa popular,

de asunto sentimental, probabelmente con moita proxección naquela época.

Non podía faltar unha das dúas das grandes voces da Xeración do Seminario de Estudos Galegos, que tamén se incorporaron a estas tarefas, como foi Filgueira Valverde, cuns fragmentos do seu libro *Os nenos*, e Fermín Bouza Brey cunha das novelas de asunto pacego, pero dominada por certa vontade de renovación como é *Cabalgadas en Salnés*. Na presente antoloxía non quería esquecer nin a Antón Losada Diéguez, con tres relatos publicados nos anos vinte e que demostran a modernidade que atesouraba quen desenvolveu un papel clave na atracción cara ao galeguismo de moitos persoeiros.

Nas derradeiras páxinas desta Antoloxía ofrécense, na sección “referencias”, os datos bibliográficos que informan sobre as primeiras edicións destes textos. Na bibliografía posterior ofrécense unhas mínimas indicacións onde a lectora ou o lector interesado poderá atopar información sobre a narrativa das Irmandades da Fala. Finalmente quero agradecer tanto a colaboración xenerosa que me ofreceu o profesor Henrique Monteagudo nas orientacións para levar a cabo esta antoloxía como o apoio que me brindaron tanto a propia Real Academia Galega como a Biblioteca Penzol de Vigo por facilitarme con xenerosidade o acceso ás edicións orixinais.

Vigo-Escudeiros, verán e outono de 2016

1.

Contos da forxa

Euxenio Carré Aldao

A quen me lea

Cando noutros tempos, para min mellores que os de agora, tiña eu uns anacos de lecer, facía algunhas escapadas para a aldea e prestábame descansar, á noite, das miñas correrías pola campía, na casa dun meu veciño, ferreiro de profesión.

Dende as máis alongadas parroquias viñan ás bandadas as xentes para que o bo do ferreiro lles amañase as ferramentas do traballo e da labranza, pois era moita a sona de que gozaba naquelas bisbarras, por mor do tempero da súa forxa.

Nela, á que ben poderíamos chamar tertulia campesiña, entrementes os uns tiraban do barquín e os outros axudaban a bater no ferro, parolábase de todo, e máis dun conto e máis dunha historia deprendín alí que me pareceron dignas de seren recollidas por min.

Aí tedes, pois, algunhas daquelas conversas, máis ou menos aliñadas e puídas na fala, pero sempre coidando de lles conservaren o seu “humour” e a súa característica socarrona filosofía da terra.

Por iso as bauticei, coidando que ningún outro título mellor lles vén, co nome de Contos da forxa.

O escribán

*Ao meu bo amigo
César Vaamonde Lores*

I

Nunha crúa noite de invernía, na que a friaxe, malia estar ben amoureada a casa, coábase, que mesmo daba xenio pola ripa do tellado e polas fendas das portas, entalándonos os ósos, quentabámonos sentados pé da lareira. Para mata-lo tempo daquela longa noite parolabamos de mil cousas, e así, entretidos coa conversa, non se facía agardar tanto o condumio.

Chocábame ver, cada vez que o trebón asubiaba máis forte e semellaba cal se unha voz humana se laiara, que o petrucio quedaba sen dar fala, e se o vento baixaba pola cheminea, xogaba co lume en máis doces asubíos e logo, despois de soprar tan forte que parecía mata-la larada voltaba de novo a saír con máis forte e doloroso bruar, non rexurdía o bo do vello, facía o sinal da cruz e, falando consigo mesmo, dicía baixo, moi baixo.

–Xesús!, éche a alma do escribán. Deus nolo arredre.

Picoume ao oír tal o verme da curiosidade e pregunteille ao meu patrón que era aquilo. Non se fixo de rogar e contoume a

historia que eu vos vou agora dicir, verba a verba, e tal como eu a ouvín. Alá vai:

II

Pois saberá, señor –faloume o vello–, que alá, hai moitísimo tempo, pero moito, morreu, nunha vila galega, un escribán, máis polo peso das súas trifulcas que polo dos seus anos, iso que eran moitos. Aló se foi a súa alma polos camiños descoñecidos da derradeira viaxe. Eu non o sei, nin nada reza a historia, de como foi, mais é o caso que a alma do defunto, cal se tivera quen a guiara, deu, de boas a primeiras, coas portas do ceo. Como faría para se librar da ponte estreita, ninguén o soubo, pero o escribán coa súa sabenza logrouno, e abonda.

Ía cheo de confianza no santo San Antón, de quen era moi devoto e a quen non deixaba un día sen o seu rezo. En chegando non tivo labor de máis présa que petar á porta cos cotenos, repenicando nela como os mozos cando van de tuna: ninguén lle respondía e o bo do home chamou daquela máis forte e con todo o arroallo de quen ten dereito a que lle abran. Foi entón cando, por unha a modo de bufarda, asomou a cara o señor San Pedro, o que con non moi boas falas lle dixo que non se cansara e podía largar, e ben axiña, pois aquela porta non se despecharía endexamais para unha tal xentuza coma el.

Engruñouse o escribán; refungou non sei que polo baixo e, sen demostrar gran pena, virouse para o camiño que trouxera e largou cara ao inferno.

Coidou tería nel boa acollida por se tratar de quen tiña, segundo oíu dicir máis dunha vez cando era deste mundo, os demos dentro do corpo. Mais non pequeno chasco levou, e non foi pouca a carraxe que pillou cando, inda ben non tripara a soleira, se atopou

cun demo, mal encarado como todos eles o son que, botando lume polos seus ollos, os pelos do corpo e do rabo crechos e revirados, tívolle o pé, dicíndolle, con moita sorna e moito aquel:

–Isca, isca, que xa temos aquí quebradeiros abondos para que veña a arrequecelos unha tan boa cousa coma ti.

Pampo quedou, e feito todo dunha peza, co recibimento que lle facían onde el coidaba tería sempre boa acollida, e cavilando no que lle restaba que facer de non atopar casa cuberta, sentouse, preto do inferno, e cal se fora nun tallo, nun petouto que alí había. Canso da longa viaxata que fixera, pois tamén as almas cansan, comezou a toconear ata que o tomou o soniño, coma quen ten sen lixos a conciencia.

III

Mentres tanto, o señor San Antón, que notou lle faltaba algunha das preitesías que tiña na terra, ollou para ela a ver quen era o desleigado que así se esquecía de santo tan avogoso. Viu entón que o escribán xa non era deste mundo, e xirxilou polos espazos a ver se daba coa súa alma, pois demasiado tiña deprendido de que caste era o tal peixe para perde-lo tempo buscándoo no ceo. Como aos santos nada se lles escapa, abondoulle ve-la alma do escribán á porta do inferno para se decatar do que lle pasaba. Movéuselle o corazón ao sabelo e, como o ten tan moliño polo moito que lle piden e rezan, foise cabo do Noso Señor a lle pedir por aquela alma dun seu devoto que non tiña paraxe en ningures.

Escoitouno o Señor, e non lle podendo nega-lo que lle pedía, tras un pouco de cavilación, díxolle:

–Ben, Antonciño, ben! Farase o que ti queiras; pero baixo dunha condición, se é que a admites.

–Admitida dende logo –repuxo o santo–. Cal é?

–Pois é que a alma do escribán ten que volver outra vez ao mundo. Alí, baixo da figura dun vello que é que el era, e botado a pedir, peregrine pola terra a ver se atopa quen, falándolle do escribán, lle diga que era merecente de estar no ceo. Se ves que volve, ven dicirmo.

–Grazas, Señor: así o farei, dixo San Antón, e máis ledo que un cuco fíxollo saber ao seu devoto.

IV

Xa temos de novo pola terra ao que da morte volveu á vida. Alá vai todo engruñado, termendo do corpo cun forte pau a modo de caxato. Pedindo esmola, e falándolles a todos do escribán, o que del lle dicían!, non é para contalo. Se en vida llo espetaran cara a cara o que de agora!, que de cousas faría!, que vingas as que el tomara! Mais tiña que ter paciencia e se aguantar, e segui-la súa peregrinación, que tiña para tempo polas trazas. As portas do ceo estaban para el máis pechadas que nunca.

Pero, señor, cando el menos se decataba, sucedeu un día que topou cunha vella, máis vella ca el aínda e máis pobre se cabe. Como por alí non vía máis familia a quen lle pedir, por non perde-lo costume, fíxoo á vella, aínda que tiña xa ben sabido que de alí non había de tirar nin unha triste cadela.

Pois non lle foi así, como el o coidaba. Ela partiu con el a súa pobreza dándolle un ochavo, que ás veces os famentos teñen máis caridade que os que están cheos e, pasmo dos pasmos, dicíndollo, o que lle fixo abri-la boca de orella a orella:

–Sexa todo pola alma do escribán –e aquí nomeouno a el.

–E logo, era tan boa persoa? –repúxolle este.

–O escribán? –respondeulle a vella–. Éralle un bendito: eu non sei como a xente falaba del o que falaba. Fíese vostede de

contos. Abofé, tíñalle un bo corazón. Lémbrome sempre dunha vez que lle pedín esmola: deume un cuarto para eu lle volver un ochavo: coidei perde-la caridade por non telo, pero el díxome que gardara todo. Con que faga vostede agora caso de certas lerias! Que Deus llo pague e o teña na súa santa compañía!

Veulle á memoria ao escribán aquel seu arrauto, de que tanto e tanto se tiña laiado, arrauto que tivera por única e derradeira vez na súa vida e comprendeu que unha boa acción, por pequena que ela sexa, ten sempre máis tarde ou cedo, a súa recompensa.

Deulle un pasamento e, sen dar chíó, quedou morto. Desta vez, dinos a historia que non rexurdiu endexamais, nin para ben nin para mal.

V

Alá vai outra vez, e desta máis de présa que da outra, a alma do escribán. Viuna que chegaba dende o ceo, o señor San Antón e foise bulindo cabo do Noso Señor.

–Aí chega o escribán –díxolle case sen folgos pola carreira que pillara, pois tamén os santos corren e se cansan.

–Ben, home, ben! De certo que che coidei de que non dera volta. Vaite agora cabo de Pedro para que despeche a porta, mais repara que non deixe se non bota-la cabeza ao teu recomendado. Escoita ben ao que fale e..., logo fai ti o que mellor che pareza –contestoulle o Señor.

Foise o señor San Antón a face-lo mandado, imaxinando no que o Noso Señor lle dixera. Xa moito antes de chegar á porta, sentiu uns grandes berros e isto deulle mala espiñada. Era o escribán que rifaba co divino porteiro porque lle non abría tan axiña como el quería. Achegouse Antón, deulle a orde a Pedro, este correu o tarabelo e o escribán asomou a cabeza querendo xa

entrar de todo, polo que San Pedro botou a porta e a pouco máis o esgana co canto da folla.

–Acouga –díxolle o seu avogado–, ten unha pequerrechiña de paciencia, mira ben, dime o que che pareza isto e despois que falemos, xa entrarás.

O escribán meteu a cabeza todo o máis que puido, abriu ben os ollos para lucar¹ mellor e quedou pampo ollando tanto ben de Deus como alí había.

O señor San Antón non quitaba ollo del, e máis calado que un peto, ata que, pasado un bo anaco, preguntoulle o santo que lle parecía todo aquilo.

–Moito me gusta o ceo, meu santiño –contestoulle o escribán– mais dime, quen é aquel farfantón das longas guedellas e das barbas brancas que está acolá enriba naquel tallo de ouro e que semella se-lo amo de todo este cotarro? –falaba polo Noso Señor que, dende o seu trono de gloria, rexía a Corte Celestial.

Non deu fala o señor San Antón, admirado do que lle dicía o que inda non estaba se non ás beiras daquel santo lugar, e o escribán sen lle dar tempo a que el lle falara seguiu dicindo:

–Mira, Antonciño, será ben que me traías un pouco de papel e unha pluma? A min esquecéuseme e, descoido imperdoábel nun escribán, é vir sen os seus chismes; o tinteiro de corno colgado do chaleque, a pluma e o papel.

–E ti?, para que queres iso?, puido xa fala-lo santo que se repuxera do susto.

–Home, por nada para min, senón porque che quero pagalo favor que me fas traéndome aquí. Aquel –e sinalou ao Noso Señor– xa vai vello e está de máis no sitio. Ti, apórtame o papel

¹ Var. de alucar: observar, axexar (N. do E.).

e a pluma e verás como nun periquete lle poño eu un preito, pois a ti, que terás aquí bos amigos, fácil che será encontrar dous que queiran servir de testemuñas, e botaremos a aquel por portas, e ti poraste no canto del. Anda, bule, déixame a min e xa verás unha cousa boa. Anda, ho, anda, móvete axiña.

Espantouse Antón co que dicía o escribán. Comprendeuse daquela que xa o Noso Señor, a quen nada lle escapa do pasado e do porvir, sabía o que tiña de suceder, e corrido máis que unha mona, fíxolle un sinal ao señor San Pedro. Este comprendeu: abriu de todo as follas da porta e, cando tan campante se ía coar o escribán, o vixilante porteiro afeito xa a tales cousas, pillouno polas orellas, fíxolle dar unha viravolta, pois Pedro inda que vello ten forzas abondo e falla lle fan para o seu cargo, e logo, por xa lle ter boas ganas, aplicoulle a punta do pé, con tal carraxe, no sitio onde as costas rematan, que malia estar soamente calzado coas sandalias, saíu o escribán como esmechado e foise esnafrar nas mesmiñas portas do inferno onde xa estaban sobre aviso tódolos demos xuntos, vixiando para que nun descoido non se lles coara dentro cousa tan cativa, de tan pouco proveito e tan revirametodo.

Afuxentárono de alí e dende aquela a alma do escribán anda dando voltas e máis voltas que o sarillo no argadelo, polos ares. No verán, como vai calor, inda non o pasa mal do todo, mais no inverno dóese de non ter onde se pór ao abrigo. Neste tempo é cando máis se senten os berros que dá por mor da friaxe. Mesmo arrepiá ouvílo, e inda se laia máis cando pasa, como agora hai pouco, por casa onde arde un bo lume. Nel quence un pouco baixando polo canón da cheminea, e daquela, por atopar algún acougo, son máis doces os seus laios, pero berra como un condenado cando de alí a pouco tempo de se estar quencendo, ten que fuxir. Brúa que pon medo e quere mata-lo fogo que non é para el.

VI

Así lle pasa, si señor –díxome o vello–, a moitos neste mundo. Como ao escribán do meu conto que nin no ceo nin no inferno lle deron pousada, así haille moitos homes –e algunhas mulleres tamén, non pense meu amigo– a quen ninguén os quere ao seu rente nin poden ter paraxe en ningures. Tales eles son e tales cousas amañan, que onde eles aniñan nin hai paz nin se presta nada a xeito. Por iso convén a certas xentes estar ben arredadas de nós. Canto máis lonxe, máis mellor.

Calou o vello. Outra vez volveu o vento a se coar pola cheminea, a xogar co lume e a se largar de novo, tratando de mata-la fogueira.

Persignouse o petrucio, rosmou o decote e eu, entrementes medio adormecido coas falas e a doce calor da lareira, pensaba que tiña razón abonda no que me contaba o meu patrón.

Quen me queira entender agora que me entenda. Eu non sei nin direi máis nada. Colorín colorado, o meu conto está rematado.

Axúdate que Deus che axudará

*Ao meu bo amigo o poeta
Manuel Lugrís Freire*

I

Cóntanvos cousas peregrinas de cando Deus Noso Señor andaba polo mundo levando na súa compañía ao señor San Pedro. Vouche contar unha destas tradicións se tes paciencia para me ler.

Antes das moitas terras que visitou, unha delas foi a fermosa terra galega, e dinnos que, en chegando a Galicia, o Noso Señor quedou admirado do vizoso dos nosos campos, do florido das nosas veigas, do misterioso das nosas carballeiras e soutos, dos risoños vales, dos claros ríos e das frescas fontes, e de tanto e tanto ben como o Pai Eterno acugulou ás cheas riba do chan galego. Os que nos contan esta historia dinnos tamén que o Divino Mestre dixo a San Pedro que se, cando o demo o levou ao cume do monte para tentalo mostrándolle a maior parte do mundo, lle houbera feito ollar a terra galega, quizais lle houbera sido máis trabaloso o recuar diante da tentación. Eu non o sei, nin xurarei que sexa certo, mais entendo que fose verdade, pois no mundo haberá terras feiticeiras, mais tan feiticeira cal a terra galega non a pode haber, que Deus tan só fixo unha Galicia e nela debeu esta-lo Paraíso.

II

Un dos días do verán que máis quencía, fuxindo da raiola e corredoira arriba, cara a Cañás, ía o Noso Señor e a súa compañía, o señor San Pedro. En chegando ao cume do monte sentáronse nun cómaro á cativa sombra dun piñeiral, pois ían con pouco folgo pola camiñata.

Cando máis entretidos parolaban recreando os ollos coa vista das lindezas da parroquia de Sergude, que testa coa de Cañás, e que ollaban aos seus pés no fondal do monte, oíron, dadas preto deles, grandes exclamacións, que saían dunha congostra que viña dar onde eles estaban.

Ergueuse o Noso Señor, e ergueuse o señor San Pedro, e foron ve-lo que aquilo podería ser.

III

Alí cerquiña, e no máis fondo e no máis estreito da congostra, dera volta un carro, por mor das moitas rilleiras que tiña o camiño, que sempre están mal coidados na aldea, e fai que sexan perigosos de por si.

O bo do paisano, axeonllado no medio da congostra e de cara ao seu carro, tiña tirada a monteira da cachola, a aguillada ao seu rente e levantando as súas mans ao Ceo, non facía outra cousa de máis proveito, no medio dos seus saloucos, que pregar a Deus e a tódolos Santos para que viñeran na súa axuda.

–Deus me valla!, os santos do ceo me axuden!, que vai ser de min!, ata cando estarei aquí!, pobre de min!, e outras exclamacións polo xeito era só o que se lle ocorría ao paisano para saír do aperto, e nin se daba máis maña nin parecía pillar outra carraxe polo que lle pasaba.

Moveuse a piedade do señor San Pedro ao ver as mágoas daquel bendito de home, e moitas máis ao ver a súa conformidade diante daquel traballo, e díxolle ao Divino Mestre:

–Ou, señor!, el non sería ben que lle botáramos unha man ao carro deste pobre home?

Non lle non deu fala o Noso Señor e fíxolle sinal a Pedro de que seguira adiante.

IV

Rosmando polo baixo ía o señor San Pedro, un pouco atrás do Noso Señor, quen facía non paraba niso mentes, e ríase caladiñamente do que lle pasaba ao seu compañeiro, pois leu no seu pensamento como nun libro.

Preto xa de Cañás, onde ían na busca de casa cuberta para pasa-la noite que chegaba, nunha corredoira fonda e no mesmo canto dun regacho atoparon outro carro virado polo moito carreto que levaba e polos moitos tropezoños que dera polo camiño nos petoutos de que estaba cheo.

O carreteiro non facía cal o outro. Pregar non pregaba a Deus nin aos santos, antes barafustaba e raxaba por tódolos deuses con cada estocación² que adoecía; mais tras de cada fala poñía tódalas súas forzas para libra-lo carro do atascamento.

A ouvir tal, o señor San Pedro quixo arredar de alí o Noso Señor, mais este, lonxe de facer caso ao que San Pedro lle dicía, faloulle así:

–Xa ves Pedro, agora temos ocasión dabondo para facer unha das obras de caridade. Imos axudar a este home para que saia do seu apuro.

2 Imprecación. Maldicir e xurar gravemente (N. do E.).

Ollou espantado Pedro para o seu Mestre, mais non se atreveu a dar un chíó, e calou coma un peto, sendo ben maridado, e entre os tres amañaron o carro nunha verba, e despois de darlles as grazas falou o carreteiro ao seu gando e foise co seu carro, máis ledó que un cuco.

Camiñaba o señor San Pedro detrás do Divino Mestre rosmando de novo, pero moito máis forte que a derradeira vez, non comprendendo como o Noso Señor deixara sen prestarlle axuda ao primeiro home, cando pregaba ao Ceo e en troques lle dera axuda a quen tiña unha boca tan rachada.

Deixaba o Divino Mestre que Pedro rosmara o que quixera, pois aproveitaba decote tódalas ocasións para lle dar ensino a quen tiña no inzo para destinalo a se-lo cimento da igrexa, e quería ver ata onde chegaba a paciencia de Pedro.

A este non lle cocía o pan no corpo, como din, e tanto e tanto devanaba os miolos, que non se decatou do terreo que tripaba e, ao dar un tropezo nun pelouro, pegou un pulo para non caer, berrando ao mesmo tempo, e sen o querer facer:

–Por que fixo iso?

Virou a cabeza o Noso Señor, sorriulle e ollándoo cunha daquelas olladas que chegan ata o máis fondo do peito, respondeulle:

–Pedro, o primeiro esperábao todo do Ceo e nada poñía do seu xeito. O segundo, é certo que falar non falaba moi ben, mais axudábase. Así, pois, non te esquezas disto que che digo: *Axúdate que Deus che axudará.*

VI

E colorín colorado, o meu conto está rematado. Tódolos contos teñen o seu *intrínqulis*. Cal un dos dous estudantes que, camiñando de Peñafiel a Salamanca, soubo desenterra-la alma do licenciado Pedro García, cousa de que o outro estudante se mocaba, ti saberás tirarlle o miolo a este meu conto.

O xastre larpeiro

*Á boa memoria do meu amigo
o poeta e pintor Urbano González Varela*

I

O teu conto *A carantoña do xastre* fixome lembrar doutro xastre de quen teño oído falar moito e que ten unha sona por esta terra das Mariñas que mesmo dá cobiza.

Supoño darasme a túa licenza para che contar unha das moitas chuscadas do tal xastre, aínda que eu non o faga coa graza que ti, e da maneira castiza coa que estás afeito a facelo, pero non todos temos unha mesma sabedoría.

Alá vai o meu conto.

II

Érase unha vez que se era, un xastre, non sei se o do teu conto ou outro do mesmo xeito que o que ti nos pintas, mais o que si eu sei ben de certo é que se o teu era un lambón, lambón e medio era o da miña historia.

O xastre non levaba con el aprendiz ningún, pois sabía á súa conta o pago que dan os tales, pois os rapaces soen ser do mesmo coiro do demo, amigos de se mocaren de todo e rebertes³ ata máis non poderen. Poida dar que a derradeira trastada que lle fixeran fora unha do xeito da do teu conto.

Denantes de ir ás casas onde ía traballar, o bo do xastre botaba ben as súas contas para ve-lo modo de se encher a fartar, pois non tiña dabondo coas papas da mañá, o xantar do mediodía e o compango de pola noite. Poñía sempre como condición que para facer ben o traballo, pois dáballe o frato⁴, tiñan que lle dar, entre as dez e media e as once da mañá, unha lambetada para ter folgos e poder traballar dun tronce ata en chega-la hora do xantar. De non, non había trato co xastre.

Nunhas casas dábanlle leite callado ou froitas do tempo, noutras papas de leite ou papas pegas, noutras ovos, e así ía o meu xastre botando máis tripa que un cóengo.

Mais como xa levo dito, o xastre era bo traballador, mais larpeiro, e inda non se coidaba ben cheo se non atopaba xeito para recuncar e te-la andorga coma un pandeiro.

Tiña deprendido moito nas súas camiñadas polo mundo, que non hai mellor mestre que andar aos rolos na vida, e unha das marañas que mellor cumpría para o seu choio, era esta.

Dicialles aos seus rendeiros, tantos eles eran, que tiña que andar ás xeiras, hoxe aquí, mañá alí; mais el lacazaneaba e o que facía primeiro era o ir a aquelas casas onde sabía que non había falla de xente miúda, dándolle a preferencia ao sitio onde os nenos eran dos máis pequerrechos.

En chegando á casa facía vir ao seu carón aos cativos, co gallo de que lle gustaban, tiñano entretido cos seus xogos e ao mesmo

3 Rebelde (N. do E.).

4 Dor forte de cabeza (N. do E.).

tempo podían axudarlle a face-lo seu labor máis axiña, dándolle as liñas, as talladoiras, as agullas, e todo o que el lles pedira.

Cando vía quen se ía chegando a hora de que lle desen o seu compango das once, amañábase de tal xeito que, este vai a isto, o outro a aquilo, facía largar a todos e non ía quedando ao pé do xastre máis que o máis *farangulla* dos rapaces, que tiña o xastre boa conta que non soubera dar máis fala que chamar pola nanai ou polo papai.

Traíanlle o que lle daban e facía que a dona tivera que ir con calquera mandado á cociña dende o sobrado, onde el traballaba, se era inverno, ou da adega ou da eira se era no verán, para el facer despois a súa maraña.

Daquela atopándose só o bo do xastre enchía a boca o máis que podía para engulir o que tiña no prato e bulía a comer o que lle deran, que nin tempo daba para dicir Xesús; despois, entrementes limpaba os seus beizos, refregaba coas remiacheiros que quedaran no prato os fociños e o nariz do cativoiro, e facéndolle carantoñas e dándolle un belisco facía que, axustado o pequerrecho, fose a se queixar á súa nai. Como o cativo non falaba, en chegando ao pé da nai, amostráballe os fociños enfouzados co que non comera; a nai non se decatara do que aquilo puidera ser, e como as nais sacan as cousas da boca para as daren aos seus fillos, e como o xastre se mostraba tan agarimoso para os nenos, a nai coidaba que o pobre xastre pasaba sen comer por llo dar ao pequeno. Agradecía a nai o ben que o xastre lle facía ao seu fillo, e indo ao cabo do primeiro rifaba con el por se privar da comida, e como sabía que ao xastre lle atacaba o frato se non tomaba o seu *porque* das once, tornaba a lle preparar outra piperetada que, facendo a manganilla⁵,

5 Facer a manganilla: disimular (N. do E.).

embaulaba o xastre, como quen non o quere, sacando a andorga chea e pasando polo que non era.

III

Este éche o meu conto, amigo Urbano, e coma o xastre haiche moitos homes polo mundo que fan o que fan e pasan polo que non son, cal o larpeiro do xastre desta verdadeira historia.

A capa do xastre

*Ao meu amigo José María González,
redactor d'El Orzán*

I

Xa que vai de contos e neles fan de pandote os xastres, vou-vos contar un, denantes que me esqueza, o que non sería mala perda.

O piquer⁶ é que o bo do xastre larpeiro, do que vos falei antonte, estaba casado e tiña un fillo. Non sei se volo dixen ou non; mais se non o sabiades, inda o aprendedes con tempo.

O xastre, como todo bo pai, facíalle ao seu fillo que se fose dando xeito para hoxe ou mañá se puidera gaña-la vida polo oficio; mais ao xastre non lle gustaba leva-lo rapaz a ningures, pois inda era cativoiro e parecíalle que tiña tempo dabondo para aprender certas marañas.

Así, pois, o pequeno axudaba ao seu pai, e íase dando moita traza, facendo o mellor que podía no traballo que o xastre levaba para a súa casa.

6 O quid dunha cousa (N. do E.).

II

Un dos moitos días do inverno nos que o xastre andaba a traballar por fóra, chegou, entre lusco e fusco, algo máis cedo que decote á súa casa, laiándose de que lle doía todo o corpo, non sei se por mor dunha enchente ou porque o pillara a friaxe.

Botouse no seu leito case sen folgos para se espir, pois viña doente e doente de tódalas veras. Fíxolle a súa dona mil remedios para o curar, sen pensar en chama-lo médico, pois nas aldeas é cousa que non se estila, e o xastre, malia os agarimos da súa parenta, lonxe de mellorar, íase poñendo máis malo, estando tódolos da casa nun aperto.

Unha das noites na que máis apuradiño parecía estar, quedouno velando só o seu fillo, pois a nai fôrase deitar un pouquiño por estar moída abonda.

Alá, no medio da noite, na hora medoñenta na que, segundo as consellas, adoiten andaren ceibos polo mundo meigas e meigos, trasnos e demos para o tormento dos homes e..., das mulleres tamén, o xastre, que ata o daquela parecía descansar algo mellor que decotío, comezou a espernexar na súa cama, medio a erguerse nela, botando as mans cal se quixera separar alguén que tivera diante e lle puxera medo. Chaveaba⁷, murmurando falas que non se lle entendían, guindaba bágoas coma noces e laiábase de tal xeito que mesmo arrepiaba.

Asustouse o bo do fillo e coidando chegada a derradeira hora do seu pai, todo choroso, foi chamar pola súa nai, ao tempo que o xastre dando un gran berro, no medio de fortes saloucos e salaios, caía no seu leito, todo trasudado e varrendoselle o sentido.

7 Bater os dentes dunha queixada contra os da outra por mor do frío ou do medo (N. do E.).

III

Pranteaban dona e fillo, pois para eles xa era morto o seu home e pai, cando ollaron que o xastre ía aos poucos volvendo do seu pasamento e, caso estraño!, semellando ter mellorado moito.

Ao volverlle de todo o acordo, fixo a modo de querer falar o xastre, mais non o deixaron e, acochándoo ben, deixaron que pillara sono.

Foi mellorando o xastre ata que de alí, pasados uns días, se non ben de todo, podía erguerse e, inda que pouco, ir botando unha man ao traballo, non lle quedando da súa enfermidade outra cousa nin máis rastro que unha certa aquela de tristura que virou o xenio do xastre noutro.

Chocáballes a todos o cambio deste home, denantes tan falangueiro e agora, as máis das veces, máis calado que un peto, e ninguén adiviñaba o porqué.

IV

Certo día que traballaban xuntos pai e fillo, o primeiro, despois de ollar se había preto deles quen os puidera escoitar, díxolle ao seu rapaz: –Non te decataras de por que eu, noutrora tan contento, semello hoxe outro, e voucho dicir. Lembraraste da noite na que contastes quedar sen min. Naquela noite, ouh meu fillo!, tiven un soño que inda me fai hoxe estarrecer cando del me acordo. Eu víame morto e camiñando ao Ceo para ser xulgado: indo pola ponte estreita feriume os ollos un lóstrego, oín como o balbordo dun trono e logo tívome ao pé o mesmo demo botando fume por aqueles seus ollos, co rabo revirado e con cada cacho de cornos que mesmo daba medo. Eu buscaba o xeito de pasar e, cada vez que ía facelo, o demo poñíame diante dos meus ollos, pásmate,

meu neno!, unha a modo de capa, feita de tódolos cachos de pano que teño rabuñado aos meus rendeiros. De nada servían bágoas, pregos, nin choros, que o demo se facía o xordo. Así estivemos moito tempo: eu paso, el non pasas, ata que polo remate e cando eu canso de loitar recuaba, envolveume na capa e botoume da ponte embaixo. Dei un gran berro cando ía polo aire, e daquela acordei e vinvos ao meu carón. Aí tes, meu fillo, o que me ten tristeiro, pois foiche, sen dúbida, un aviso do Ceo, e temo, e ben temo, que cando morra, sexa verdade o que ata o de hoxe non é máis que un soño. aconséllоче, pois, filliño da miña i-alma, que se non queres te-la aprensión que eu teño, non roubes endexa-mais nada a ninguén, e cando vaias na miña compañía se vires que me tenta o demo a roubar algún pano, dime para recordo: *Lém-brese, ouh meu pai, da capa!* Non fales con ninguén de choio, nin á túa nai lle digas palabra; péchao ben no teu peito e que che sirva de proveitoso ensino.

Cando acabou de falar o xastre, tremía coma un vimbio verde, e prometéndolle o fillo que non daría unha fala do conto, o xastre foi acougando e dende daquela pareceu coma se lle houberan quitado un peso de enriba das costas.

V

Pasou algún tempo, e indo criadouro o fillo comezou a saír co seu pai a traballar polos lugares da parroquia. O xastre ía xa vello, pois os anos non pasan en valuto, e xa non tiña os alentos que de máis novo, habendo veces que andaban ás xeiras, indo só o fillo ou o pai, e quedando o outro na casa.

Chegaron un día xuntos a un lugar onde tiñan labor dabondo, pois era dun vinculeiro dos máis ricos, e deron comezo o seu traballo.

Un dos panos para a roupa era cousa boa, pero boa; varudo e ao mesmo tempo doce como a seda. Xa había moito que as mans do xastre non tallaran cousa tan rica.

Nun momento no que deixaron só a pai e fillo, botou o xastre man ás tesouras e cortou un gran cacho de pano que lle deu ao seu fillo, dicíndolle:

–Agacha iso o mellor que poidas.

O fillo ollou para o seu pai e arredando o pano do seu rente replicoulle:

–*Lémbrese, ouh meu pai, da capa!*

E o xastre facéndolle garda-lo pano, faloulle:

–Boh, boh, verbo diso é que dun pano cal ese non che había ningún cacho na capa.

O pintureiro

É rase que se era un fidalgo dos máis pobres, daqueles dos que di Cervantes “de lanza en astillero, adarga antigua, rocín flaco y galgo corredor”.

A facenda era pouca: as trampas moitas; mais, así e todo, tan pagado estaba dos seus pergameos e executorias que inda non os trocara polas minas do Potosí. Baixar o lombo ao traballo non o baixaba; segundo el, por non luxa-la súa nobreza; segundo as malas linguas (quen as pode acamallar⁸) por ter moito de folgazanaría.

Vivía no lugarete na casa petrucial, que só tiña de bo o debuxado escudo riba da porta. O vento e a chuvia coábanse polas desvencelladas ventás, onde os vidros non se vían había moitos anos, e polas poucas tellas que cubrían a ripa⁹ do tellado, que era unha bendición. Os caneiros, pontonaxe e as táboas do piso, tan tramadas da traza estaban, que, para andar polo sobrado, tíñase que facer máis equilibrios que para bailar na corda frouxa. As paredes tíñanse en pé sabe Deus como, pois só a providencia podía termar delas, nos días de treboada, polo landreadas que estaban.

8 Refrear, reprimir (N. do E.).

9 Táboa delgada que se emprega para soste a tella que cobre os teitos das casas (N. do E.).

A roupa do fidalgo corría parella co bo estado da casa. Recordar, recordaba as modas do rei Perico; mais, emporiso, tan limpa de po e palla andaba a forza de cepillala, que ao se pasear co sombreiro á teima e o seu pau de carballo na man, malia o lustroso do traxe, que de tan gastado deixaba ver os fíos da tea, parecía todo un cabaleiro.

Como diñeiro non había de que, tiña un modo de vivir apertadiño. O seu xantar era ben cativo; non pasaba fame, grazas a que o pan non ía caro, e comíao reseso para que lle rendera máis. O viño, Dio-lo dera: prestáballe máis a auga fresca, pois para mata-la sede tiña un pozo no curral que daba xenio.

Criados?, servíase el que non estaba para manter folgazáns, e ninguén fai as cousas máis xeitosas que o que as precisa.

Así e todo, como tiña moita crianza, andaba sempre na compañía dos veciños máis ricos e de máis nota da súa parroquia e da bisbarra. As visitas facíaas ás xeiras, hoxe aquí e mañá alí, sendo ben recibido onde queira que fora. Non tiña outro defecto máis que o da grandeza e, acotío, non falaba senón das rendas que cobraba, de que se eran tantos ou cantos ferrados: dos empregos que tiña dados á parzaría ou as gañancias e outras cen e cen escochas¹⁰ que encaixaba ao pote. Mentireiro cal era, onde máis se corría, era ao falar das súas comidas que, só ao dici-lo que aparelaba para unha soa, podería darse por farto un batallón.

Ríase toda a xente do que argallaba o pobretón do fidalgo e, como hai quen de todo se moca e moitos son o demo nisto de poñer alcumes, deron en chamarlle *O Pintureiro*, non o coñecendo ninguén por outro nome.

Non faltou quen, vendo que ao bo do fidalgo non lle gustaba deber favores sen pagalos (dos que non custan cartos, hai que

¹⁰ Mentiras, embustes (pop.) (N. do E.).

entendelo), quixo face-lo modo de reducilo a xantar fóra da casa, poñéndoo no aperto de ter que paga-la convidada. Mais non houbo de que. Ninguén puido facerlle acepta-lo agasallo.

O demo, que non dorme, quixo que nun día ao xantar das doce tivera que saír a unha pequena viaxe, e tanta présa tivo o bo do fidalgo para face-lo mandado que, case sen lle dar remate á comida, ergueuse da táboa. Tan cego saíu e tanto buliu pola conta que lle tiña, que non se coidou de ben limpa-la roupa.

A mala fortuna del fíxolle atopar nunha corredeira cun dos seus veciños quen lle tivo o pé. Ben criado cal era o fidalgo, non lle quedou máis vivo remedio que ter un pouco de leria co seu amigo e, non se correu pouco, cando o seu veciño ollándoo á niña dos ollos lle preguntou:

–El que tal hoxe de xantar?

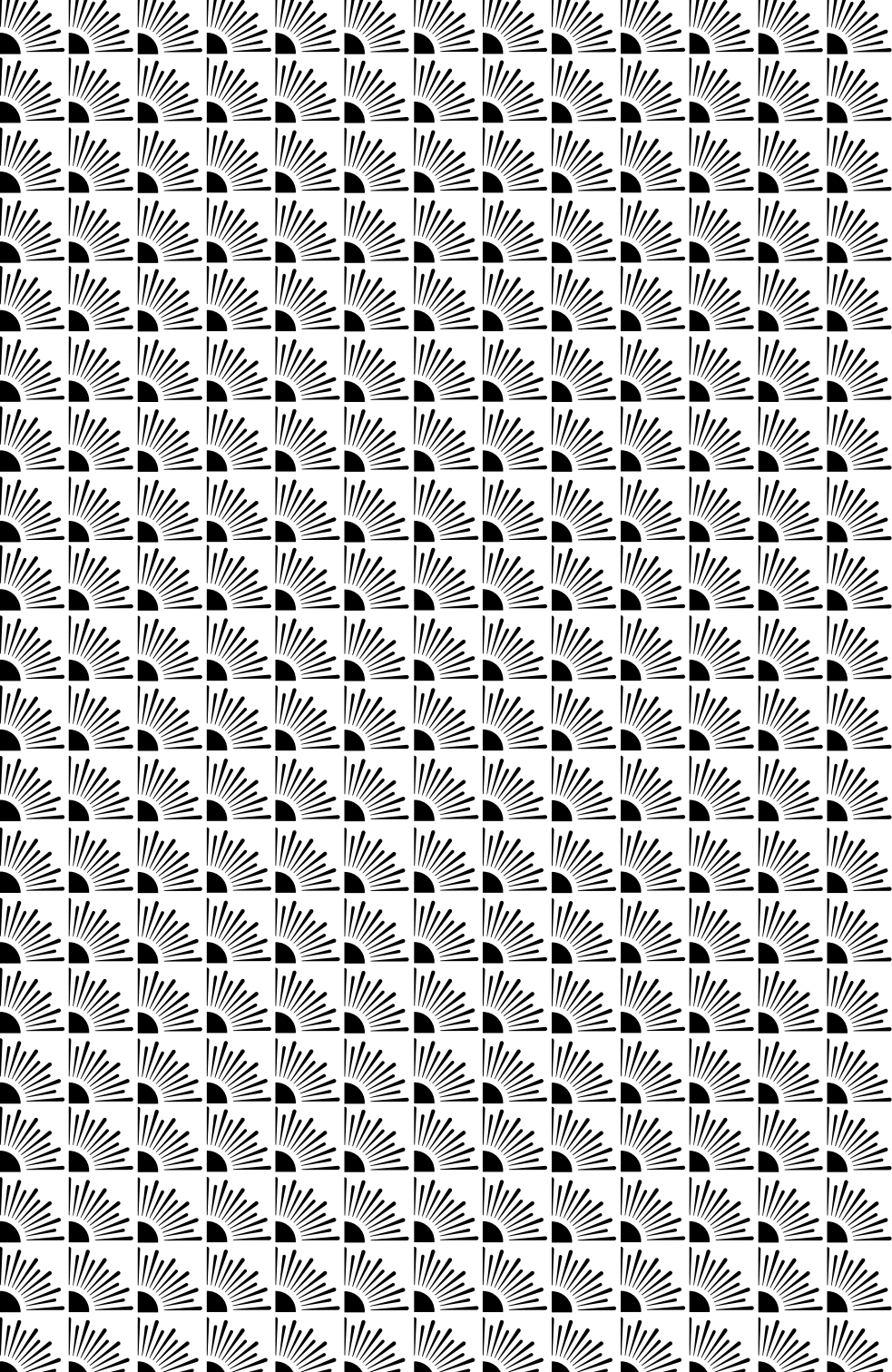
Afeito a botar por ela respondeu o fidalgo:

–Moi ben: comín hoxe unhas perdices que...

E sen deixalo rematar díxolle o veciño ríndose na súa cara:

–Ben o vexo, que inda trae vostede as plumas no chaleque.

E o que traía eran as pingotas das papas que coa présa non se coidara de as limpar.

2.

***Do caso que lle aconteceu
ao Dr. Alveiros
Vicente Risco¹¹***

¹¹ Todas as notas a pé de páxina na edición desta novela son as orixinais da edición testamentaria (N. do E.).

De interese para os ocultistas
30.000 pesos
pola comunicación dun segredo
Escriban: Lista Correos 1313.

Víña nos anuncios de preferencia. Pouco explícito, mais atraía o ollar vagariñante.

O Dr. Alveiros leuno, e quedou a pensar. Á fin escribiu preguntando que lle deran explicacións. El non sabía, afellas, segredo ningún; sabía o que saben moitos que andan ás voltas con esas cousas do demo. Estudar, estudaba, pero lle non viña o diaño soprar ás orellas. Escribiu porque era curioso.

Era home de moita cachaza e dun forte escepticismo. Coma el hai moitos outros que andan a estudar as bruxarías; neste coma noutro calquera ramo da ciencia, os que tolean son poucos. Mais o Alveiros, dende o día que escribiu, agardou a resposta cunha impaciencia que medraba ao pasar cada día.

Á fin, chegou. E puña:

Sr. D. Bieito Alveiros

Moi distinto señor:

Teño moito gusto en lle mandar as aclaracións que desexa. Teño coñecemento das súas publicacións, e creo que vostede é o que tal para me servir no conto. Agora, que o que eu quero que vostede faga, se se anima a iso, é difícil. Tamén o premio é merecente de que un faga un esforzo. Trátase de atopar un

rescrito que poida volve-lo movemento a unha momia enfaixada e embalsamada polos exipcios. Se vostede mo pode dar, os trinta mil pesos son seus.

Pregándolle o maior segredo, fica de V. afmo. s. s. q. ll. b. a. m.

R. Dehmel.

O Dr. Alveiros era un home honrado e non o pillaba un susto. No seu miolo había lóxica e claridade.

O meu comunicante R. Dehmel debe ser un tolo que ten unha momia exipcia e quere facela vivir. Ademais é un ignorante: os exipcios tiñan un procedemento para meter o “ka”^(a) na momia ou nun monicreque, e ese procedemento é coñecido do mundo moderno polo *Libro dos Mortos...*. E Alveiros escribiu:

Sr. D. R. Dehmel

Moi señor meu:

Doulle as grazas pola súa cortesía, mais advírtolle que o segredo atrás do que anda vostede non o é para ninguén que houbera estudado ben as vellas crenzas dos exipcios. No capítulo tal do chamado^(b) *Libro dos Mortos* edición tantas de tal ano, atopará o rescrito que lle convén. Xa ve que non son merecente dos trinta mil pesos.

Moi satisfeito de lle ter podido facer tan sinxelo servizo, fica de vostede atento e s.s. q. ll. b. a. m.

Bieito Alveiros.

(a) Os exipcios chamaban “ka” ao que os ocultistas chaman “corpo astral”, ou sexa unha pantasma invisíbel, exactamente igual ao corpo vivente do home, que vai con el mentres vive e se separa del no momento da morte. Esta pantasma non é a i-alma: a esta, os exipcios chamábanlle “Ba”. (Vid. Maspero, *Histoire antique des peuples d’Orient*).

(b) O *Libro dos Mortos* ou ritual funerario contiña tódalas oracións que cumprían para asegurar unha boa viaxe ao morto na outra vida. Con cada momia enterraban un. Rezando algunhas daquelas oracións, podíase facer que o “Ka” volviera por algún tempo a se meter na momia ou nun monicreque que representaba ao defunto e que se puña na sepultura. (Vid. Maspero. Op. cit. e tamén Meyer, na Colección Oucken).

De alí a dous días respondeu Dehmel:

Sr. D. Bieito Alveiros

Moi distinto señor:

Coñezo o rescrito que vostede me di, e que lle estimo moito parecéndome que non sexa vostede interesado. Mais débolle manifestar que denantes de botar man de ninguén, percorrín tódalas fontes publicadas ou inéditas que puider atopar, e que o rescrito que vostede di, podía ter efecto no tempo dos faraóns. O rescrito ese era para vivificar a momia facendo que o “dobre”^(c) se axuntara de novo con ela. Mais nos nosos tempos non ignorará vostede que a maior parte dos dobres daquelas xentes, onde vai que pasaron ao estado “devakánico”^(d) e as súas pantasma “astrais” áchanse desintegradas. Deste xeito, o procedemento que vostede me aconsella, non se pode aplicar. Déase conta de que o que eu quero é volverlle a un corpo seco e enfaixado a liberdade de movementos de que gozan os que non foron tratados por tan bárbaro procedemento.

Crea que se ten feito todo o que se pode facer, dende as correntes galvánicas ata a transmisión do “prana”^(e) –xa que o hipnotismo non serve aquí para nada– e ningún me deu resultado. Eu penso que pola clase de estudos aos que se dedica, é

(c) “Dobre” vén dicir o mesmo que “Ka” porque este era coma un duplicado do corpo humano.

(d) A Teosofía oriental di que o home ao deixar á súa morte o corpo que levou en vida, pasa ao “plano astral” ou “Kama-loka”, onde pasa purgando os seus pecados 200 ou 300 anos, e logo, deixa alí o “corpo astral” como onte deixou o físico ou carnal, e vai ao terceiro mundo, que se chama “plano mental” ou “devakán”, onde pasa de 1.000 a 1.500 anos gozando as súas virtudes. Polo tanto, os antigos exipcios, mortos hai 2.000 e 3.000 anos, deben estar agora no “devakán”, e as pantasma astrais que deixaron no “Kama-loka” xa se desfizeron, como se desfarian os seus corpos de carne que deixaron na terra se non os embalsamasen. (Vid. A. P. Sinnett, *Esotiere Buddhism*).

(e) “Prana” (en sánscrito) é o principio de vida dun organismo vivente, o alento, a forza vital. (Vid. A. P. Sinnett, op. cit.).

vostede un dos chamados a me da-la solución, e a gaña-lo premio, tocante ao que lle non perdoaría a vostede o escepticismo.
De V. affmo. s. s. q. ll. b. a. m.

R. Dehmel.

O Dr. Alveiros tivo que trocar o xuízo que fixera do seu comunicante. Agora vía que era un erudito e un ocultista. Naquela carta había unha cousa que lle chocou: “O que eu quero é volverlle a un corpo seco e enfaixado, a liberdade de movementos de que gozan os que non foron tratados por tan bárbaro procedemento”. E isto, a que viña?

O Alveiros decidiuse a lle tirar da lingua a un seu amigo anticuario que nin escribía nin case falaba con ninguén e que vivía preto da vila nunha finca. E alá foi o Alveiros.

Asomou pola cancela e preguntou á irmá do anticuario, que lles andaba botando millo as pitas. Levárono ao despacho, onde o sabio, sentado á mesa camilla, ollaba un papiro. O sabio imitábase moito a Monensen: as mesmas guedellas e as mesmas antiparras.

–Séntate, Alveiros... Non sabes o que teño aquí: non hai cousa coma ela no mundo, non hai quen teña outra coma esta. Por ser ti, ensínocha, pero non ha de vela máis ninguén. Ven para aquí, olla este papiro, que che parece? Éche único, é o máis vello que se atopou ata hoxe, e ademais, olla aquí:

Entremedias do texto xeroglífico, tiña uns garabatos que non eran de ningunha das escrituras coñecidas...

–Ti ves, Alveiros? Unha escritura nova, que ninguén viu nunca e que se imita máis á sumérica arcaica^(f) da que veñen os cuaciformes que a ningunha das exipcias... Este papiro éche baril.

(f) A lingua sumérica era a fala dos primitivos babilonios non semitas. Era da familia ura-
liano-altaica e escribíase cuns signos dos que se derivou logo a escritura ecuaforme,
ou figurando cuñas que empregaron os asirios babilonios, medos e persas (vid. Houmel,
Historia de Babilonia y Asiria, na Col. Oncken).

–E vostede descrifrouno, mestre?

–Non, filliño, non. Estache moi vello, e está nunha fala moi arcaica. Soamente sei que fala de meigallos..., hache gustar. Aquí tes onde fala dun rescrito, parécese que para facer mover aos defuntos.

–A ver, móstremo!

–Olla, olla –e o sabio foi soletrando e traducindo con moito traballo.

–Ben –dixo Alveiros–, e o rescrito?

–Aí, ho!, ese é o que vén aquí pero vénche nesas letras descoñecidas...

–E vostede deixaríamo copiar?

–E para que o queres?

–Xa sabe que ando metido nesos estudos. Prométole non lla ensinar a ninguén.

–Pero se, á fin, non a sabes traducir...

–Traducireina cando vostede descubra o significado desas letras.

–Como queiras, ho; cópiaa, pero non me derrames o papiro.

–Perda coidado.

Alveiros calcou as letras nun papel transparente e gardouno.

Ao saír, anoitecía. O *tramway* non viña e Alveiros deu volta a pé. Íanse acendendo as bombillas e a estrada, coas súas casas baixas cheas de tabernas e de tendas, tiña unha aparencia fea de bafo e de barullo.

–O meu velliño mestre non poderá interpretar esas letras tan fóra do corrente... Tódalas linguas veñen dunha lingua soa, a primeira de todas: o sagrado “zenzar”^(g). As verbas máxicas que non

(g) “Zenzar”, segundo a Teosofía oriental é a fala sagrada dos Iniciados na Ciencia Oculta, e que foi onte na Idade de Ouro, a fala de tódolos homes. Pódese dicir tamén que foi a que se falou no Paraíso Terreal (vid. H. P. Blavatsky, *Isis Unveiled*).

se poden traducir son anacos fósiles da lingua sagrada... Esta lingua escribíase nunhas letras que eran ao mesmo tempo hierogramas, fonemas, números e notación musical. Desta escritura veñen tódalas outras en sete brazos: os “quipos” do Perú, os “kua” de Fo-hl, os xeroglifos de Henues, as cuñas de Oannes, os glifos dos Maias do Iucatán, as “runas” nórdicas, e as “cup-marks” de Gran Bretaña... Entre a primeira escritura chinesa, e a numérica arcaica, imítanse tanto que deben vir da mesma fonte. Se xuntamos con raias as “cup-marks” máis vellas, resultan figuras de costelacións, e o conxunto imítase á primitiva escritura chinesa-sumérica. As figuras esas poden tamén ser “quipos” desenvolto coma os dos glifos maias. Deste xeito as sete clases de escrituras vanse reducindo unhas ás outras... Se agora temos en conta que a escritura do papiro ese ten un pouco de chinesa-sumérica, un pouco das “cup-marks” son raias, e un pouco da nínica, debemos caer na conta de que estamos diante da escritura máis preto da primeira de todas, se non é ela a primeira de todas, que ben pode que sexa... O día que isto se publique, non digo eu a que se vai armar no mundo da ciencia... Ben, e que? Imos ao noso: se o razoamento vai ben enfiado, o rescrito debe estar en “zenzar”... Mais, como vou facer para descifralo se eu non sei de que haxa no mundo quen saiba o “zenzar”...?^(h).

Viña o *tramway* toupetante e luminoso. Alveiros pillouno e chegou á casa.

(h) As escrituras de que vai falando por contra si o Dr. Alveiros son as máis vellas que se coñecen. Os peruanos para escribir facían nós nunhas cordas que se chamaban “quipos”. O emperador da China Fohí inventou un xeito de escribir facendo combinacións con tres raias enteiras e tres partidas ás que se chamou “kua”. As “runas” dos escandinavos foron primeiramente guizos pequenos, uns de tres pólas, outros de dúas, e de árbores diferentes. As “cup-marks”, “componles” ou “cazoletas” son uns buratiños pouco fondos feitos nas penas que se atoparon na Gran Bretaña, en Francia, en Estremadura e ata na India e suponse que foi quizais a primeira escritura dos homes (vid. Rolt Brash, *The Ogam Craobs* e os artigos de M. R. Rivelt Carnac no *Boletín de la Academia de la Historia*).

Oito días levou estudando o rescrito, entre libros de arqueoloxía e de ocultismo. Comparou a escritura aquela coas figuras que fan as estrelas no ceo, cos símbolos alquímicos, cos signos do zodíaco e dos planetas, cos polígonos regulares, con tódolos esquemas que tivo á man. Resolveu mil cuestións de simboloxía. Os problemas dos comezos enchíanse de luz no seu miolo, pero non atopaba a tradución: á correspondencia fonética daquelas letras non se podía chegar por ningún camiño. Traballou de alma... Traballou un día máis que o Creador, mais é que o Creador non traballaba por trinta mil pesos...

O oitavo día, espapallado, non se ergueu do leito.

–Ai que centella, malos díaños non me coman, que besta son! E poida que non cumpra reza-lo rescrito: os lamas do Tíbet⁽ⁱ⁾ meten as oracións nun muíño de man e danlle voltas, e cada volta que dan, vai coma se dixeran a oración unha vez... E eu sen caer da burra!... Olla o demo!..., e botouse a durmir.

Á mañá, descansado, colleu unha estampa cun muíño de oracións, foise xunta un carpinteiro e encargoulle un. Logo, copiou as letras en vitela con tinta vermella e púxolle a Dehmel unha carta:

Sr. D. R. Dehmel
Moi señor meu:
Atopei o rescrito que lle cumpría. Agardo o que Vostede dispoña.
De V. atento s.s. q. ll. b. a. m.

Bieito Alveiros

(i) Os “lamas” son os frades ou sacerdotes budistas do Tíbet que obedecen a un Papa chamado “Dalai-Lama” que pretende ser unha encarnación do Buda (vid. Schläginweith, *Voyage au Thibet*).

A resposta chegou logo:

Sr. D. Bieito Alveiros
Moi distinto señor meu e amigo:
Agárdoo a vostede a quinta feira 11, na miña casa, San
Silvestre 13, 2° esda., ás sete e media da tarde.

R. Dehmel

O vernes ao serán, o Alveiros colleu o seu muíño de oracións co
rescrito dentro e foi á cita.

Na tenda de abaixo preguntou:

–O Sr. Dehmel?

–Como di?

–Dehmel.

–Ese señor non lle vive aquí.

–Home! Pois el díxome que aquí, no 2° á man esquerda.

–Ese piso estalle sen vividores.

Unha voz dende a trastenda:

–Ai, mi madre, o señor quer dicir polo que viviu enriba, o ale-
mán, non se lembra?

–O alemán morreu, rapaza...

–Morreu! Cando...? Estes días?

–Xa lle vai para cinco anos.

–Como! Hai cinco anos?

A rapaza volveu de novo:

–Non di vostede o Sr. Dehmel, un alemán?

–Un alemán, supoño, Dehmel, no 2° á man esquerda.

–Pois repare, señor: ese alemán que era do comercio viviu
onde vostede di; pero morreu, xa vai para cinco anos... Aí deixou
os seus vademécums, mobles moi bos, e ninguén os veu recoller.
E o piso non ten vividores: ninguén veu pretendelo. De maneira
que alí non lle hai ninguén.

Alveiros era ocultista.

–Pois eu, se me deixan subir, subo.

–Suba, suba, señor, pero xa verá como lle é certo...

O ascensor parou diante dunha porta que inda tiña unha tarxeta posta con chinchas que dicía:

R. Dehmel

O Alveiros tocou o timbre. Ouvíronse pisadas, ouviuse un cerro-llo, unha chave e logo o pestillo.

–Faga o favor de pasar e non quite o sombreiro.

A entrada estaba ás escuras. O home de bata e gorro turco fixo pasar ao Alveiros a un despacho moi curiosiño, á americana cun buró, e enriba del unha lámpada con gran *abat-jour* verde.

–Séntese, faga o favor.

Enton viu o Alveiros que a face daquele señor era unha caveira que o ollaba cos seus buratos mouros, e a man que lle mostraba o asento era un feixe de ósos da cor dos dentes de elefante. O Sr. Dehmel era un esquelete.

–Non me estraña que lle impoña o meu tipo –dixo Dehmel ao ver que o doutor se botaba para atrás–. Tenme que dispensar, pero, xa ve..., non tiña outro xeito para me presentar...

Os dous calaron.

–Trouxo o rescrito? –dixo logo Dehmel para pega-la conversa.

–Velaquí está –respondeu o Alveiros mostrando o seu muíño de man... Tragou a saliva e comezou a dicirlle ao outro a maneira como había que facer para conseguilo efecto que procuraba, e a historia enteira do rescrito.

–Paréceme ben –dixo Dehmel– e agora teño que pólo a V. en autos... E non sei como hei de facer para preparalo... Téñolle dado mil voltas! Pero, ao conto... Afellas lle digo que vai V. meterse nun mundo que non sospeita seguramente a pesar dos seus

estudos, por que é hoxe o día que os homes non se teñen ocupado del... Soamente na Idade Media... Mais a todas estas V. non sabe con quen está falando; vouullo dicir denantes de nada, e tamén como fun encargado desta angueira, para a que lle xuro que non tiña eu experiencia nin costume. Eu chámome Roberto Dehmel, son de Dusseldorf; hai 15 anos que vin aquí representando unha casa de aparatos de óptica; aquí vivín e tiven o meu despacho ata hai 5 anos que morrín dunha doenza crónica na gorxa, aínda que grazas á miña industria, a miña casa, como ve, áchase coma cando a deixei para ir ao camposanto, e así é como podo inda vir a ela cando me peta e isto veume moi ben para o asunto este... Está á súa disposición..., é pobre como foi o dono..., logo a verá, pois de aquí a un pedazo imos cear...

–Ai iso non! –dixo o Alveiros–. Eu voume; tenme que dispensar, señor Dehmel. Estímollo, ben o sabe Deus, pero non podo... Deus llo pague...

–Alto aí! –clamou Dehmel pegando na mesa cos ósos da man–. Vostede ten que pasa-la noite na miña compañía. Non lle podo volve-la liberdade ata romper o día. As ordes que teño non admiten desculpa. Vostede queda, ou non leva o premio. Agora, vexa o que lle convén mellor.

–E que eu non sabía isto, meu santo. Repare que eu non podo faltar da casa... Xa ve..., que vai dicir a miña xente?

–Non pase pena. Todo ten compostura neste mundo. E déixese de andrómenas, que os trinta mil pesos ben valen que un pase unha mala noite. Non sexa tolo, e faga o que eu lle digo... Mire, no xantar non se fixe, que inda que eu non coma senón caviar e pan de glute, para vostede ha de haber do que comen os vivos. E na viaxe tampouco...

–Pero hai unha viaxe? Vostede seica quere acabar comigo!

–Non, home, non. Iso non vale nada. O tren non sae ata dá-los tres cuartos para as doce. Ás once e media hemos estar

na estación. Inda temos tres horas para que eu lle poida falar de todo...

E Dehmel deulle un cigarro ao Alveiros, acendeu el outro e púxose a fumegar por tódolos buratos da súa caveira.

–Dicíalle antes que se ía meter vostede nun mundo que os vivos non sospeitan, e élle certo. Pouco ou nada saben os homes do que agarda ao espírito atrás da morte, pero aínda menos é o que saben do que lle ha pasar ao corpo... Vostede vai ser o primeiro que estando vivo vai ollar de fronte ese misterio, e pódeo crer que o descubrimento que vai facer, se tivera permiso para o publicar, deixaría atrás tódalas revelacións de Swedemborg e de Allan Kardec...^(j) Porque vostedes preocúpanse soamente da i-alma, cousa na que un se pode trabucar tanto... Tamén eu fun un pouco espiritista no meu tempo, e asistín a moitas sesións, e hoxe dáme vergonza de ter gastado o tempo naquelas tolarías. Asegúrolle que dende o día da miña morte non me volvíñ ocupar da miña alma, e inda dubido de tela tido... Se cadra, estas ideas ofenden ás conviccións súas neste punto, e ata pode ser que lle fagan perder as esperanzas que quizais vostede puña neste caso que lle está acontecendo. Ben, falando en conciencia, eu non nego a vida do espírito atrás da morte; eu diso non sei nada. Soamente lle quero dicir que o que é iso, a min nin me toca nin me importa, nin a min nin aos que me mandaron falar con vostede. Estamos todos moi conformes de nos atoparmos libres da escravitude noxenta á que os nosos espíritos nos tiñan suxeitos en vida, e non perdemos xeito de celebrar a nosa liberdade.

–Sabe o que estou pensando, Sr. Dehmel? –replicou o Alveiros–. Pois penso que vostede fala igual que os místicos que no mundo dos vivos apelidan pola liberdade das súas almas

(j) Fundadores do espiritismo moderno.

suxeitas á escravitude da materia... E non será que o corpo e o espírito non se queren ver xuntos? E non virá disto a tristura da vida dos homes?

–Pode ser... Polo tanto, esquézase por unha noite de todo o que ten deprendido tocante á vida de ultratumba, pois eu prométole mostrarlle outra vida de ultratumba ben diferente da que vostede ten costume de imaxinar, e esta que eu digo, perfectamente real, material, que se ve, que se oe, que se cheira, que se apalpa e que vostede se achaba sen dúbida ben lonxe de sospeitar...

–Aí, iso pódeo xurar! Non soamente non tiña mentes dela, senón que aínda que vostede mo di, eu non lle comprendo nin mota, e prégole que me faga o favor de dicir como pode ser iso.

–A iso imos. Mire, doutor, vostedes non teñen medo de afirmar que a i-alma segue vivindo logo de se separar do corpo e, en troques, cren que este dende o instante en que a i-alma se vai, está condenado a unha desintegración fatal. Pois non é certo. Eu, como lle dixen, nin podo afirmar nin negar ningunha cousa da i-alma, mais o corpo asegúrolle que segue despois de morto un xeito especial de vida, material, claro está. E se non o quere crer, aquí me ten a min: máis proba, parécese que non cómpre. Os vivos non saben nada disto, inda que houbo un tempo que o sospeitaron. O feito real e verdadeiro da Danza Macabra^(k) foi coñecido sen dúbida por algún visionario da Idade Media e quedou na lenda e na arte, mais como o tomaron nun senso simbólico, as xentes trabucáronse. Se non, houbéranos descuberto, e entón...

Un esquelete moi ben posto, de fraque, cun pano na man, veu dicir que a cea estaba na mesa.

(k) O lector atopará unha descrición da Danza Macabra polo xeito das concepcións da Idade Media na novela *La sirena negra* da Condesa de Pardo Bazán.

Ergueuse Dehmel e pasou ao Alveiros ao comedor.

Mentres xantaban, o esquelete achábase alí para servilos, calado.

–Inda non comprendo –dixo Alveiros ao cabo dun pedazo– como pode ser esa vida especial que levan os corpos dos defuntos. Eu pregaríalle que concretase.

–Élle moi difícil, doutor. A nós, os defuntos, interéсанos moi pouco a explicación das cousas. Atémonos aos feitos. Ademais, como os meus coñecementos neses asuntos eran xa poucos en vida, non llo podó expoñer como vostede quixera. A min designáronme para esta angueira pola miña experiencia dos negocios, non polo meu saber. Verá do que veu isto: unha das nosas maiores autoridades en coreografía, o libio Chubu, tivo ocasión...

–Déixese diso, por Deus; logo contaramo –repuxo Alveiros–. Agora dígame antes de nada como pode vostede vivir...

–Sempre coas cousas trascendentais, coas causas e os efectos ás voltas; sempre o cientificismo, a metafísica! Que se lle vai facer...! Escoite, ho, escoite: o corpo abandonado polo espírito non colle a verdadeira vida ata que a súa materia queda reducida á arquitectura ósea, que é o único que cómpre necesariamente para vivir...

–Pero, unha máquina sen motor, como pode...?

–Mire, non me atalle, que se me vai o santo ao ceo... Non ten máis que ver o que fai un neno cando pinta. Un neno é un home que inda ten a súa primeira intuición pura das cousas... Pois vostede colle un rapaciño e dille: píntame un home, e o pequeno fai un redondel para figura-la testa, un pau para o corpo, outros paus para os brazos e as pernas: simplifica a figura humana ata limitarse moito máis a un esquelete que a un home vivo... É que o home só chega á súa perfección no esquelete... Porque mire: a máquina non precisa motor se non é no mentireiro mundo dos vivos onde a materia se acha corrompida pola fusión do espírito que a fai coma se dixeramos “levedar” como leveda o pan, a fermentación vital da que vén o fenómeno biolóxico... Mais no mundo da materia

morta, no mundo da materia pura, libre de corrupción espiritual, no mundo da materia verdadeiramente material, decátese doutor: unha máquina móvese sen motor, móvese por si mesma, quero dicir, pola virtude da lei xeométrica da súa construción. O esqueleto humano é a máis marabillosa síntese xeométrica que se podía pensar. Por iso, o defunto non chega a se mover ben, ben, ata que perdeu todo o que nel se pode corromper. Os homes prehistóricos, os homes daquelas civilizacións insignes que vostedes chaman Idade de Pedra –moito máis civilizados ca vostedes– sabían este segredo, e quitábanlle-la carne aos esqueletes antes de enterralos... Inda lle quedan moitas cousas por saber...

E Dehmel quedou meditando para contra si.

–Vostede di –observou Alveiros– que se moven pola lei xeométrica da súa construción...

–Digo, si señor. É difícil que vostede se decate ben. No mundo da materia todo é xeometría, como no do espírito todo é música... Mais íalle dicir como me mandaron tras do rescrito. Referíalle que o libio Chubu, que morreu hai moitos miles de anos, é unha das nosas maiores autoridades en coreografía. Pois a súa sepultura, que estaba preto dunha aldea da Cirenaica, violárona hai dous anos os sabios e levárona ao museo de Bulak, onde coñeceu á momia do faraón Thotankhamon. Falaron e Chubu contoulle o que facían os defuntos, e mencionou a Danza Macabra. Entón o exipcio quixo vela...

–Pero, a Danza Macabra? –observou Alveiros.

–Xa lle dixen de non me atallar. A Danza Macabra é unha realidade, e moi logo o vai comprobar vostede polos seus ollos... Pero, vexa: Chubu tivo que levar ás costas ao faraón a ve-la Danza... porque lle advirto que as momias exipcias –e este é o motivo de telo metido a vostede neste negocio– están impedidas e non poden facer ningún movemento, unha, polo procedemento de pólas a secar, que lles pega a pelexa aos ósos, e outra porque van

envoltas en faixas cheas de rescritos máxicos que teñen moito poder, e sen rompelos non poden mover pé nin man.

–Mais, con rompe-las faixas...

–Non serve de nada, o poder dos rescritos non se desfai con iso.

–Logo, no mundo dos mortos, no mundo da materia pura, a Maxia fai efecto?

–A Maxia ten poder en tódolos mundos: no do espírito e no da materia.

–Entón... Pero vostedes non coñecen e non practican a Maxia?

–Algúns sábeno, mellor dito, soubérono noutro tempo, mais vana esquecendo pouco a pouco, coma todo o que deprenderan en vida. Consérvano namentres persiste nos ósos da testa unha impresión que se imita un pouco á que levan os discos do fonógrafo, mais conforme vai pasando o tempo, vai desaparecendo ata que se vai de todo. Enton é cando o defunto chegou á súa perfección e á perdurabilidade. Se pode facer que a súa sepultura non a remexa ninguén é, coma se dixeramos, inmortal...

–Escoite, e os corpos que se queiman?

–Ai, con eses non hai que contar, malpocados!

Calaron un instante e, ao cabo, Dehmel consultou a súa mostra e dixo.

–Podemos ir andando... Son as 11 e media e o tren sae ás 12. Recolla, Hermann.

O criado esquelete recolleu a mesa axiña, mentres Dehmel quitaba a bata e o gorro e puña un abrigo de pelica e un sombreiro. Deulle ao Alveiros un habano e acendeu el outro.

–Velaí está o coche –dixo Hermann.

–E as malas? –preguntou Dehmel pondo as luvas. O criado amosoullas xunto á porta.

–Ímonos, doutor?

Baixaron. Á porta estaba un magnífico Renault que, conforme se meteron nel, saíu coma unha centella.

–Imos –dixo Dehmel– volverlle o movemento á momia do faraón Thotankhamon.

–Pero, imos ir a Exipto? –tatejou Alveiros.

–Non.

–E logo?

–Atoparémolo máis preto.

–El non está no Museo de Bulak?

–Arestora, non.

–Velaí, inda non me dixo como os defuntos deixan as súas sepulturas.

–Iso inda lle é xeometría: fano movéndose nun espazo de máis de tres dimensións. Non lle estou forte nestas cousas.

O automóbil parou. Entraron nun inmensísimo casarón. Ser, era unha estación do camiño de ferro, mais non era da vila. Entraban moitos viaxeiros, moi empanicados nos seus abrigos, e facíase todo caladamente. Dehmel arrimouse a saca-los boletos e saíron á plataforma.

Unhas plataformas inmensas, pouco alumeadas, silenciosas, e un tren moi longo, moi liso e moi negro formado na primeira vía. Dehmel, Alveiros e o criado metéronse nun vagón de primeira que era igual que todos.

De alí a un pedazo, sen aviso ningún, o tren botou a andar sen facer ruído. Sentir, sentíase que a velocidade era tola. Os viaxeiros non volveron dar fala.

O tren parou e o criado colleu as malas, mentres Dehmel abría a porta.

–Xa? –preguntou Alveiros.

–Xa –responde o outro.

Baixaron. Metéronse nun toco escuro e estreito e andaron un pedazo. Ao fin foron dar a un sitio cheo de luz.

Alveiros, que levaba os ollos do escuro, ao pronto non se decatou do que vía. Era unha grandísima rotonda, cuberta cunha

bóveda de inmensas estalactitas onde xogaban as luces de moitos miles de focos dunha nunca vista intensidade. Víase igual que polo centro do día. Á súa beira, Dehmel quitaba o abrigo. Había un rebumbio que non deixaba a un entenderse. Á man esquerda, unha chea de esqueletes afinaban os instrumentos, debían ser unha orquestra de máis de 400 profesores. Alveiros distinguía os violíns; as arpas, os violóns, os timbais, os redobrantes, os óboes, as trompas, os fiscorcios... No medio rebulían, entre a chusma de esqueletes espidos que rían e berraban, uns cantos con vestidos de cores brillantes. Aquilo era bonito de veras.

Ía Dehmel collelo polo brazo, mais ouviuse petar coa batuta e os esqueletes fuxiron rindo e fóronse meter nos buratos de sombra.

O mestre petou de novo e a orquestra comezou unha sinfonía fantástica, tan extraordinaria, tan poderosamente suxestiva que deixaba atrás a canto o Alveiros ouvira na súa vila... Comezaron a saír ao circo, baleiro arestora, esqueletes envoltos en vestidos bordados de ouro e de pedras preciosas, con plumeiros altísimos, con espadas e alfanxes damasquinados, dos que as follas brillaban coma lóstregos nas mans lixeiras dos bailaríns, con gasas transparentes que os cinguían en néboas de cores. Era un baile dunha vistosidade e dunha arte tan meiga que nin as máis estupendas creacións dos danzantes nosos poderían ter con el a máis remota comparanza... A música, coma se fora cousa de fadas, facía tolear, facía rebulir o sangue de tal xeito que o doutor Alveiros sentía proícios nos pés, coma se lle entrara o formiguillo... Arredor do circo, trípodes de oricalco onde cazolas fumegantes queimaban perfumes suavísimos e enlouquecedores...

E aquela era a Danza Macabra dos visionarios medievais? E en que se imitaba aquela prodixiosa festa onde tódolos senos eran agarimados polas máis doces sensacións de arte e de gozo aos terríficos monicreques de Holbein e mais do vello Breughel? Que tiña que ver aquilo coa estúpida artificiosidade

pseudoartística que Saint Saens se atreveu a chamar Danza Macabra...? Razón tiña o vello faraón exipcio para desexa-la liberdade rompendo os rescritos que lle impedían tomar parte naquela alegría que reloucaba...

Concluíu aquela tocata, e Dehmel levou ao Dr. ao sitio onde estaban as momias, dereitas e tristes, no medio da alegría xeral.

Os esqueletes xuntábanse ao redor do Alveiros e preguntábanlle. Nisto achegouse un vestido coma un gran sacerdote oriental. Dehmel presentounos:

–O gran Chubu; o doutor Alveiros.

Chubu fixo unha gran zalema, e dixo ao doutor:

–Ti é-lo primeiro home vivente que ollou a Danza da Morte, estás satisfeito?

–Estou que toleo –respondeu Alveiros.

–A Morte ha chegar un día que sexa a Raíña do Mundo –segundo o libio–. Cando tódolos espíritos se vaian ata o derradeiro, os defuntos habemos se-los donos da terra e habemos facer nela o que nos dea a gana. Entón, a Danza Macabra hase bailar polo día. Gran día de Gloria!

–Seréde-la derradeira clase da sociedade que obteréde-las vosas reivindicacións –observou Alveiros.

–Mais obterémola para toda a eternidade –replicoulle o libio–. Entón si que non haberá xa tiranías no mundo.

Calaron. Enton Dehmel indicou:

–Chubu, é tempo de que nos poñamos á operación antes de que conclúa o descanso.

Chubu fíxolle un sinal ao doutor, e achegáronse onda a momia de Tothankhamon. Alveiros sacou o muíño de oracións, explicou por *brevis et breve* o seu funcionamento, e comezou a lle dar voltas.

A momia comezou a remexer. Víaselle na face a forza que facía ao rebulir entre as faixas. Á fin, as faixas comezaron a se esgazar

e a caer como farrapos desfeitos todo ao longo do corpo. O faraón sacou os brazos, logo as pernas, e comezou a facer flexións para se desentumecer... As momias que se achaban preto dos operadores tamén se ían desempanicando...

Ouviuse en todo o recinto coma se batesen taborelas que facían un estrondo de cincuenta mil tronos: eran os esqueletes que aplaudían ao Alveiros. A orquestra comezou unha xigantesca marcha triunfal e os esqueletes rodeando ao doutor erguérono no lombo e deron volta á sala entremedias dunha ovación delirante.

Á fin pousárono cara ao faraón que, poñéndolle as mans no lombo, deulle un bico na fronte.

–Que Osiris cho pague, meu vello –dixo solemnemente.

Entón veu a danza xeral, delirante, louca, tola, frenética: os esqueletes brincaban, corrían, botaban un atrás do outro, facían roda como fan as bruxas, e daban voltas como os dervixes volteadores, rían, berraban, aturuxaban, facendo un rebumbio que deixaba xordo a un, e ao que facía acompañamento a orquestra cun “prestíssimo” que facía tolear...

Alveiros e o faraón collidos da man metéronse no medio do baile e a loucura durou ata que, por riba do inmenso estrondo, se ergueu como a trompeta do Xuízo Final...

O canto do galo

Os esqueletes perderon xa o pouco xuízo que lles quedaba:

–A de *Diós!*

–Fuxamos!

–Auxilios!

–Sálvese quen poida!

–Por aquí!

–Pola porta!

Turraban polo Alveiros, cando dun lado, cando do outro, ninguén se entendía, bufaban de présa e de medo, topando os uns cos outros, caendo, erguéndose...

Apagáronse tódalas luces.

Alveiros sentiu que o empuxaban, que o collían, que o levaban arrastro, logo no aire...

Logo comezou a sentir un afogo, unha estreitura e un medo que arrepiaaba... Sentía que por tódolos lados tiña pedra pegada ao corpo, unha pedra mollada que fedía a podre; tiña un frío que se lle metía nos ósos... Botou a man e atopou un esquelete deitado á beira del. Sacudiuno:

–Señor Dehmel! Ai, señor Dehmel!

O esquelete non respondía. Aquilo si que era gordo. Alveiros enrabechado e tremendo de medo pegou a berrar e a petar nas pedras e no esquelete, arrimándolle cada suco que lle descompuña os ósos... Suaba, afogaba, porque lle ía fallando o aire, e ao mesmo tempo arreguizábase de frío.

Por fin, botouse a chorar...

Ao cabo...

Ao cabo viña o descanso e a luz...

Alveiros abriu os ollos: estaba na cama, estaba no seu cuarto, entraba o sol.

–Vaia que che tiven un soño!

A criada abriu a porta e tróuxolle o almorzo e unha carta.

Alveiros agardou un pouco. Logo, tomou o chocolate. Despois, abriu a carta.

No sobre viña un cheque por valor de 150.000 pesetas, e a seguinte carta:

Señor Dr. D. Bieito Alveiros.

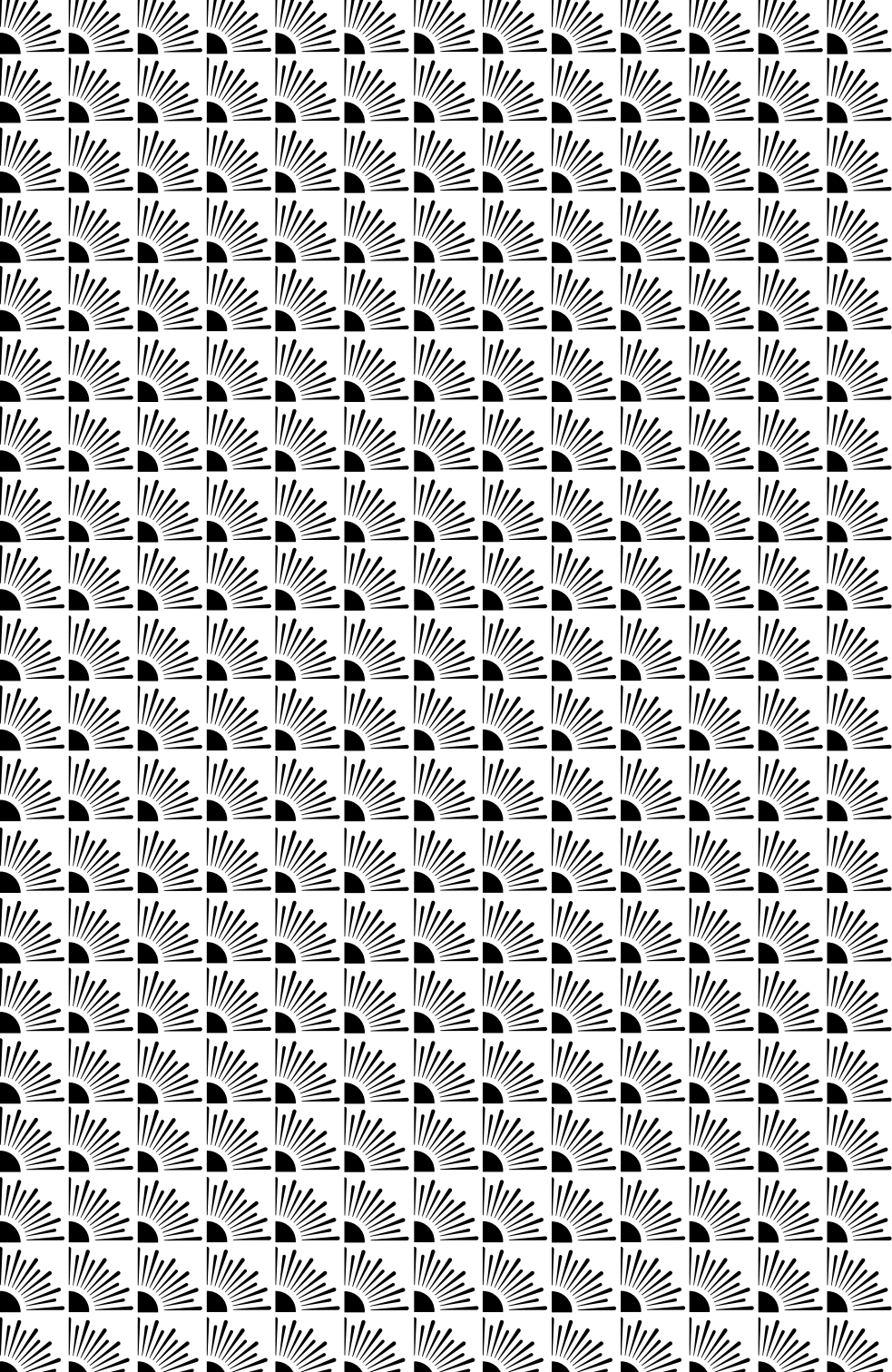
Meu moi distinto amigo:

Con esta vai un cheque por valor de 150.000 pesetas que é o que importa o premio que fixo anunciar o faraón

Thotankhamon. Tenme que dispensar o moito que o amo-quei, e mais por telo deixado onte á última hora. A culpa non foi miña. E pódese decatar ben, se se lembra do noxoso incidente que deu cabo á nosa festa, e que puido facer que vostede viñera antes de tempo a se xuntar para sempre conosco. Coa mellor intención do mundo, metéranos a vostede nun nicho do camposanto vello. Ao cabo tiven a fortuna de libralo a tempo.

Crea na gratitude eterna do faraón e de tódolos exipcios embalsamados que estiman moito o servizo que lles fixo, e tamén na do seu amigo, que desexa agardalo aínda por aquí moito tempo.

R. Dehmel

3.
O deputado por Beiramar
Gonzalo López Abente

Unhas palabriñas...

Esta novela, como todos sabedes, conseguiu en xustiza o primeiro premio no certame literario feito por “A Nosa Terra”. Gonzalo López Abente, o gran poeta enxebre, autor de dous libros de versos tan gabados coma *Escumas da Ribeira* e *Alentos da Raza*, dignos de se atoparen en tódalas bibliotecas, é un dos homes que máis ten traballado pola segunda renacemento gloriosa da nosa poesía.

Pero Gonzalo López Abente –el obrígame a escribir estas liñas– consagrado xa como un poeta que sente a raza e a nacionalidade, sen dúbida porque vive na costa verdecente onde zoan os piñeiros cantados por Pondal, preto das gándaras esquivas e á beira do mar ruxidor que esnaquiza, choutando fero, as súas brancas escumas contra os penedos irtos que forman o “balcón do Atlántico”, do que falou Ribalta, querendo ser útil á patria nativa, entrégase agora á prosa, agasallándonos con este primeiro ensaio feituquiño de novela, que é a primeira novela moderna escrita no galego. E dixen moderna, porque in da que se teñen feito xa outras por literatos moi notábeis cal García Ferreiro, Ribalta, Novoa, Porto Rey, etcétera, non folleamos nin ollamos ningunha en ningures pola súa forma e polo seu desenvolvemento axeitado aos gustos do tempo, como a de López Abente.

O Deputado por Beiramar é froito cheo de fortuna dun espírito culto e enxebre fecundador feliz das musas; mais é tamén,

de certo, esperanza de que naquel espírito naceu un forte novelador que ofrecerá colleita dabondo, moi axiña. Quen fixo este fermoso libriño pode facer moito máis, e farao sen dúbida. Nós agardamos do autor de *Alentos da Raza* a novela grande e definitiva na que a costa brava, chea de misterios tráxicos, que os vellos lobos do mar lembran nas noites tormentosas do inverno, xurda acesa e viva ao influxo da vermella labarada nas tremelucientes fogueiras piratas, ou adormecida e melancólica, baixo o manseliño acochamento branco do branco luar que bica os dolmens e os carballos litúrxicos, testemuñas dos sacrificios celtas ben amados de Breogán, con todo o meigo agarimo que lle cadra. Porque esa novela grande ten de vir... Tras a idealización da terra de Bergantiños que lle debemos ao Bardo, precísase unha sensación real, “miguelanxelizada” por obra da arte, daquel país varudo e rexo, onde a Natureza fai aos homes do seu xeito e onde as mans das mulleriñas de tódalas idades, como fadas de lenda, como ledas arañas, tecen acotío o camariñán encaixe velaíño, milagre dunha arte inxenua e espontánea, que deita do tilinteo dos paniños choutadores mesmamente que o alalá e o aturuxo das gorxas mozas e a branca espuma da onda mariña.

Con *O Diputado por Beiramar* –novela onde a caricatura da política vilega e aldeá serve de ledo marco a escenas cheas de sentimentalismo e sensualismo, ante as que o lapis meigo de Castelaio fai un novo alarde humorístico– inauguran as Irmandades da Fala a “Biblioteca Galeguista”, ensaio de algo máis grande, patriótico e trascendente, que ten de facerse axiña. Se a nosa Terra desexa que xurda unha cultura propia –pois para ela hai espléndido xermolamento– ten que termar de espallala e afincala, enraizándoa fortemente, e precisa entón dunha boa Casa Editora, establecida segundo tódolos adiantos das de maior relevo en España, coma cousa esencial. A súa importancia sería enorme; o seu campo de acción moi amplo. E por decontado

acabaría trocándose axiña nun negocio espiritual e material indubidábel. Porque decatádevos ben: esa Casa Editora –honra de Galicia– atoparía pola situación dos nosos portos e pola característica dos nosos emigrantes, máis doada saída para América dos seus produtos que as de Madrid, Barcelona e Valencia. Doadamente podería recadar en boa parte e de présa o traballo dos grandes escritores galegos hoxe con marca acreditada nos mercados literarios de España e as Repúblicas de fala castelá do novo mundo. Pero inda tamén en Portugal e na terra americana de lingua portuguesa, como en tódalas cidades ibéricas, os escritores galegos, xa na man da nosa Editorial, acharían mercado para os seus libros.

O establecemento de certas fábricas e de certas industrias esixe para o seu bo desenvolvemento que no lugar onde se teñan de fixar haxa as primeiras materias necesarias ou cando non, unha tradición que conserve vivas as aptitudes axeitadas a aquel xénero de traballo fabril e industrial. O establecemento dunha casa editora, ben atendida, non ten, en troques, maior razón para progresar en Madrid, Barcelona e Valencia que na Coruña ou Vigo. Coma xa dixemos, as vantaxes a prol destas dúas vilas nosas son grandes con respecto ás outras.

Unha das cousas mais patrióticas que se pode facer, pois, na nosa Terra, é esta: a de axudar á implantación da gran Casa Editorial. Así viría a estar en mans galegas, só galegas –admitir cartos estraños sería vergoñoso–, a arma de maior poder para un pobo: a arma da súa propia cultura, sen mediatizacións alleas de ninguén.

Os capitalistas da Galicia farían un gran ben, decatándose do asunto. Trátase, e non haxa dúbida, de cousa máis importante aínda que un Banco Galego, porque se trata dun dobre negocio: material e espiritual. Dun dobre negocio “único”, sinxelo, doado, cristalino, que non supón a esixencia de serios sacrificios previos.

Nesta hora de iniciativas, a iniciativa dos galeguistas, coa súa vontade e o seu esforzo exemplar, vai por diante. Quen predique que practique. A iniciativa “de seu”, cando ela non chega na compañía da vontade disposta a realizala, xa non pode acollerse máis que como desexo de egolatría ou como síntoma de decadentismo. E na nosa Terra xa sabedes que choutan moitos ridículos estanqueiros de iniciativas cobizosos de pór o seu nome á marxe de tódalas cousas grandes...

A. Villar Ponte

I. Recibimento

Aleda viliña de Beiramar espertou naquela mañá de abril coma un neno en día de Reis.

Cando as andoriñas viron lucir os primeiros resplandores, fuxiron dos niños revoando e chiron, toleironas, repinicando unha alborada. Das pólas das árbores da praza erguéronse en bandas os pardais, estrañados de que os homes subiran por escadas aos seus verdes e abalantes pazos.

Un fato de xornaleiros tendía aramios en que abaneaban faroliños e grilandas. Na entrada da praza, onde morría e nacía a estrada, erguíase un arco cuberto todo de espadanas, fiunchos e rosas de cores variadas.

As portas despechábanse queixumosas. Aparecían unhas mulleriñas fregando os ollos, fitaban pasmadas, sorrían logo e falaban despois unhas coas outras comentando.

Como os pardais xurdiron os rapaces atacando¹² os pantalóns, amarrándoos con bramantes¹³, abotoando os tirantes, brincando, berrando.

As campás da igrexa parroquial tocaron á misa e, por entre os rapaces, polo medio dos obreiros, por baixo das escadas, cruzaron mulleres entapuxadas, mulleres devotas.

12 Axustando ao corpo (N. do E.).

13 Cordeis (N. do E.).

O zapateiro señor Pepe saíu do seu portal co mandilón de coiro posto e a gaiola co merlo asubiador na man; ollou con lecer, como home intelixente e de bo gusto, para a praza chea de pe-rendengues; fixo unha carantoña irónica, xirou sobre os talóns, pendurou dun cravo da fachada a gaiola de pau que el mesmo, tempos atrás, fixera coa súa navalla e, estricando os beizos, asubiou a alborada contra o merlo. O paxaro, entón, brincou enriba dunha cana que atravesaba a gaiola e, movendo as negras plumas do rabo, deixou fuxir polo peteiro avermellado o fío arxentino do meigo himno enxebre.

Satisfeito, entrou na taberna do lado, pediu un cazolo, pondo unha cadela enriba do mostrador, apurou dun grollo a copa de augardente, limpou a boca coa manga da camisa e voltou para fóra dicíndolle ao taberneiro:

–Bo día, amañece para que don Manuel luza diante do deputado a súa levita e mailos seus lambecús, amén da muller e a filla.

–Xa se coñece –rosinou o taberneiro–, que o fel da envexa é a túa primeira parva.

–Naturalmente, polas lambetadas que el me dá e as sinaturas que eu lle regalo –repuxo o zapateiro saíndo teso, ergueito, case que maxestoso do establecemento.

Na porta tropezo cun fato de aldeáns vestidos coa roupa de garda que, sen movérense, escoitaban o merlo e ollaban para a verde follaxe da praza. Arrempuxou co ombro, facéndose paso, mentres que lles preguntaba con sorna:

–Sodes invitados para o recibimento que se ten de facer hoxe ao noso deputado?

–Non, señor, vimos xantar e contestar aos *vivas* que disque ten de dar o fidalgo de Brandomil.

Respondeu un vello que apuraba furioso unha punta.

–Dese xeito o deputado non vai estima-los vosos berros.

–Se os estima o fidalgo abonda, que é o que reparte o consumo e cobra as rendas.

O señor Pepe, case que indignado, exclamou:

–Non tendes vergoña.

E o vello, enguruñando as costas e torcendo a boca, sentenciou:

–Pero temos lombo.

–Así sempre seremos ninguéns.

Dixo o zapateiro, e meteuse cheo de carraxe no seu cativo taller, escoitando como aquel velliño deixaba fuxir entre o fume do cigarro estas parolas:

–Mellor era que fomos ninguéns, que viviramos en ningueres e ninguén se lembrara de nós.

O señor Pepe colleu unha sola e baticouna con rabia. Daba co martelo forte, moi forte, coidando que aqueles golpes caían na chola do cacique máximo don Manuel, no peito do fidalgo de Brandomil, no lombo do cura de Brandoñas e nos papos de todos os comellóns que axudaban a devasta-la terra.

No medio do seu arrebatamento sentiu que o merlo cantaba a marcha real: ergueu a testa e viu pasar pola praza o secretario do concello. Ía abalándose lentamente, serio, estricado coma un deus bufo dun olimpo de entroido.

Dirixiu os ollos a un par de botinas de elásticos que estaban anchas, abertas, nun cornecho e pareceulle que se rían ás gargalladas. E ollando, ollando, sentiuse contaxiado. Ríanse do seu amo, do secretario, que as deformara e lles deixara un cheiro a suor: ríanse como tolas, e o señor Pepe non puido conterse, e tremeu convulso nun ataque de risa.

Cando acougou sentiu sede. Tirou co martelo, coa sola; ergueuse e foi risoño a beber outro cazoliño á conta da compostura das botinas do secretario.

Pensaba e falaba só: –Que carai! Estes lampantíns, despois de todo, axudan a un a vivir..., e a beber.

A praza da vila de Beiramar, entremetres, animábase cada vez máis.

As raiolas do sol, baixando dun ceo limpo e azul, espallaban no ar unha brétema loura e daban aos obxectos todos un feble ton dourado.

Na casa do concello a bandeira española axitouse coa brisa, remexendo as súas cores vermellas e amarelas.

O casino engalanou con colgadas os seus balcóns; e as casas todas ao redor imitárono.

O zapateiro que viu a súa pobre casa triste e avergoñada lucindo as lacras da vellez entre tan garridas veciñas, sacou do fondo da hucha unha xoia estimábel: unha colcha branca coa imaxe da Concepción; desencartouna, sacudiuna con agarimo por riba do varandal de madeira do balcón, estricouna e, presa, deixouna estendida á luz do día; dicíndose, para salvar a súa conciencia, que facía aquilo non polo cacique nin o deputado, senón por non deixar mal a súa casíña cando todas se puñan tan fachendosas.

Despois houbo un momento solemne; e foi cando don Romualdo Mañobre, o ricazo americano que tiña automóbil e fixera aquela casa da esquina que era orgullo da vila e fonte de cobizas de don Manuel, apareceu na azotea e izou a bandeira española no lado da dereita e o pavillón arxentino no da esquerda.

Uns cantos rapaces bateron palmas. O ricazo saudou, inclinando o corpo, e desapareceu.

Don Atanasio, o secretario do concello, corría suoroso dando ordes e dispoñendo todo para o maior lucimento.

O alcalde don Policarpo, boticario do lugar, home gordecho e pequeno, era de seu calmoso e manso; non facía máis que xurriar, ollar para as bandeiras da casa de don Romualdo, para a colcha do zapateiro e para a brillante faciana do secretario, a quen deixaba moi gustoso barallar canto quixer.

Ás once tiña de chegar don Álvaro Fernández de Leiraboa e Torresvellas, marqués de Vemancos e deputado a Cortes polo distrito de Beiramar. A hora aproximábase e o recibimento preparábase febril. Don Atanasio non acougaba, non podía acougar; as xentes eran indisciplinadas e tiña que collelas, adouxalas, pó-las no sitio correspondente a trompadas e empuxóns.

Ante os aldeáns de Brandomil, de Monpeguite, de Brandoñas, de Figueiroa, corría xesticulando e explicando como habían de saudar, contestar aos *vivas* e baticas-las mans cando chegase o deputado. E, por enriba de tódalas testas, erguíase a súa faciana brillante e suorosa abaneando sobre un corpo fraco, alto e desgarbado.

Polo centro da praza, baixo as copas verdes das árbores, pasou un señor enlevitado, gordinflón, rechoncho, pequeno e esmagado baixo o tubo negro e lucente dunha chistera; na man levaba un bastón de borlas e na cara unhas bochechas da cor do viño avinagrado.

Don Atanasio correu ao seu lado, descubriuse e, sinalando ao alcalde, díxolle:

– Señor xiúz, alí está don Policarpo cos concelleiros; pode a vosa señoría ir para xunta del.

Don Pablo foise, dando conta dos pantalóns que lle caían e tropezando co escribán que, ao seu par, marchaba pensativo, tragando bile e tusindo sen cesar. Detrás, o alguacil facía carantoñas e lucía os galóns da gorra e das bocamangas.

Xunto á corporación municipal estaban xa o axudante da mariña, o vista de aduanas e o tenente de carabineiros; os tres resplandecentes cos seus uniformes de gala.

O zapateiro señor Pepe, que se fora achegando, observaba como o tenente disimuladamente ollaba con envexa o traxe do vista, que parecía un ministro ou un almirante, e coidaba adiviñar naquelas olladas uns desexos tremendos de espeza-lo traxe e o dono que o levaba.

Nunha destas pasaron por preto do grupo dúas damas elegantemente ataviadas, con sombreiros de moda e todo. Eran a muller de don Manuel, cacique, banqueiro, prestamista e axente de embarques, e a filla que lle quedara do seu primeiro matrimonio.

Todos se descubriron ao seu paso. O axudante e o carabaneiro cadráronse, e o vista destacouuse galante e áxil cara ás donas, ás que estreitou as mans ceiba e desembarazadamente. Rosiña, a fillastra, dobrou levemente a cabeza sobre o busto e alumeouno cun sorriso de amor.

Non podían negar que se querían.

Elas, Amparo e Rosa, subiron ao concello e, dende o balcón, a derradeira abriu o fogo dos seus ollos contra o vista¹⁴ que respondía valente. Este era un mozo baril, alegre e cantador que, sen uniforme e sen galas, escurecía ao pobre tenente corentón e derregado.

O rexistrador, digno e grave, iniciou conversa co xuíz municipal que se afastara con disimulo de don Pedro, o de primeira instancia.

Infatigábel, o secretario do concello trouxo a este grupo, que latricaba baixo o arco triunfal, un por un e polos brazos, a catro procuradores, tres avogados, dous médicos, o seu colega do xulgado municipal, o cura, o capelán, o administrador de correos, o telegrafista, o ricozo don Romualdo, oito escribentes, o carteiro e o sarxento da Garda Civil.

A música de san Clodio, contratada para os festexos, colocouna por fóra do paseo central; pero como vira que aínda andaban algúns músicos mesturados cos curiosos, e a hora aproximábase, correu por entre a xente, avisándoos que se incorporasen; e ao do lombo, que lle parecía mal separarse dunha rapariga boniteira,

14 Empregado de alfándega que se responsabilizaba do control das mercadorías (N. do E.).

pillouno polo instrumento e levouno case que en palmas á rolda que fixeran os compañeiros.

O zapateiro, que o viu tan apurado, díxolle nun momento de vagar que se detivo ao seu lado para limpa-la suor:

–Aí, meu señor don Atanasio, non traballe tanto que lle se van abrir aínda máis as ganiñas de comer.

O secretario regañou os ollos, pechou os puños, e enchería de improprios ao zapateiro se naquel instante non pasara por alí o nobre señor don Isidoro de Mourelle acompañado do seu neto. O deber era o primeiro, e foise cara a eles co sombreiro na man:

–Don Isidoro, moi logo chegará o noso deputado, e sería para el e para nós unha alta honra que vostede e o seu señor neto o saudasen aquí.

O vello don Isidoro, tesó, grave, limpo e cortés, desculpouse cos moitos anos que tiña e que non o deixaban saír dos seus costumes; non obstante, coidaba que o pracer do saúdo non llo roubaría o seu amigo e case parente o Marqués de Vemancos, que non deixaría de pasar pola súa casa. En canto ao neto, ceibo quedaría despois de acompañalo.

Don Atanasio quedou varado rosmando maquinalmente, fronte ao zapateiro que se ría cheo de ledicia:

–Canta fachenda ten este home.

E o avó e mailo neto marchaban serenos, sorrindo amábeis, e contestando aos saúdos agarimosos que o pobo lle facía, abrindo respectuoso a rúa, ao seu paso.

O señor de Mourelle era amado en Beiramar porque soubera mandar e facer moito ben en tempos vellos, como nobre que era e o foran os seus ilustres antepasados. Hoxe o seu neto recollía tódalas querenzas; o pobo tiña nel as súas esperanzas e os caciques os seus temores e as súas envexas.

No outro extremo da praza, fronte ao mar azul da meiga ría que brillaba con moxenas de luz, unha numerosa manda de pescos de pel tostada, longas guedellas e robustos peitos rodeaba a don Ramonsiño de Mourelle que xunta deles, os seus sinxelos amigos, viñera, despois de deixa-lo seu amado avó na casa.

Os pescos falaban de berrar e asubiar cando don Manuel chegase co deputado, pero o nobre mozo aconselloulles prudencia, facéndolles ver que a hospitalidade os obrigaba a seren respectuosos cos forasteiros; ademais tratábase dun ilustre galego que levaba nas veas o máis puro sangue da terra e que nada tiña que ver coas cativarías do cacique, das que, seguramente, non era sabedor. El mesmo pensaba ofrecerlle o seu fogar, inda que, se a conto viña tivese que dicirlle a verdade do seu sentir.

No medio do seu trafego, o secretario do concello ollaba intranquilo para este grupo.

De súpeto estoupou arredada unha bomba. Era o sinal da chegada.

A multitude remexeuse e arremuiñouse contra o arco; ergueuse un longo rumor, soou máis preto, case que alí mesmo na praza, outra bomba atronadora, e logo outra e outra e outra... A música guindou no ar un tolo turbión de notas estridentes e metálicas.

Os señores da comisión estricáronse, pasaron as mans polas gravatas, polos faldróns das levitas e, entre todos, nervioso, axitado, don Atanasio sacou o pano da faldriqueira, sacudiu as botas que estaban cheas de po de tanto canear, e levouno despois á fronte e aos papos que refregou con forza limpando a suor que o afogaba.

E, bruando, chegaron ao pé do arco triunfal dous automóbeis: o do Marqués e o de don Romualdo Mañobre. E entón foi o delirio.

No ar, enriba das testas, estoupaban abouxadoras ducias e ducias de bombas de dinamita. Quizais nos sanguíentos combates do Marne, do Iser e da Champaña non houbera tal estrondo.

As vivas da multitude mesturábanse cos aplausos e os berros de entusiasmo que as ilusións dun espléndido xantar arrincaban das gorxas dos aproveitados e cucos da redonda. Os músicos sobpraban a non poder máis, facendo o milagre de que os arpejos domeasen de vez en cando aquela rebumbiada inefábel.

Corrían polo ceo, como apertadas folerpas de algodón, nubes e nubes brancas que os foguetes raudos vomitaban. O fume da pólvora espallábase pola praza, despertando, co seu cheiro, as barulleiras valentías dos peitos célticos.

As gorras e os chapéus movíanse no alto de centos de brazos inquedos e, nos balcóns, as donas axitaban brancos panos que semellaban pombas cándidas e inmaculadas que, prisioneiras de invisíbeis cadeas, loitaban por voar.

Dos autos brincaron o deputado, don Manuel, o fidalgo de Brandomil, o cura de Brandoñas, Pepe da Gándara, o leiteiro de Senande e outros máis que representaban as *forzas vivas* do distrito.

O secretario do concello correu o primeiro a estreita-la fidalga man do xove Marqués que, pasmado, sorría entre burlón e agradecido. Alto, baril e guapo, o marqués de Nemancos tiña máis cara de rillote que de parvo.

Don Atanasio pillou por unha lapela ao alcalde e presentouno; e presentara a cantos alí estaban se don Manuel non se interpuxera dicindo que aquel era o secretario do concello (o deputado na súa vida vira a don Atanasio, nin don Atanasio a don Álvaro Fernández de Leiraboa e Torresvellas).

Despois o cacique foi facendo pasar a todos, un a un, e nomeándoos diante do deputado, quen, risoño e afábel, ía estreitando mans e mans.

Entrementres don Atanasio, que non podía estar quedo, chamou polos dous vellos municipais e mandoulles abrir paso; pero, como aquel día se sentía benigno, prometeulles que os

había de presentar despois ao Excelentísimo e Ilustrísimo Señor; e, correndo, marchou cara á Casa do Concello a da-las derradeiras disposicións.

Trocados os saúdos de rigor, e cumpridos os requisitos que a etiqueta intanxíbel e inalterábel impón nestes casos nos pobos que se teñen en algo, dirixiuse a comitiva, maina e repousada, cara á casa consistorial.

O deputado, entre don Manuel e o cura de Brandoños, repartía chapeirazos dunha a outra banda. Seguíanos tódolos demais señores que baixo do arco se xuntaran, comentando as parolas agarimosas que para cada un tivera aquel cumprido cabaleiro.

Detrás a música tocaba a marcha de Cádiz.

Na porta do concello, o señor Pepe o zapateiro, que xa levaba engulido unha man chea de cazolos, detivo ao deputado e berroulle na cara:

–Viva o noso representante e morran os comellóns!

Asombro xeral. Un escribente indignado empuxou ao alcalde para que o prendese; pero o bo do boticario ríase coma un bendito. Entón o xuíz de instrución adiantouse, dando conta dos calzóns que lle escorrían pola panza e, pondo o bastón sobre o lombo do zapateiro, berrou con solemnidade:

–*Detenido en nombre de la Ley.*

O señor Pepe abriu os ollos medio palmo; interveu o deputado benévolo e conciliador, apouvigou as súas iras o xuíz e pasaron todos, mentres que enriba se desmaiaban as señoras e na praza había carreiras e trompicóns.

Cando renaceu a calma, o señor Pepe cantaba no medio dos pescos coplas que os facían escachar de risa.

E no sobrado do consistorio houbo outra tanda de presentacións. Eran as mulleres dos *conspícuos* de Beiramar.

A esposa do secretario case que se axeonllou diante de don Álvaro nun ataque fulminante de boa crianza e finura.

Fronte da muller de don Manuel, o marqués, sorprendido, exclamou sen darse conta, antes que lle dixeran o nome:

–Ampariño...!

E, reaccionando supetamente, saudou solemne, coma se aquela exclamación non fuxira de entre os seus dentes.

Rosiña, que estaba parella da súa madrastra, oíu e calou. Os demais non se deron conta.

Pouco despois, enriba dos brancos manteis, fervían as copas de escumante champaña.

II. Ollando atrás

Orfo dende os seus primeiros anos, o marqués de Nemancos criouse no pazo, mouro e longo, que se ergue no medio do lugar que dá nome ao seu título e á comarca, baixo o coidado dunha nobre vella, irmá do seu avó paterno; muller devota e ríxida que se consumía no seu fervor cal lampadiña de aceite en noite de inverno.

Baldeiro o seu corazón dos amores grandes da familia que, como o ar, enchen tódolos currunchos da i-alma, fuxía espantado daqueles salóns sonoros e tristes que arpepiaban as carnes.

Cal o náufrago busca areloso a ribeira, loura baixo os tenros agarimos do sol, el, instintivamente, buscaba a caloríña benfeitora das parentas das Torres de Romelle.

Unha carreiriña dun can separaba o Pazo das Torres, e a distancia salvábase presto por un sendeiro florecido e recendente que se retorecía, brillante e ledó, por entre roseiras, maceiras e cerdeiras. As terras das súas mansións señoriais estreitábanse fraternais, brincando por riba dos fitos vergoñosamente perdidos na verde exuberancia das frondas rumorosas.

Por aquel sendeiro corría o neno de Nemancos a lambetear as mornas caricias de dona Sabela de Moscoso, viúva do señor de

Romelle, e a xogar coa súa linda filliña María Asunción que, tres anos máis nova ca el, sabía xa mostrarlle un tesouro inefábel de bondades e tenruras.

Ai, os tempos da infancia, que deixan na i-alma un regueiro de luz inextinguíbel! Quen pode lembrarse deles sen sentir unha doce melancolía que apreixa o corazón con man de suave veludo e arrinca dos ollos bágoas consoladoras?

Entón Álvaro e María, bolboretiñas inquedas, brincaban entre as pólas dos buxos do xardín e cacheaban niños nas copas abalantes dos respectuosos alciprestes, sobre a ollada doce e vixiante da garrida dona de Romelle.

Entón a felicidade lostregaba nas roibas crechas dos pícaros e a dona garrida vía dous anxos revoar arredor deles.

E cando, xa maiorciños, a necesidade da educación os separaba polo inverno, facíase máis pracenteira a xuntanza do verán ardentemente arelada. Os dous mocíños marchaban da man por unha senda apracíbel que os levaba insensibelmente ao amor; e dona Sabela, satisfeita, deixábaos camiñar cara a el.

Nun serán sonrosado de setembro, no instante ensoñador en que o sol esmorece, beixando os cumes azuis das montañas altivas, descorreuse ante eles o lenzo dourado que encobre os encantos dos xuvenís querereres.

Collidiños das mans, sorprendéronse os dous rapaces ollándose no fondo das meniñas brillantes. E sentiron correr polas súas carnes novas un estremecemento estraño. As ás de Cupido baticaron o ar, e o amor, como folla relucente dun coitelo feridor, mostrouse encetando aqueles dous corazóns virxinais.

Dos beizos vermellos fuxiron as confesiões, sinxelas e puras, dos sentimentos nobres que aniñaban nas súas almas, e ás preguntas arelosas e suplicantes do mozo de Nemancos, que sucederán ás parolas acesas declaradoras da súa gran paixón, respondeu

a nena de Nomelle, lânguida, maina e susurrante cal as augas cristalinas da fontenla que preto gurgullaba.

Amábanse, sabían e dicían un ao outro felices e gozosos. O pacto quedou firme entre eles naquel ledo serán de setembro e, ollando para o occidente, vían o seu porvir pintado coma el, radiante e luminoso.

As mozas, nos prados, entoaban longos alalalás que se re-torcían no ar. Os mozos aturuxaban desafiadores. E os paxaros gorxeaban nas árbores, borrachiños de pracer.

Desde entón, os días corrían prácidos na xuntanza, e as separacións eran doridas e eternas. Nelas, as cartiñas, longas e amorosas, andaban de présa tecendo soños e avivando as saudades.

* * *

A vella tía de don Álvaro, murcha e arruchada, fechou os ollos unha mañá de inverno, sen que puidese rematar a serie interminábel das súas oracións.

Fechou os ollos docemente e fundiuse no sono eterno, sen unha queixa, sen unha carantoña. Caeu como froito maduro. E o marqués tivo que abandona-la terriña, para estuda-lo doutoramento de dereito en Madrid, esperando pola maioría de idade a cumprir-las seus desexos ardentes, que eran os mesmos que os de María Asunción.

En Compostela despedíronse os dous namorados entre xuramentos e promesas; e, por primeira vez, saborearon o amargo sabor das bágoas tristesiras.

As horas que sucederon á separación foron horas de vivo tormento; e só o tempo puido ir abrandando aquela aguda dor. As cartas cruzábanse tódolos días e as verbas agarimosas que

contiñan animábanos na espera que, ollada no comezo, antollábaselles interminábel.

Despois, pouco a pouco, fóronse afacendo á separación. Ela entretíñase rezando e repasando decote as misivas del. El, cos seus estudos e cos seus amigos, todos mozos e divertidos, foi achando consolos e amortecendo as lembranzas.

Dous anos máis tarde, o marqués de Nemancos, rico, maior de idade, cheo de saúde, baril e fermoso coma un Narciso, rolaba igual que un pelouro pola pendente da vida alegre e divertida. Arriscado e espléndido como un deus pagán, era admirado, envexado e adulado por amigos e cortesás que buscaban o seu achego.

Entrementres, as súas cartas chegaban cada vez máis raras e frías a María Asunción que choraba adiviñando un desengano.

Unha noite de pracer –como eran xa tódalas noites de don Álvaro– atopouse fronte a fronte cunha desas meigas mulleres que brillan e resplandecen nas grandes cidades, cal estrelas de amor. Era unha linda muller de vinte e nove anos, que se conservaba adorábel, fermosa e xuvenil cal se só tivese dezanove. Caprichosa e aproveitada, puxo en xogo tódalas súas artes, presentoulle tódolos seus encantos, e o mozo, sedento e confiado, enguedellouse nas redes douradas que ela lle tendía xurdía e esplendorosa.

E comezou unha vida tola e pasional, na que os dous gozaban cegos de tódolos deleites e tódalas voluptosidades embruxadoras.

A linda Amparo, Ampariño, como el a chamaba, reinaba despótica e absolutamente no corazón do marqués. E aquelas relacións fixéronse públicas e famosas. E eles mesmos parecían os máis interesados en publicalas.

A lembranza da cándida pomba de Romelle foi paseniño esfumándose na alma empecatada¹⁵ do de Nemancos, ata desaparecer

15 Marcada polo pecado (N. do E.).

de todo; así coma unha nube de verán se desfai ao sopro do vento na inmensidade azul do ceo.

Asunción afogábase de dor naquel esquecemento. Morría de pena e esperaba, coidando que a vida da Corte o distraía e que, á fin, lembraría a terra e o seu amor cando dela se cansase. Pero, cando unha amiga caridosa, desas que nunca fallan, lle explicou a verdadeira causa do seu abandono, e viu que outra muller indigna o retiña nos seus brazos lascivos, ergueuse activa, apretullou o corazón, valente e orgullosa, arrincou aquel amor que agora lle daba profundo noxo, e guindou co recordo do desleal. A cativa acción do Marqués sostívoa firme e serea nos primeiros tempos, mais logo comprendeu que non é tan fácil esquecer a quen se amou intensamente nos felices anos da mocidade.

Cando fixo un paquete de tódalas cartas do ingrato de Nemanecos, sentiu destrozar o seu corazón, e erguendo ao ceo os ollos arrasados de bágoas pregou a Deus por el.

Despois Asunción viviu, ao parecer, tranquila, mais coas poutas do cruel desengano espetadas no corazón. A devoción e as boas obras distraían o seu espírito. E, cando o infortunio levou de entre os vivos á súa santa e adorada nai, encerrouse nas Torres de Romelle e converteuse no anxo da comarca.

Dende o seu encerro espallaba o ben polo país, e tódalas necesidades alí atopaban remedio, e tódolos sufrimentos alí achaban consolo. Era semellante a un sol de bondade que lucía na terra de Nemanecos e chegaba a tódolos currunchos en que había tristuras e miserias.

Así era ben amada a nobre dona das Torres de Romelle!

* * *

Don Álvaro Fernández de Leiraboa e Torresvellas vía pasa-lo tempo sen decatarse, devorado pola sede insaciábel de praceres. Queimábase no fogo da súa paixón asoballante.

Amparo triunfaba estrepitosamente facendo que as olladas dos homes galantes estivesen decote fixas nela.

El sentíase domeado e coidaba que a vida sen aquela muller carecía de valor. Ía tras dela como o río tras do mar. Precisaba as súas caricias, os seus bicos, os seus extravíos e ata as súas anormalidades coma o alimento decotío.

Os celos comezaron a trincar na súa alma cando ela, quizais cansa, volveu buscar as súas vellas amizades e divertimentos.

Un día soubo que o seu leito era compartido por un bohemio estrafalario e coidou estoupar de rabia.

Como unha fera perseguida berrou e ameazouna de morte, pódolle en cara o seu vil comportamento. E cando ela, tranquila e risoña, cal se fose a cousa máis natural do mundo, lle dixo que era dona do seu corazón e nel podía recoller outros amores máis impetuosos e tolos que os del, e que se non estaba a gusto así podía deixala que xa outros tan garridos e máis ricos ca el degoraban por ela, brincou fóra de si descomposto e arrebatado, rompendo e baticando canto diante atopaba.

Abandonado xa, sentiuse abatido, triste e doente, caeu no leito febril e dorido.

Cando, despois de quince días, puido erguerse, fuxiu de Madrid e viaxou por España escorrentando o despeito e a vergoña que o abafaban.

E, de volta na corte, acabouse de curar; esqueceu e afundiuse no rebumbio da vida alegre e divertida, buscando amores lixeiros e peteirando coma un gorrión en tódalas froitas que atopaba.

O seu espírito, non obstante, quedou canso. O fastidio comezou a enseñorarse del, esmagándolle a alma aterida e baldeira. No silencio do fogar rendíase a meditacións filosóficas e convencíase de que o mundo era un deserto inútil que non valía o traballo de o atravesar. E para verse ceibo destes pensamentos, procuraba o vapor do viño e guindábase nos colos esmorecedores das

mulleres liviás e alegres. Así foi converténdose nun escéptico burlón, capaz de mofarse do máis serio e do máis santo.

Por iso cando lle dixeron que Amparo desaparecera de Madrid para casar cun señor dunha vila de provincias, riuse indiferente e gabou o bo gusto e a sorte do provinciano.

En efecto, Amparo casara. Nunha das súas viaxes coñeceu a don Manuel, cacique de Beiramar, home maduro, duns cincuenta e cinco anos de idade que, prendado dela, lle ofreceu o seu nome. Cansa ela quizais tamén daquela vida ceiba, na que os amantes pasaban uns tras doutros sen deixar rastro no corazón, meditou en que era conveniente amarrar o porvir antes que a vellez chegase e, xuízosa por primeira vez, someteuse ao xugo do matrimonio.

Don Manuel, emprendedor e arriscado, cos primeiros cartiños que puido atrapar na súa mocidade, marchou da aldea de Olveiroa en que nacera, e abriu unha taberna na vila de Beiramar. Tivo sorte, e esta, xunto coa súa viveza natural e pouca aprehensión, fixérono subir coma a espuma branca da costa brava sobe enriba das cristas dos tombos inxentes do mar salgado. Casou coa filla dun fabricante rico e retirado dos negocios. Foi concelleiro, chegou a alcalde; morreulle a muller do primeiro parto, deixándolle unha filliña e, cando menos se coidaba, apareceu dono do concello. Deulle noxo a taberna e trocouna por casa de banca; libertou quintos, despachou emigrantes, prestou cartos ao doce por cen; repañou leiras e casas dos desditados que se afogaban nas súas redes e, rico e poderoso, mangoneou o distrito e quedou convertido en cacique dos caciques de Beiramar.

Agora, gordo, farto e tranquilo, facía alcaldes, nomeaba xuíces e elixía deputados.

Cando entrou na vila coa súa nova dona, elegante e fermosa, foi felicitado e admirado. Dona Amparo portábase coma unha princesa, e logo imperou entre as mulleres de Beiramar impondo modas e modais.

Era imitada ata na maneira de andar.

Soubo aparecer alí coma unha gran señora, boa e intachábel, e as murmuracións que polo baixo espallaron as linguas cativas, agochadas quedaron no fondo das ruindades. Atopou no seu novo lar a Rosiña, filla do seu marido e linda coma a flor do seu nome, que apenas tiña cumpridos catorce anos; e puido facerse amar dela e converterse en boa amiga súa.

Chegaron a quererse ben, inda que a nena, orgullosa e mimada, adiviñaba na madrastra unha rival no imperio da moda e do fogar. Pero isto era coma un lóstrego rápido que brillaba no seu corazón de cando en vez.

Entretanto, o marqués de Nemancos morría de fastidio en Madrid. Posuidor de tódalas comodidades da vida, apuraba sen cesar canto de belo e pracenteiro lle ofrecían a súa fortuna e os adiantos da civilización, e nada enchía aquel oco baldeiro que levaba na alma.

En todo estaba e en tódolos lugares alegres era coñecido. Os seus dicires burlóns e satíricos facían rir e chorar, sendo admirado polo seu enxeño humorístico e a súa elegante frivolidade. Era un trasno enredador que non achaba ningunha cousa en ningures que fose digna de respecto e atención.

Don Álvaro Fernández de Leiraboa e Torresvellas morría de tedio con face risoña nun mundo sen obxecto.

Así pasaron seis anos; un día agarimouse coa idea de entrar na política a ver se nela atopaba a menciña do mal de aburrimiento.

Fixo coñece-lo seu proxecto a un amigo, político de gran renome, que moi logo tivo ocasión de compracelo.

Houbo unhas eleccións xerais e, sen traballos nin loitas, apareceu feito deputado do trinquete, precisamente polo distrito en que nacera.

Don Manuel que fielmente obedecera as ordes do Ministro da Gobernación, invitouno despois a visita-los seus electores, e don Álvaro pillou a maleta e liscou para Beiramar.

III. Na noite

Pola noite o marqués caeu rendido no leito e durmiu sen ter tempo de pensar nos sucesos daquel día, memorábel en Beiramar. Anos había xa que o sono non o pillara de tal xeito súpeto e traidor.

Á mañá seguinte espertou contento e nin sequera se lembrou da súa enfermidade. A memoria entón non podía traballar máis que nos acontecementos da véspera, que eran abondos e saborosos.

Entremetres refregaba o corpo nas claras e frescas augas da capital do seu distrito, lembraba o sen fin de *astracanadas* que ceibara ante os seus representados, que abrían as bocas pasmados de tanta elocuencia. Algunhas veces engruñábase, mordía a lingua, pensando nunha barbaridade que se lle ocorrera na calor da improvisación; e, por fin, soltaba o trapo da risa, endereitábase e tranquilizábase oíndo os aplausos clamorosos dos conspicuos de Beiramar.

Aquilo era admirábel. Verdadeiramente el ignoraba que tivese tan felices condicións para latricar sen tino, mesmamente que un político vello e cazurro. E, divertido, seguía relembrando.

Aquel brinde de don Manuel, no que –coa copa de champaña acugulada na man tremerosa, que saloucaba mollándolle os puños pasados a ferro e as mangas da levita– fixera unha presentación do deputado tateando verbas desfeitas e estancadas. O discurso do xuíz don Pablo, discurso en verdade forense, cheo de doutrina xurídica que demostraba como a investidura da representación nacional baixaba case que do ceo en forma de inspiración que os mortais elixidos, os directores benignos das masas cegas, recibían nos seus magnánimos espíritos. E, subindo os pantalóns que lle escorrían pola panza, ergueu a copa de viño escumante á saúde do marqués. Don Pablo estaba magnífico, e calquera o coidara o deus Baco presidindo unha bacanal.

O escribán bateu as mans fortemente, e foi o primeiro en louvar aquela oración exemplar. Don Atanasio, nun arrebatado de entusiasmo, derrubou unha botella e un prato.

El contestara aqueles torrentes de oratoria, espetándolles primeiramente loanzas delicadas e fragrantas como flores, ás lindas e incomparábeis mulleres de Beiramar; despois cantou en honor dos conspicuos, e desfixose, pola derradeira, en ofertas de mello-ras para o distrito.

Imposíbel explicar o desbordo de gratitude e admiración de tódolos asistentes.

Cando se separaron da mesa e se dispuñan a saír do consistorio, atopouse nun momento ao lado da dona relucente de don Manuel, e quedíño faloulle:

–Estás sublime neste papel de esposa honorábel.

E ela respondeulle:

–E ti fas un espléndido deputado.

E calaron, porque a encantadora Rosiña se achegou sorrindo a darlle os seus parabéns.

En verdade, Ampariño achábase esplendorosa e tan garrida e meiga como había seis anos, cando en Madrid o tiña entolecido. Certamente que se sorprendera don Álvaro co inesperado encontro e sentira bate-lo corazón no peito ao estreitar aquela man branca e fidalga, pero a impresión foi súpeta e supetamente desapareceu. Non quedaba na súa alma máis que un amábel recordo, que se compracía agora en reavivar para dar máis atractivos á permanencia breve que lle esperaba en Beiramar. Estaba afeito a aproveitar tódalas ocasións que as mulleres lle ofrecen, e propúxose non perder, se podía, aquela que se lle presentaba. Así que á noite, cando se veu liberto das pesadas e inacabábeis comelladas con que querían facer estoupa-lo seu estómago, achegouse na praza, baixo a luz sonrosada dos faroliños de papel, á linda ex-amada e maino, maino, comezou a debullar no

seu oído ledas ironías e galantes parrafadas que foron escoitadas alegremente.

E cando xa a conversa se endereitaba a lembrar tempos pasados e os ollos trocaban miradas de afecto e de saudades, interpúxose algareira e áxil a fillastra encantadora que, naquel instante, abandonara ao seu vista entre un fato de señores graves.

Antes, o de Nemancos tropezara na rúa con Ramonciño de Mourelle e, abrazados, saudáronse agarimosos coma dous irmáns.

Aquela demostración de cariño fixo o efecto dunha bomba de dinamita que estoupase no chan aos pés de don Manuel e os seus satélites. Pálidos, olláronse uns aos outros e, sen falaren palabra, rodearon os dous amigos para evitar que puidesen conversar a soas. Ramonciño entendeu a manobra e tratou de despedirse alongando a man ao marqués e dicíndolle:

–Alégrome moitísimo de verte na miña vila, inda que lamento a causa que a ela che trouxo.

Don Manuel tусiu nervioso, tragando a partida: o cura de Brandoñas remexeuse dentro do balandrán¹⁶ e os outros apertaron a rolda.

Don Álvaro, gozando infinito, retívolle a man entre as del e, ollando risoño para aquelas caras conxestionadas a ver que impresións reflectían, contestoulle:

–Non adiviño a que causa podes referirte nin agora é o momento de inquirila. Ramonciño, con gran pracer, iría contigo ve-lo meu amado parente don Isidoro.

–Andando –repuxo Ramonciño.

E fóronse. O cura de Brandoñas apégouse e marchou con eles. Esta determinación tranquilizou aos conspicuos de Beiramar.

16 Vestidura talar que usan os eclesiásticos, ancha, sen cinguir, con esclavina e mangas perdidas (N. do E.).

A visita foi rápida e afectuosa. Cando chegaron de volta, o arriscado cura explicou como a conversa carecera de *importancia política*. Con esta satisfacción foron cear cal se houbera unha semana que non xantaran.

Non obstante, na mesa había unha baixa; o xuíz tivera que retirarse á casa moi agarrado do brazo do escribán.

* * *

Limpo, composto e ledado, apareceu o marqués na sala da casa de don Manuel, chea xa das xentes escolleitas que o agardaban para embarcárense con rumbo á famosa fervenza de Lourido, onde tiñan que xantar de campo baixo os penedos xigantescos e as verdes figueiras.

O día era claro e transparente. A raia do sol, morna e dourada, entraba discretamente polas fiestras, convidando a recibilos seus bicos agarimosos.

Á súa chegada calaron as conversas, cesaron os rumores. Postos todos de pé, saudaron cortesemente ao digno deputado, que foi estreitando as mans dos fillos de Beiramar e desfiando afagadoras galanterías diante das donas emperexiladas, que entornaban os ollos e sorrían, presas nas éxtases sublimes das adulacións aristocráticas.

Amparo, coma unha raíña, abandonou languidamente a súa man e tivo axeitada resposta ás frases galantes do marqués. Indubidabelmente, Amparo brillaba na alta sociedade de Beiramar coma astro de primeira magnitude. Nos ollos de tódalas mulleres víase claramente que fitaban estudando aquel modelo de distinción.

Rosiña, espabilada e lixeira, foi observada tamén con interese e envexada cordialmente pola súa sinxeleza e naturalidade.

Don Manuel fachendeaba e o vista admiraba.

Cal bandada de paxaros garuleiros, deixaron a casa hospitalaria do cacique máximo. Ao pasaren pola praza, as bandeiras

española e arxentina de don Romualdo baixaron e subiron en sinal de saúde. Don Álvaro que estivo a pique de estoupar nunha gargallada, descubriuse e, cerimonioso, fixo unha reverencia. Cos papos cheos de riso, tivo que aparta-los ollos dos ollos churrusqueiros de Ampariño que o tentaba a escachar e, sen poder falar, agradeceu cun xesto que parecía unha carantoña a atención do rico don Romualdo.

O secretario do concello erguía os brazos ao ceo e rendía tributos ao autor insigne daquela homenaxe singular. Os conspicuos coreaban convencidos as sinxelas loanzas de don Atanasio.

E o rico americano sorría contra o deputado, pedindo misericordia para aqueles pobres ignorantes que non entendían unha *papa de civismo e diplomacia*.

No peirao estaban dúas lanchas engalanadas. Atracaron e a patulea brincou reloucando nelas. Despregáronse as velas, que se inflaron ao sopro mol da brisa, e as embarcacións escorregaron lixeiras pola cristalina superficie das augas tranquilas.

Ao reflexo do sol, rebrillaban inqueda moxenas acesas nun regueiro de luz cegadora, que atravesaba a ría, mansa coma un lago azul. Os brancos casais parecían pombas nas risoñas campás. Os piñeiros verdegueaban nos montes. Os areais relucían nas orelas do mar esmorecido. En fronte, por unha canle formada entre dous cabos, o espléndido océano estendíase beixando o limpo ceo na distancia.

E, pola parte do nacente, erguíase a mole pedregueira da montaña xigante e parda que guinda as augas do río no abismo súpeto das súas entrañas.

Na faldra, o verdor das figueiras contrastaba coa borrallenta cor dos penedais.

Don Álvaro admiraba abstraído aquela paisaxe ensoñadora.

Chegaron á beira e brincaron nos húmidos areais onde o río e o mar se mesturaban trementes e marmuleiros.

Subiron. As augas estrondosas baticábanse escumantes contra os irtos penedos, caendo revoltas e carraxentas polo corte fondo da montaña. O espectáculo era imponente e sublime. Era, en verdade, espectáculo de apocalipse.

E feitos os comentarios de rigor, voltaron baixar en busca da almibrada dozura das figueiras e dos prados.

Na fresca sombra estaban as mesas dispostas para o xantar. Ao seu arredor acomodáronse os expedicionarios.

O marqués tiña á súa dereita a garrida dona de don Manuel e á súa esquerda a muller do xuíz que, latricando co cacique, vixiaba os movementos do seu marido, sentado en fronte, ao lado de Rosiña e do vista.

Durante a comida, longa e abundante, don Álvaro falaba cortes con todos os que a el se dirixían, mentres que, atraída por unha forza misteriosa –chamémoslle así– a súa perna achegábase pouco a pouco á perna de Ampariño. Nas lambetadas e no café foise tornando serio, ao revés de todos, ensimesmado nas tentacións da carne. Os seus pés remexíanse inquedados entre as saias amidonadas de Ampariño e as coxas de ambos refregábanse con forza...

Un escribente filharmónico e romántico fixo soar nun acordeón un valse vienés.

A xuventude, sen reparar na clase do instrumento, lanzouse a bailar. O xuíz imitouna, en compañía da muller de don Atanasio. Don Manuel estreitouse coa dona de don Pablo, e don Álvaro emparellouse coa esposa do cacique.

Afortunadamente, as testas achábanse moi alegres, e o de Nemancos puido, sen temor, agarrarse coma unha lapa á súa compañeira. Os corpos, estremecidos, xuntábanse e oprimíanse; os respiros mesturábanse e, nunha volta, tropezáronse cos beizos.

Areloso preguntou o Marqués:

–Meiga Ampariño, non poderemos face-lo milagre do Fénix?

–Cal é? –preguntou á súa vez Amparo, finxíndose a ignorante.

–Facer xurdir das cinzas o noso vello amor.

Clamou el, penetrando cos seus ollos acesos no fondo dos ollos dela.

–Imposíbel –dixo coa boca a meiga dona, mentres que coa ollada prometía un paraíso.

E pedindo e negando, seguiron xuntos, moi xuntos, volteando ao compás do valse que o escribente tocaba cos ollos medio pechados e tombado contra o tronco dunha figueira.

Cando rematou a peza e se desfizeron as parellas, don Álvaro retivo por unha man á súa garrida ex-amada, esixíndolle unha resposta. Esta, vencida, falou paseniño:

–Ao lado do comedor hai un cuarto que ten unha porta no corredor fronte da túa. Esta noite, cando todos estean recollidos, entra nela e espérame.

Neste momento, Rosiña, lixeira e leda, pasou por xunta deles, correndo e abanicándose.

* * *

O silencio reinaba na casa de don Manuel nas altas horas da noite. Quedos debían durmir os habitantes dela.

O de Nemancos, areloso, velaba no seu cuarto, dispóndose ao goce dunha aventura amorosa, ás que tan dado era. Ao fin, canso xa de espera, ergueuse amodiño da cadeira de brazos en que acougaba e paseniño, paseniño, contendo o alento e apertando coa man o costado esquerdo, no que baticaba con forza o corazón; abriu a porta e botou a testa fóra. Cando quixo dar o primeiro paso polo corredor, detívose sobresaltado. Un rumor de pés descalzos pareceulle escoitar na escuridade. Sen moverse, atento, permaneceu un anaco de tempo. Nada. Non se oía nada máis que os pulos do seu sangue que á présa corría polas arterias.

Quizais fora ilusión; quizais o temor que se apropia dun en semellantes ocasións lle finxira aquel ruído, ou quizais Amparo cruzara correndo a cumprila promesa.

E, arriscado, adiantou nas puntas dos pés, coas mans estendidas. Apalpou na parede de en fronte; buscou a porta que, ao tocala, cedeu brandamente xirando sobre as charnelas¹⁷; entrou e sentiuse prisioneiro nuns brazos mornos e fidalgos coma suave veludo.

–Ampariño!

–Meu Álvaro!

E, unidos nunha aperta pasional, adentráronse pouquiño a pouco no cuarto escuro e repousado...

O vello amor apareceu de novo, arrepiando as carnes convulsas dos antigos namorados.

...E os delirios amorosos foron cortados supetamente.

Baticouse unha porta; oíronse pasos apresurados no comedor.

Erguéronse rápido os dous amantes, trementes de pracer e, abríndose dun pulo a porta do cuarto, apareceu nela a figura fantasmal do cacique máximo.

Nun movemento instintivo, o marqués adiantouse protexendo a Amparo.

Don Manuel alumeaba a estancia cunha palmatoria que sostíña na man esquerda e, na dereita, caída ao longo do corpo, refulxía o aceiro dunha pistola.

O frío da morte correu polo organismo de don Álvaro, que sentiu paralizar o corazón. Viuse indefenso ante o esposo abafado, e tivo medo; comprendeu a súa posición perigosa e, nun arranque de desesperación, pillou unha cadeira, disposto a defende-la vida.

¹⁷ Bisagras, gonzos (N. do E.).

O sangue subiu impetuoso, abrasándolle as meixelas, o corazón voltou bater con forza e, valente, esperou sereno e grave o ataque do burlado marido.

Este, solemne, falou:

–Non pode negar a súa felonía. Abusou da hospitalidade que nobremente lle ofrecín e, nas circunstancias actuais, a súa vida pertéceme. Podo dispoñer dela ao meu gusto xa que son o que teño a forza e o dereito.

Don Álvaro apertou máis fortemente os paus da cadeira que ía aproveitarse como arma mortal.

O marido seguiu falando:

–Pero non me convén o escándalo; mañá o meu honor andaría a tomballadas polas rúas da vila e as corredoiras de Neman-cos. A reparación ten que ser calada, como calada foi a ofensa.

O marqués, adiviñando que se anunciaba un desafío, dixo:

–Non fuxo do terreo ao que quer levarme, mais coido o meu deber facer constar a inocencia da súa dona. As circunstancias están todas contra min, pero só a casualidade é causa desta lamentable confusión. Miña palabra de honor...

Don Manuel interrompeu sorrindo:

–A que desculpas? O caso é claro para que me se poida enganar. Ninguén nos oe. Eu non son o que vin aldraxada a miña honra. Eu calarei e vós faréde-lo mesmo. Mais, a reparación é necesaria.

–Á vosa disposición –respondeu o deputado, e don Manuel continuou:

–Así me gusta. Falando enténdese a xente. Xa vou vello e comprendo moi ben a parte práctica da vida. Vós sodes mozos e coidades que con bicos se goberna o mundo. Don Álvaro, se vos matase agora, que conseguía? A miña desgraza nada máis. Indo ao campo do honor evitaría o feito, irremediábel xa, e a burla dos homes?

O marqués respirou tranquilo, e esperou a ver en que ía parar aquel conto.

Don Manuel proseguíu:

–Entendámonos, pois, postos en xuízo. O mal xa está feito. Non ten remedio. A muller foi lixeira, vostede atoleirado. Eu, prudente, saberei perdoar cunha condición.

–Cal é? –preguntou, cheo de sorpresa, o de Nemancos.

–Moi fácil. Preto están as eleccións de deputados provinciais. Vostede pode face-los catro do distrito noso, e non lle esixo máis que un.

No colmo do asombro, don Álvaro volveu preguntar:

–E quen é?

Don Manuel, grave coma un deus, contestou:

–Eu!

O de Nemancos, pasmado, quedou ollando para aquel home, sen pestanexar. Alá dentro da alma, sentiu un noxo tremendo, unha desilusión atroz e unha vergoña fonda e terríbel.

Anoxado, rosmou cuspiendo as verbas:

–Seredes deputado provincial.

–Oh!, grazas, señor.

Dixo don Manuel e, collendo da man a súa garrida dona, desapareceu por onde viñera.

Na escuridade, quedou o marqués abaneando coma un borracho e apertando a chola coas mans para disipar a multitude de pensamentos que dentro dela galopaban.

Maquinalmente dirixiuse á porta do corredor e abriuna de súpeto. Coa porta veu un vulto que se derrubou sobre o seu peito. Suspenso, deu un paso atrás e agarrou con man de ferro aquel fardo botado enriba del.

Temeroso dunha celada, abaneou o vulto e arrastrouno cara ao seu cuarto. Mentres cacheaba polo resorte da luz, oíu uns dobres queixumes.

E cando a estancia se alumeou, ollou, dubidando na realidade, axeonllada aos seus pés a feiticeira Rosiña, chorosa e salaiante.

Un lóstrego brillou na intelixencia do marqués. Ela, ela, Rosiña, a linda e virxinal Rosiña que sempre aparecía entre el e Amparo, fora a causa da sorpresa mortificante que sufrira.

Implacábel púxolle na cara a súa traidoría.

E ela calaba e suspiraba. Por fin, chea de medo ante o crecente furor de don Álvaro, clamou nun salaio dorido e maino:

–Perdón, señor, perdón.

O de Nemancos, ao escoitar aquela voz tristeira, sentiuse compasivo. Ergueuse do chan, ollou para a face humedecida de bágoas, contemplou o corpo trémulo e abandonado da nena e, desterrando da alma o rancor, deixou chegar a doce cortesanía do home mundano e galante.

Pechou a porta, faloulle amábel e sutil coma unha folla de aceiro. Viu a soidade, contemplou o leito branco e inmaculado, escoitou a voz do mullereiro infatigábel que levaba dentro, sentiu o estremecemento do desexo, bicoulle os beizos, estreitoua contra o peito, ergueuna nos seus brazos e deixouna caer no brando colchón...

Despois o marqués oíu na noite a voz do vista que cantaba na rúa, e sentiu entre os seus brazos estremecerse o corpo fresco e arrecendente de Rosiña.

IV. Volta ao lar

Ía o automóbil pola branca estrada, engulindo quilómetros, coma unha alma condenada que cae precipitada no fondo abismo do inferno. Corría tolo cruzando estradas e piñeirais, subindo costas e cobregueando por entre montes, e don Álvaro quería correr máis aínda. Quería voar lonxe, moi lonxe daquela vila cuxa visión o perseguía, mesmamente como a Caín debeu de perseguir a pantasma arrofante do irmán asasinado.

Fuxía, anoxado e pesaroso, sen ollar para atrás por non ver na distancia o sorriso da vila ribeirá, envolta nunha brétema lixeira que se lle figuraba o vapor do respiro do peito noxento do cacique e señor de Beiramar.

Os acontecementos da noite baticábanse na chola, brincando uns tras doutros en rolda incesante e estrullando os miolos dori-dos. Tiña febre e buscaba con arela o fresco sopro da brisa.

Á vergoña da sorpresa, ao noxo da actitude do marido enganado, sucedía a dor do arrepentimento pola acción vil que cometera con Rosiña. Mais as desculpas achegaban logo, falando da parva curiosidade da rapaza e a súa cativreira conduta en asexar e descubrir a cita con Amparo, que a empuxaron a caer nos seus brazos, afeitos a non soltar xamais a presa feita.

E retorcíaa os pensamentos e ardíalle a fronte.

O certo era que na súa alma se derrubara algo que ata entón reinara en absoluto. O corazón batía maino nun apouvido¹⁸ melancólico. Unha tristura fonda espallábase polo seu ser. O trasno enredador desaparecera do seu espírito, e vía todo de xeito novo, formal e serio. Tiña ganas de esconderse e de chorar caladiñamente.

Aínda non acertaba a comprender os sentimentos que se formaban na súa testa; só entendía que debía chegar axiña ao seu vello pazo de Nemancos, e purifica-la súa vida coa serena calma e o apracíbel acougo da campía.

E o automóbil corría como un lóstrego pola branca superficie da estrada, engulindo quilómetros e quilómetros.

Ao dar volta a unha curva, apareceron no val risoño as agras fecundas, os piñeirais queixumosos, as sombrías carballeiras, as

18 De apouvidar: abatemento (N. do E.).

froiteiras abondosas e os altos alciprestes que agariman as paredes mouras do pazo ben amado.

Don Álvaro endereitouse no asento, respirou con ledicia o ar da terra patria, abriu os ollos e contemplou arroubado a paisaxe encantadora que había tanto tempo que non vira.

Esquecido dos pensamentos mortificantes, sentiu o benestar do que volve ao seu. Ollou arelante e en tódolos currunchos achou unha lembranza amábel. Un pracer fondo e tranquilo apoderouse del; despois, unha arela doce pousóuselle no corazón, e tivo un arrebatado de amor e de bondade. Quería ser bo, quería ser santo, quería facer ben, moito ben, a tódolos seres daquel val florido e verde.

E, coas bagullas nos ollos, apertou o peito cos brazos en cruz, cal se abrazase dunha vez a terra e a xente de Nemancos.

Na distancia viu unhas altas torres que relucían ao sol entre a louzanía das frondas. Entristeceuse e exclamou baixiño, quediño, mainiño: –Romelle!

E naquela exclamación había o fervor dunha pregaría e a harmonía dun madrigal.

Pola súa mente pasou unha imaxe linda, triste, chorosa, encuberta nas arañeiras do esquecemento.

Asunción, tenra e amorosa, presentóuselle ferida no corazón polo coitelo da súa maldade.

Pechou os ollos e estremeceuse ao sopro dunha idea voadora que o fixo sorrir beatificamente, e sacudindo a testa con desesperación, murmurou:

–Non, non son digno dela. Non me quere.

E o automóbil, veloz, baixou bruando por entre os piñeiros; chegou ao val e detívose diante do alto portalón do pazo que ensinaba orgulloso, no lintel da moura cantaría, o nobre escudo dos marqueses de Nemancos.

Nas augas recedentes da murmuradora fontenla que decote latri-caba no xardín contos vellos de amores e de conquistas, fundiuse o marqués e lavouse con lecer, coidando que, coma o corpo, limpaba os lixos da alma. Fregábase contento e purificábase. Aquel baño era unha campá pesada posta na foxa dos extravíos da mocidade finada, era o fito infranqueábel que separaba as dúas partes da súa vida: a vella e a nova que comezaba entón.

E enxoitándose e ollando para a campía frondosa, languidamente tendida baixo a loura raiola do sol, atopouse, en verdade, descoñecido e novo. Era outro home moi distinto do de antes.

O fastidio non lle trincaba as entrañas nin o refinamento da cidade angustiaba o seu espírito.

Estaba ceibo e podía voar coma as brancas pombas do seu pombal.

Cando percorreu as sonoras salas do pazo, tristes e abandonadas, doeuse fondamente do seu descoido prolongado, propoñéndose volve-la vida a aquel cadáver esquecido. E áxil coma a denociña que percorre os furados en que se agachan as ratas brancas, paseou por tódalas estancias frías, fitou en tódolos cornechos húmidos, viu as adegas resoantes, as tullas frescas e as cortes e cabalerizas baldeiras.

Pensou e proxectou; e, para non perder tempo, deu ordes inmediatas ao administrador para realizar reformas e facer reparacións.

Logo sentouse ante un escritorio antigo, colleu papel, pluma e tinta, e escribiu. Escribiu rápido, febril, a grandes alancadas, cal home que ten présa de saír dun atoamento noxoso.

Nun prego de papel, timbrado co escudo da vella casa de Nemancos, quedou redactada a renuncia formal da súa acta de deputado por Beiramar.

Noutro facía constar a súa gratitude ao político que lla regalara, pedíndolle, á vez, nomease deputado provincial ao cacique do distrito, don Manuel, a quen llo tiña prometido.

E aínda que isto lle daba repugnancia pedilo, fíxoo obrigado pola palabra que dera, palabra de cabaleiro que non podía deixar de cumprir. Meteu nos sobres as cartas, estampou nelas os enderezos, e gardounas no peto para mandalas ao correo.

Ergueuse, pillou o chapeu, e saíu do pazo.

Pasou polos sendeiros do xardín, nos que as follas dos altos alciprestes debuxaban con sombras e fíos de luz encaixes primorosos. Escoitou o canto maino e enmeigador da fonte cristalina e gurgullante. Cruzou baixo as froiteiras cubertas de flores brancas; atravesou as sendas do agro, e perdeuse cos seus pensamentos naquel carreiriño florecido e recendente que cobregueaba brillante e ledo entre roseiras, maceiras e cerdeiras, e que tantas veces caneara na súa infancia e na súa primeira mocidade.

E, cando menos o coidaba, atopouse fronte a fronte das altivas torres de Romelle.

Entre a ramaxe enmarañada dos buxos escuros aniñouse axeonllado, fitando a paraxe bendita que espertaba os recordos máis tenros e puros da súa vida.

Naquela árbore, naquel cornecho, ao pé daquela roseira, xunto daquela fontaña, ollaba a figura loira de Asunción que lle mostraba os encantos dun paraíso perdido para sempre.

Aquí brincaran cen veces, por alí outras cento correran igual que inquadas bolboretas, alí prometéranse amor eterno, acolá rifaran enrabexados, e mais alá fixeran as doces paces entre queixas, sorrisos e perdóns.

Perdóns! Parola que non podía existir para el, cativo e traidor! Non, María Asunción non podía perdoalo.

E no curruncho en que se atopaba aniñado chorou de veras, chorou bágoas ardentes por aquel amor grande que el mesmo, implacábel, matara e que de novo resucitaba máis forte, máis domeador e máis fero no seu corazón arrependido.

Coma unha visión do ceo pasou un anxo branco polo xardín.

Don Álvaro, inmóbil, contendo a respiración, fitou sen pestanexar. A visión pasou, pasou o mesmo que pasa unha estrela refulxente pola bóveda azul, e o perfume da flor, nas ás do céfiro brando, polo ar trasparente.

A loura dona de Romelle pasou, fermosa e xentil, baixo as pólas das arbores seculares e desapareceu na escuridade do interior das torres.

O marqués ergueuse suoroso e trémulo, estricou os brazos cara á mansión da dama, e berrou:

–Asunción! Asunción! –e esmagado por un peso enorme, desandou o camiño caneado.

* * *

Un berro de sorpresa rompeu o silencio do serán. No mesmo lugar en que, noutro distante atardecer, abríndose coma dous gromos os tenros corazóns dos felices namorados, Asunción, que acotío facía aquela peregrinaxe, achouse inopinadamente co marqués de Nemancos que tamén, errando e vagando, se recollera naquel grato currunchito.

Ao berro dela contestou don Álvaro:

–María Asunción, queira Deus que a miña presenza nestes amábeis lugares non che produza anoxo. Chego vencido e desilusionado buscando consolo nas doces relembranzas que viven aquí. Esquece o meu proceder cativo de antes, e óllame soamente como a un home desgraciado que pide un pouco de compaixón. Ti, que es tan boa, podes negarma?

Asunción, pasmada, indecisa, calaba sen saber se debía seguir escoitando ou fuxir lixeira daquel home enganador e ingrato.

El proseguíu:

–Dubidas e quizais pensas en desprezarme abandonándome á miña desgraza, cando pido, ás portas da casa que ten fama de

caridosa, unha esmola de piedade. Sería, Asunción, a primeira vez que o teu nobre e compasivo corazón non batese aos pulos da misericordia.

E había un acento tan fondo de pesar nas verbas do marqués que, Asunción, cos ollos baixos, quedou dereita, escoitando e sentindo desaparecer o resentimento do pasado.

Don Álvaro, animándose, continuou:

–Onte cheguei ao pazo dos meus avós, trocado, feito outro home completamente distinto. Un día só fixo o milagre de mostrarme a fealdade da miña vida e a beleza incomparábel do tranquilo e sosegado do campo. Sentín o arrepentimento rebulir na alma i-a arela do ben erguerse no meu peito. Hoxe as querenzas resucitadas leváronme a vagar polos amados recunchos da infancia e, cando entre os buxos do teu xardín choraba inconsolábel, pasaches ti coma un anxo de amor. Erguinme, berrei: –Asunción! Asunción!, e sen facer caso de min entraches nas torres.

A voz de don Álvaro tremendo crecía. Os ollos húmidos brillaban con lóstregos de tenrura. A sinceridade alumeaba o seu rostro.

E Asunción, compadecida, respondeu:

–Non te vin, Álvaro, non te vin nin te oín chamarme.

E o timbre arxentino daquela voz querida penetrou ferinte nas súas entrañas. Xa entolecido clamou: –Apiádaste de min, Asunción, que son tan desgraciado?

E ela, docemente, repuxo:

–Ningún infortunado se achegou a min que non obtivese a miña compaixón. Mais ti, Álvaro, quizais non a precises, e ese estado especial en que te atopas acaso sexa un momento de depresión moral que axiña che deixará. Pode ser realmente desgraciado un xove marqués, rico, bo mozo, divertido, que feito deputado vén visita-lo distrito que representa?

Don Álvaro entón, nervioso, febril, impetuoso, falou, falou abrindo por enteiro o corazón. A historia completa da súa axitada

mocidade, con tódalas tolemias, erros, vergoñas e fastidios, pasou lixeira, nun torrente de verbas, por diante da linda dona que escoitaba silenciosa.

Contou a desilusión sufrida en Beiramar, vendo as miserias e cativezas dos homes que, para chegaren a onde se propoñen, brincan por riba do honor e do máis santo.

E feita a confesión sentiuse tranquilo. E ollando tristemente para a loura amada, interrogouna arelante:

–Podo contar co teu perdón e coa túa amizade?

Ela, amabelmente, expresoulle que nunca lle gardara rancor, e que a boa amizade non podía serlle negada; pero era necesario que o tempo dixera se a súa determinación era firme e irrevogábel. Alí tiña campo dabondo para traballar e distraerse en obras boas; e, con constancia, podía emprender a mellor de todas: a protección do aldeán contra as arterias do caciquismo.

Don Álvaro entón, ledo e esperanzando, dixo que a tal obra dedicaríaa a súa actividade e, como proba irrefutábel do seu propósito, alí tiña aquel papel guindando lonxe a noxenta acta regalada e fabricada nos moldes do favoritismo político. Outra vez tiña que consegui-la nobremente e coa expresa vontade do seu pobo. E nas mans de María Asunción puxo a renuncia que escribira pola mañá.

Ela leu, e un sorriso de satisfacción escintilou na súa linda face.

Don Álvaro, daquela, lanzouse entusiasmado cun canto de ilusión: unha vida apracíbel defendendo os humildes, laborando polo ben da comarca, termando dos seus intereses e amando os homes e a terra patria.

Ela oía atenta.

E el rematou.

–E se despois volveran á realidade os soños de amor, e a fei-ticeira rapaza dos tempos idos chegase resplandecente a sorrirme nos areosos sendeiros do xardín e, coma antes viña comigo a cachear niños nas pólas das árbores seculares, fose despois

axudándome a curar infortunios e animándome a subir pola costa da vida...

Detívose ollando para ela, que acendida o contemplaba, e de súpeto preguntou.

–Dime, María Asunción, flor de Romelle, gardas aínda unha moxena de amor para min?

Asunción salaiou, ergueu arelante o peito e baixou a vista.

El, fóra de si, adiantouse dun pulo, pillou entre as súas unha man, branca coma unha rosa, da garrida muller, e apreixándoa contra o seu peito volveu preguntar:

–Asunción, doce Asunción, por favor, ámasme?

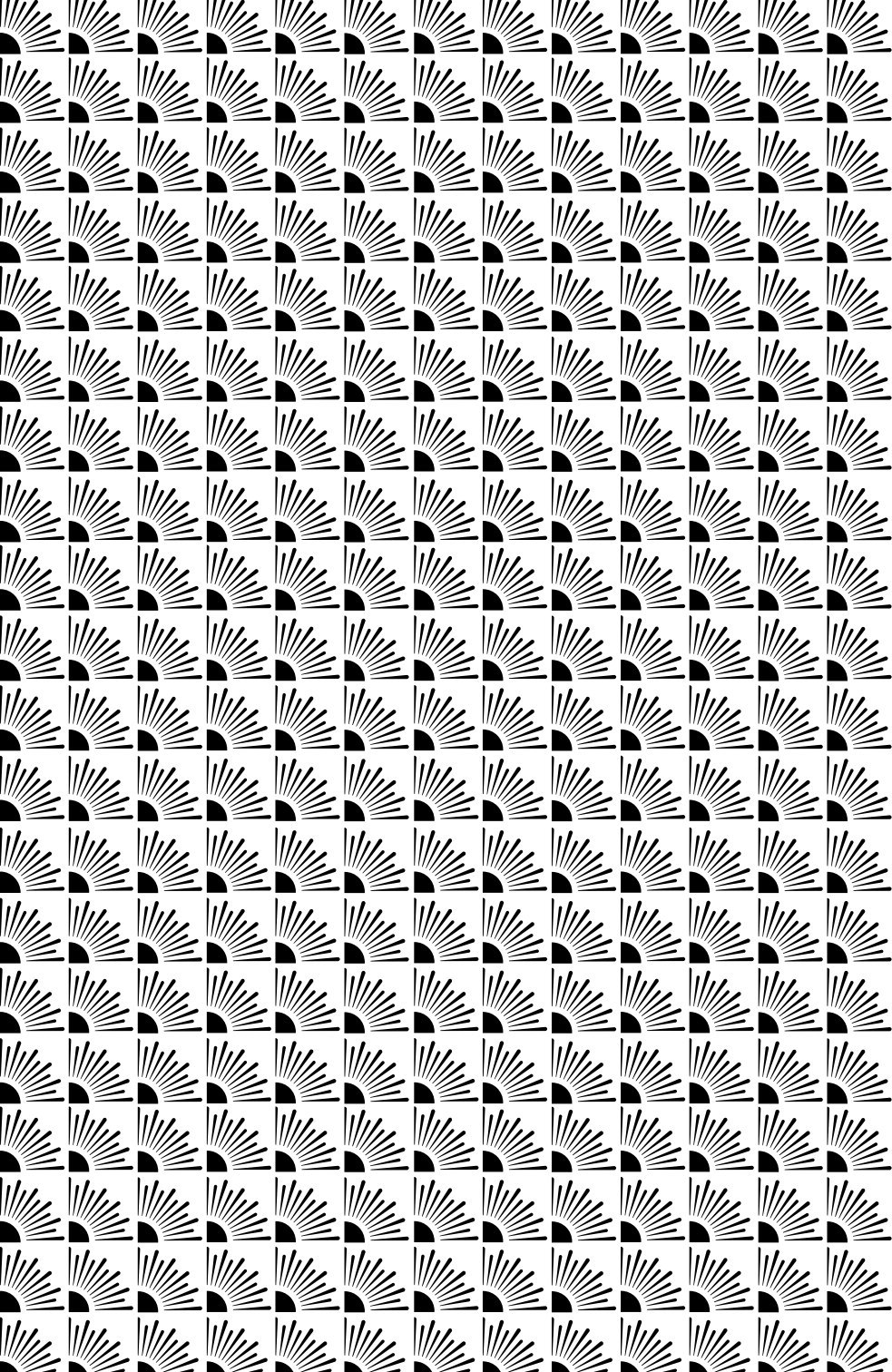
Ela murmurou paseniño:

–Nunca puiden deixar de quererte.

E el, desaxuizado, cego, tolo e arrebatado, atraeuna contra si e, na fronte de neve da sufrida e sinxela pomba de Romelle, pousou a boca ardente, deixando escapar o son melodioso do bico máis puro e casto que deu na súa vida.

Collidos das mans, mirábanse e choraban de felicidade, mentres que o sol, fundíndose tras a afastada montaña, acendía un regueiro de lume no horizonte, e máis enriba, no fondo azul do ceo, pestanexaba a estrela vespéral¹⁹.

19 Que ten lugar ou se produce pola tarde (N. do E.).

4.

***Queixumes /
Home viaxeiro /***

Conto sinxelo

Antón Losada Diéguez

Queixumes

Cando me erguín aquela mañá dixéronme que Delores, a irmá de Agustina a caseira, estaba a morrer. Era moza e era mozo o seu home. Tiñan catro filliños, e un deles, o máis pequeno, tamén estaba –probiño– morrendo como a nai.

Para escorrenta-la tristura fun toma-lo sol na solaina, nunha mañá de marzo. A aldea, os montes e o ceo cheiraban a medio-día. Fume nos tellados, laparadas nas leiras.

Pola corre道ira á beira da miña casa baixaba Manuel, o home da muller enferma, o pai do meniño doente. Levaba un queipo no brazo. Subiu un valo, entrou na horta e foi collendo axiña verzas e verzas, atou dúas cepas, cargou co queipo e unhas vides e seguiu para outra leira súa a coller máis...

Eu, home de cidade e de cultura, sentín unha ferida no corazón ao lembrarme da muller e do meniño loitando coa enfermidade sós na casa. E pensei como outros pensan que o amor e os sentimentos soamente xermolan e se afixan coa cultura...

O criado chamoume para xantar. Todo ía ben. A miña vella serventa, a Ramona, esperaba para me servir a cociñada que arrecendía ao lonxe... Non fun ruín. Lembreime de Manuel.

Manuel, o home da muller enferma e do rapaciño doente, non tiña criados. Se el non traballaba a pobriña da dona e o malpocadiño do fillo morrían. Mentres eu xantaba aínda Manuel tiña que

carrexar auga, muxi-la vaca, face-lo caldo e poñer unhas mariñas²⁰... Manuel non tiña tempo para se laiar, nin para dar consolo aínda que se lle roera o corazón.

Hai pobriños no mundo que nin se poden decatarse da dor, que é o gran consolo de tódolos magoados pola vida.

²⁰ Patacas pequenas (N. do E.).

Home viaxeiro

Boteime a camiñar polo ceo, brincando de estrela en estrela, correndo polas estradas da luz e dos soños.

Respiraba no aire da Terra. Un amigo díxome que estaba cabeza abaixo cun pé no Pegaso e outro no Cisne e cos beizos e os ollos nun anaco de Europa.

Seguín brincando de estrela en estrela.

Caín nun cometa que me serviu de esquí por algún tempo, un aerólito fixo de balón despois... Na inmensidade infinita tamén había con que xogar. Sentíame casemente liberado. Cheguei a comprender que o máis intenso movemento se confunde coa infinita quietude.

Os meus pés foron trazando unha tan longa estrada como ningún xenial tolo puidera maxinar. Mais eu seguía respirando o aire da Terra, e os meus ollos aínda vían a beleza, as paisaxes, as mulleres, a miseria... Aínda ouvía falar aos faladores e sentía nos beizos o noxento aire das cidades... Petaba o meu corazón irmán dos reloxes, batendo no Tempo.

Para me liberar dunha vez, bulín moito máis, fixen co meu camiñar unha órbita absurda, brinquei por riba de Aguima, e de Sirio... Cheguei a cansar..., tiña razón o meu amigo.

A miña cabeza estaba na Terra, sempre na Terra, e era o in-conmovíbel centro da órbita que eu fixera.

Eu era un home e nin as estrelas, nin os cometas podían arrincar a miña testa da Terra para levala ao Ceo.

Para bicar o Ceo e respirar no seu cumio era preciso que os meus pés asentasen forte na Terra e que camiñasen moito polo mundo. Para desfacerse do tempo tiña moito que bater o corazón... E namentres os ollos insaciábeis tiñan a saudade da viaxe que fixeran os pés polas estrelas.

Conto sinxelo

C oñecín ao máis forte *boxeador* do mundo, Samuel Kupper. Tiña vinte e dous anos, máis forte que fora Jeffries nos seus bos tempos e con máis xeito que Johnson. Ganara xa o campionato mundial de pesos medios e dun día a outro ía loitar co vello campión de pesos grandes. Era fixa a súa vitoria. O vello campión xa recibira o consello de llo dar sen loita.

Samuel Kupper descansaba nunha granxa do Far West. Era o seu amigo un crego que lía a Biblia aos labregos, Samuel Kupper oíu ler un serán suave e feiticeiro do verán: “Oístes que se dixo ollo por ollo e dente por dente. Mais eu dígovos que non fagades resistencia a quen vos magoe; e se algún te ferira na meixela dereita, ponlle tamén a outra... Oístes que foi dito: Amarás ao teu próximo e teraslle xenreira ao teu inimigo. Mais eu dígovos: Queredes aos vossos inimigos, facede ben aos que vos queren mal e rezade polos que vos corren e calumnian...”. Mainiño, o vento movía as herbas e as flores da pradaría.

Aquela noite, un vello e unha mociña petaron á porta de Samuel Kupper. Tiñan fame e ían cansos e magoados de camiñar... Os ollos do vello eran de infinita tristura; nos da mociña loitaba a desesperación cunha raiola de esperanza... Samuel Kupper xa era rico, os seus fortes cotelos enfeixaran moitos billetes... O vello e a mociña comeron, e descansaron, e tiveron diñeiro.

Pola mañá Samuel Kupper recibiu un aviso de desafío. Un novo *boxeador* ruso, Alexis Karbin, quería loitar e xa estaba en San Francisco. Telegraficamente fixéronse e aceptáronse condicións.

O día da loita, no *ring*, Samuel Kupper viu diante de si a un ardente rapaz de ollar duro e grande estatura. Kupper non tremeu. Era máis forte e ao pouco de loitar recoñeceu confiado a súa superioridade.

Alexis Karbin loitaba con todo o seu fogo, brincando e batendo sen parar. Canso xa, chegou o instante en que os puños de aceiro de Samuel Kupper ían mallar a eito nas meixelas e no peito do rapaz ruso. Encollido, esperaba o golpe... e entón Samuel Kupper viu naqueles ollos o ollar da tristura do vello que petara na súa porta e a loita de desesperación e de esperanza da mociña, e lembrouse da súa granxa, as pradarias, o crego seu amigo, o libro santo, o vento mainiño... E baixou os brazos...

Como un lóstrego ergueuse Alexis Karbin e bateu un só e segu-ro golpe no peito de Samuel Kupper. Caeu no chan... Contáronse os segundos... Estaba *knock-out*... A xente levou no aire ao ruso triunfador...

Samuel Kupper só, magoado na i-alma foise para a inmensidade dos campos do seu Far-West...

Atopou ao vello e á mociña. Ampara a un, e dálle amor á outra.

Inda hoxe non se decata de se foi forte ou feble, de se é un derrotado ou un vencedor.

5.

Un olo de vidro

Alfonso Daniel

Rodríguez Castelao

*Debaixo do humorismo
hai sempre unha gran dor;
por iso no ceo non hai humoristas.*

Mark Twain

Lector:
Certo día fitoume unha vaca. Que coidará de min?, pensei eu; e naquel intre a vaca baixou a testa e seguiu comendo na herba. Agora xa sei que a vaca soamente dixo:

–Bo, total un home con anteollos.

É ao mellor eu non son máis que o que coidou a vaca. Velaí a ledicia de pensar que cando a miña caveira estea ao descuberto xa non poderá xulgarme ningunha vaca.

A morte non me arrepía e o mal que desexo ao meu inimigo é que viva ata sobrevivirse.

Eu son dos que estruchan a cara para apalpa-la propia caveira e non fuxo dos cemiterios endexamais.

Tanto é así que teño un amigo enterrador nun cemiterio de cidade. Este meu amigo non é, de certo, amigo meu; é soamente un obxecto de experiencia, un coelliño de Indias. Un enterrador sabe sempre moitas cousas e cóntaas con humorismo. Un enterrador de cidade que ispe e descalza aos mortos para fornece-las tendas de roupa vella, ten de ser home que lle cómpre a un humorista. Un enterrador que saca boa soldada co ouro dos dentes das caveiras tiña que ser meu amigo.

Este enterrador tense por home de ben e cóntame cousas tráxicas que fan rir e cóntame cousas de rir que arrepián, e coas sorpresas da súa conversa foxen as horas sen decatarme.

Ben, o conto foi que un día collín o camiño do cemiterio e atopei ao enterrador un pouquiño non sei como, e despois de falar-mos moito díxome que tiña que contarme en segredo unha cousa, sempre que eu fose home de ben e amigo leal. Eu fiquei un pouco encorado polo medo á sorpresa descoñecida e, despois de coller-me polo ombreiro e arrechegarme os seus beizos podres á miña orela, díxome paseniñamente:

-Atopei uns papeis nunha caixa...! Nunha caixa que non sei de quen sería. O esquelete tiña na caveira un ollo de vidro que me fitaba con xenreira.

E o enterrador sacou de arrentes do coiro uns papeis engurra-dos. O enterrador non sabía ler e deumos a min para que llos lese. Eran cachos de periódico, papeis de fumar... todos numerados, e no primeiro campaban estas verbas: *Memorias dun esquelete*.

Aquela letra era traballosa de ler e estaba feita cun garabullo.

Cando rematei a lectura xa comezara o entre fusco e lusco e o enterrador, moi amocado, xurou que se non fose por Deus ía ao esquelete e lle escachaba a caveira cun sacho.

Despedinme del e cando xa ía pola estrada, camiño da cidade, oín que me chamaba dende a porta do cemiterio.

-Oia, veña acá!

E despois quediño e moi solermiñamente deitoume na orela esta pregunta:

-Vostede que é médico, non sabería onde mercan ollos de vidro?

E por catro cartos fíxenme dono do ollo de vidro e das memorias.

As memorias do esquelete é o que ides ler. Escoitade, pois, a un home do outro mundo, pregándovos por adiantado que non me fagades solidario das súas ideas.

Memorias dun esquelete

Eu nacín, medrei e fíxenme home, e un bo día enfermoume un ollo. Fun aos médicos e lambéronme unha mancheada de cartos e no remate de contas o ollo sandar sandou, pero quedoume grolo. Por aquel tempo tiña un galo tan amante que viña comer na miña man. Chamáballe Tenorio.

Un día estando eu agachado cos graos de millo na cunca das mans, veu cara a min, paseniñamente, tripando a terra con aquel de señorón fidalgo. Plántase diante de min, ergue o pescozo para fitar de preto, quizais burlonamente, aquel meu malfadado ollo grolo e, cavilando que sería cousa de manxar, axeitoume un peteirazo tan ben dirixido que me deixou torto. Agora si, os médicos, despois de lamberme outra mancheada de cartos, puxéronme un ollo de vidro, tan ben imitado que bulía e todo.

A cantas mulleres engaiolei chiscándolles o ollo de vidro...!

Morrín entre cobertores como morren acotío os bos homes, e ben afeitado e ben peiteado e co meu traxe dos días de festa –que por certo levoumo o enterrador ao día seguinte de enterrarme– fun para debaixo dos terróns sen que ninguén se lembrase de quitarme o ollo de vidro.

Deitado na miña caixa de piñeiro repousei moitísimos días, tantos que perdín a conta. Apodrecín axiña e aos poucos días de enterrado comezaron os vermes a facerme cóxegas.

Cómpre dicir que aquí non está permitido presentarse en sociedade con farrapos de carne fedenta apegados nos ósos, pois os esqueletes, que non ven nin comen, olen tan ben coma os vivos; así foi que namentres os vermes non manxaron a pouca febra que trouxen, non puiden erguerme.

Foi unha noite de luar cando saín da cova por primeira vez. Traballiño custoume desentolle-las pernas e cando me erguín e

botei a miña cachola fóra da terra, fiqui pasmado... Aquel ollo de vidro que de nada me servira na vida sérveme agora para mirar.

Tolo de contento quitei o ollo, deille catro bicos e volvíno pór no seu sitio.

Dun pulo brinquei da cova e fun cara ao rueiro dos esqueletes.

Os esqueletes son tan parvos coma as persoas. Abonda dicir que non pensan máis que en bailar.

Para min tódolos esqueletes son o mesmo. Pásame neste mundo de ósos o que me pasaba no outro cos negros, que todos me parecían. En troques eles, entre si, coñécense moi ben. Debe ser porque eles son cegos e eu vexo.

Farto de ollar aos meus compañeiros bailando coma se fosen ósos ao son da “Danza macabra” de Saint Saëns, afasteime do rueiro e reparei nun esquelete que estaba sentado nunha campa e que tiña a caveira ladeada (expresión de tristura e melancolía neste mundo). Achegueime a el e fitei como na caixa dos cadrís tiña acochado un esquelete pequerrechiño. Axiña me decatei que era un esquelete de muller e inquirín agarimoso:

–Será vostede algunha muller das que mataron en Oseira, Nebra ou Sofán?

–Non, señor, non –respondeume–. Eu morrín de tristura!

Despois reparei que nos ósos dos cadrís non tiña buraco de bala.

–Moi fonda debeu ser a tristura –díxenlle.

–Si, señor. Eu morrín namorada do home que apodrece debaixo desta pedra.

E ollando a pedra puíden ler un epitafio en verso castelán, e pendurado da cruz ollei un retrato posto con marco de variña dourada. Era un sarxento de bigote arrichado fumando un puro con anilla.

Non quixen saber máis e funme deitar.

Nestes días hai moitos enterros. Non sei se haberá andazo, pois revolución non debe habela coa covardía que teñen os vivos.

Quizais haxa folga de médicos, aínda que non coido que os médicos poidan evita-la mortaldade.

A carón de min enterraron un, e para saír de dúbidas peteille na súa caixa.

–Hai andazo na cidade?

–Eu que sei! –respondeume unha voz coma se saíse por unha boca chea de papas (debe ter xa podre a lingua).

–E logo vostede non sabe de que morreu?

–Eu? Eu pegueime un tiro!

Déronme ganas de rir, pero non puiden. Os esqueletes non rin a cachón. O bandullo é a fonte da gargallada e sen bandullo non pode haber gargallada.

–E logo el haberá folga de médicos?

–Non hai folga, non, pois antes de enterrarme, dous médicos remangados coma dous cortadores abríronme a cachola cun serrón.

Preto de min repousa un zapateiro. Contoume as súas coitas nun ton menor.

–Eu tiña unha voz de trono, unha voz que metía medo de fonda que era, e en calidade de fenómeno entrei como baixo no orfeón; mais de alí a pouco de entrar o director díxome que desafinaba e tiveron o callo de botarme fóra. Deus regalárame cunha gorxa e non me dera orella... Tan magoado fiquei que perdín a cor e os folgos para o traballo, desganeime, enfracuecín e púxenme a morrer. Tódalas noites escoitaba os ensaios do orfeón acochadiño nas tebras da rúa, suspirando arreo coa i-alma doída. A tristura foi estruchándome a caixa do peito e no derradeiro ensaio do orfeón fuxiu a vida de min nun suspiro velaíño.

O pobre zapateiro morreu de saudade.

Por mata-lo tempo fun ao cemiterio civil. Alí non se baila; alí todo é serio. Cando entrei funme cara a un fato de esqueletes que estaban escoitando a leria dunha caveira que tiña un buraco nunha sen (caveira de suicida moi século XIX). As súas verbas tíñaos a

todos coa boca aberta; pero na media hora que estiven escoitándoo nin tan sequera puiden apanhar unha idea. Aquel suicida tiña un só ideal: a República.

Eu no mundo tamén fun un pouco republicano aínda que nunca pensei que a República fose dabondo para gobernar España.

O que máis me feriu daquela xente foi que non quixesen falar galego, sabendo que os esqueletes non poden falar ben o castelán. Non ten volta que darlle: sen gorxa non pode pronunciarse o “j” nin o “g” fortes.

Oíndolles dicir que o progreso vai cara á unidade tomei a parola para aclarar que o progreso ía cara á harmonía e que se o progreso fose cara a esa unidade antipática, antiestética, antinatural e criminal, por riba do progreso está a perfección, e que nós, os galegos, por un desexo de perfección e por unha dignidade que xa vai sendo dignidade persoal, non debiamos consentir que na fala dos nosos avós se expresase soamente a incultura que lle debemos ao centralismo.

Naquel intre esquecínme que non era home nin suxeito de dereito. Ai! Eu xa morrín e non son nada e aínda serei menos cando a terra me coma de todo. Comprendendo que era no mundo dos esqueletes, volví dicir:

–Como queredes falar castelán se non tendes gorxa?

Aínda non rematara de ceibar a derradeira verba, cando un esquelete varudo e forte, turrando por min, me afastou daquela xuntanza dicíndome:

–Vostede facer mal falar con oitocentistas.

Era un inglés que falaba galego!

Son moi amigo do inglés. Xuntos paseamos moitas veces. Onte saímos do cemiterio e fomos pola estrada falando de mil cousas; por certo que un mozo que ía tocando no acordeón un pasodobre flamenco, ao vernos, guindou co “escorrenta-porcós” (así lle chamaba eu cando vivía) e fuxiu coma un lóstrego. O inglés e mais eu choutabamos para botar fóra a risa que tiñamos na i-alma.

Voltando ao cemiterio falamos da terra.

Moito falan da terra os vivos! Unha cousa é a terra e outra cousa é a paisaxe. Para os vivos a terra é unha cousa ben fermosa por certo, para os mortos a terra son as tebras. Eu penso que non morreríamos se a terra non precisase de nós para botar herbiñas e floriñas e lucirse a conta dos apodrecidos.

Seica foi María Guerrero quen nun intre de melindre e para engaiolar un fato de galegos papáns deulle un bico a unha manchea de terra galega. Mellor fóra que bicase a codia dun piñeiro ou a tona dun carballo! A terra galega metida nunha ola é coma a terra castelán, poño por caso de comparanza. Os irmáns piñeiros e os irmáns carballos, que ha traga-la terra, eses si que son galegos.

Acabo de descubrir un gran defecto no inglés. O descubrimento custoume unha fonda pena. Parece mentira que unha i-alma tan ergueita e tan intelixente teña un humor tan pouco nobre.

O inglés vén buscarme case tódolos días á miña cova e, como eu son nugallán para erguerme, el entretense falando e xogando co esquelete dun rapaciño que repousa cabo de min.

Ollade que clase de xogo entretiña ao inglés.

Dáballe un guindamazo na caveira ao rapaz e tiráballe con ela ao chan, e despois poñíase a choutar. O pobre do esqueletiño cacheaba a tentas a caveira e despois poñíaa no seu sitio dicíndolle ao inglés:

–Que mal lle fixen eu? Estea quedo!

O inglés prometía estar quedo e axiña volvía guindarlle coa caveira ao pobre esqueletiño. E así fixo moitas veces.

Eu cando tal reparei arreplexenme ao inglés, que me respondeu friamente:

–Min divertirme moito. Min sentir non ser no outro mundo para doar ao rillote unha esterlina.

Os obreiros no mundo queren as patacas baratas, os labregos queren a suba das patacas, e hai homes que non viven das patacas.

Aquí as patacas non son problema ningún; mais polo que fomos no mundo respectivo ás patacas, dividímonos en dúas castes.

Hai no camposanto un “pataqueiro” que morreu de fame e que hoxe ten mausoleo de mármore. Foi home de gran merecemento na vida; mais agora é insoportábel, en forza de coidar que non nacerá no mundo quen o avantaxe como poeta.

Outro esquelete de mausoleo de mármore foi un “americano” que, farto de engaiolar ós indios no Chaco con doas de vidro, morreu en recendo de santidade, deixando cartos para escolas e hospitais. O seu mausoleo ten no peruco²¹ de todo un símbolo da Caridade en figura de ama de cría. Este filántropo aínda conserva un *bisoñé* que me fai choutar coa risa.

O filántropo e mailo poeta téñense moita xenreira. O filántropo di que o poeta non fixo máis que “macanas” (supoño que quererá dicir versos). O poeta di que o filántropo foi unha besta, desas que “sobre o ben e o mal consultan simplemente o código penal”.

O poeta non é ben asisado. Anda sempre pedindo unha caveira emprestada para recita-lo monólogo de Hamlet, e aínda fai outras tolarías.

O filántropo non fai nin di nada que mereza contarse. Sen diñeiro ten mortas tódalas súas actividades.

Agora xa sei por que o inglés me tiña tan grande estima. Xa o vexo! Pediume emprestado o ollo; mais eu, con moi aloumiñantes verbas e con moi boas razóns, díxenlle que non llo emprestaba.

Debaixo dunha cruz de pau mal pintada con ferruxe, repousa un esquelete que, segundo fala, foi tan desventurado no outro mundo como é feliz neste.

21 Cumio, cume (N. do E.).

–Eu era criada de servir –contoume–. Aínda que non era bonita tiña mocidade. Un día caeume un dente e certo demo de señorito, que andaba facéndome as beiras, ofreceume cartos para que fose ao dentista. Mireime no espello e axiña comprendín canto me afeaba aquel portelo na boca, e tanto esgaravellou o señorito na miña tolaría moza que me deixei pór o dente... Ai!, aquel dente custoume un fillo; aquel fillo custoume o creto e canto tiña de boa moza. Caín a rolos e atopeime coa morte, sen saber o que era un traxe de seda nin un grolo de champaña. Fea vivín, mallada e batida; agora podó durmir.

Esta sinxela lería deixoume amaiado.

Lémbrome que sendo eu rapaz chegou meu pai da América. O pobre non trouxo máis que uns borceguíns vellos e un tarro mediado de bicarbonato; viña enfermo e morreu axiña.

Sempre chorei o fracaso de meu pai que, na miña admiración de fillo, tíveno polo máis bo, arriscado, intelixente e forte do mundo enteiro. Aquelas terras distantes que zugaron a vida do meu pai foron arreo maldicidas por min. Meu pai era digno de voltar san e millonario.

Onte no rueiro falabamos das nosas vidas e chegoume a vez de conta-la miña. Aínda non rematara de contala, cando un esquelete, deses esqueletes que parecen parvos, ergueuse coma un lóstrego e deume tan forte aperta que me rompeu unha costela.

–Era meu pai!

Con certo esquelete que trouxo na cachola unha biblioteca enteira falo de moitas cousas e de todas sabe moito o meu amigo. De todas sabe moito, menos do que é o humorismo.

Cando chegamos nas nosas conversas a tal punto, o meu amigo fai catro ou cinco funambulismos filosóficos, estuda o humorismo dos grandes humoristas, foxen as horas, e no remate de contas ficamos sen saber migalla do asunto. Ás veces parece que vai chegar á definición e de súpeto engádelle máis ao fío.

Un esquelete ten de ser humorista e un esquelete galego moito máis aínda. Un galego é sempre *socarrón* ou humorista e a *socarronería* é o humorismo dos incultos así como o humorismo é a *socarronería* dos cultos. Un esquelete galego que trouxo unha biblioteca na cachola debía definir o humorismo e non o define e segundo di non houbo ninguén que o definise aínda.

Eu, que non trouxen máis de tres ou catro libros na cachola, póñoille exemplos coma estes:

–Un rapaciño pequerrechiño escacha unha botella de aceite nas pedras da rúa e o pobriño chora. Un home gordo dende a porta dunha tenda olla ao rapaz e rise. Cal das dúas figuras lle interesa máis ao humorista?

–Pola porta dunha igrexa saen dous noivos acabados de se casaren. A noiva –malpocada!– non pode tapar o que leva de sete meses. Na porta da igrexa hai moita xente. Unha muller gorda abanea o bandullo coa risa. Un home, que ten un libro debaixo do brazo, olla sereno a escena. Unha muller do pobo pon a cara doída. Outra muller, tamén do pobo, engurra o nariz e rosma polo baixo verba coma esta: sen vergonza! Quen desta xente é humorista?

–Un médico cachea o bacilo de Koch no esputo dun seu amigo e de súpeto ergue a testa, respira forte, acariña o microscopio e di suspirando: “Atopeino!” Pode ser humorista este home?

–Vestir un rapaciño de toureiro ou de militar no antroido, pode ser humorismo?

–Direille... direille... –contesta sempre o sabio esquelete. E non me di nada.

Eu ben podía escribir algo da Santa Compañía; mais o pobo galego ficaría sen un misterio nas longas noites do inverno, cando o maxín ferve na cachola coma o caldo no pote. Non; eu calarei coma unha estoa²².

22 Parvo, imbécil (N. do E.).

O que “anda” cos mortos que perda a cor das meixelas, que enfraqueza e que morra. A Santa Compañía fai falla nas cociñas mornas ao redor da lareira, cando zoa o vento nas tebras da noite.

Hoxe meu pai, cun lagarto aprexado nas mans, faloume deste xeito:

–Teño de ir ao santo Andrés de Teixido para cumprir unha oferta que fixen e non cumprín en vida. A miña i-alma ten que encarnar neste lagarto e moito tardarei en voltar. Recomendóche que teñas conta da miña cova e que de vez en cando botes unha ollada ao meu esquelete, pois teño un veciño coxo e pode roubarme unha perna.

Quixera estar soterrado nun cemiterio aldeán, no adro da igrexa... Con que ledicia escoitaría nas mañás ledas do domingo as conversas dos fregueses! Neste cemiterio de cidade as xentes non veñen máis que a falar dos mortos, e cantas parvadas din...! Logo, meus compañeiros, afeitos ás regalías do outro mundo ou fracasados na vida, non fan máis que laiárense polo que perderon ou polo que non conseguiron.

Dende hai tempo veño reparando que un home de carne e óso sae dunha cova, gabea pola parede do cemiterio e foxe cara á cidade. De alí a dúas ou tres horas volta para o cemiterio ensuándose nun dicir amén debaixo da terra. A primeira vez que tal reparei non quería dar creto ao meu ollo; mais o caso repetiuse moitas veces arreo.

Unha noite púxenme ao axexo agardando que xurdise da terra e fun detrás del. Correr corría o condenado; mais eu, esco-réndome polas sombras dos muros, non quitei o ollo de enriba del. Chegou ao burgo máis pobre da cidade e parou diante dunha chouza entrando despois nela por unha fenda da porta. Eu rubín ao tellado e saltei á horta que daba detrás da chouza, e por un buraquiño puíden fitar a escena máis arrepicante que puidera imaxinar. Unha lampadiña de aceite alumeaba mornamente a cariña fraca e encoveirada dunha rapaza que durmía nun leito

misérrimo. A pantasma achegouse a ela e estivo unha chea de tempo cos beizos pousados no pescozo da rapaza.

Cando se ergueu tiña a boca ourelada de vermello, namentres no pescozo da rapaza corría un fío de sangue e na pel da súa cariña fraca arrufiaba a brancura da morte.

Aquela pantasma era un vampiro.

No seguinte día a pantasma chuchou o derradeiro sangue que podía dar a pobre rapaza. Cando aínda estaba quente a derradeira badalada das doce horas no campanario da igrexa, ouvearon os cans ventando a morte.

O vampiro seguiu chuchando o sangue de máis vítimas, que ían morrendo coma as lámpadas de aceite chuchadas polos morcegos.

Quixen saber quen fora o vampiro no mundo dos homes e fun ler o seu nome de bronce no rico mármore da campa. O nome só abondoume: fora un canalla que roubaba para dar regalía ao seu bandullo de porco; dono da xustiza, roubaba dende a súa confortábel casa. Para que dicir máis? Era, era un cacique!

Eu quería atopar maneira de darlle morte ao vampiro. Busca por aquí, cachea por acolá..., non puíden abranguer nos currunchos do maxín unha boa norma para matalo, e quixen falar co esquelete que trouxo unha biblioteca na cachola para ver se me daba luces a súa conversa.

–No vampirismo cren moitos pobos e hai moitas probas xudiciais de aparicións de pantasmas que chuchaban sangue de persoas; mais eu coído que non debe dárselle creto a semellantes contos. Fuxiron os tempos en que o verdugo queimaba os cadáveres sospeitosos de vampirismo e hoxe non se permitiría en ningures espetar unha estaca no corazón dun cadáver.

O meu amigo, cheo de ciencia oficial, moqueábase das xentes sinxelas que cren nos vampiros. Eu gardei o meu segredo para non pasar por parvo e seguín preguntando solermeñamente.

–E hai sabios no mundo que cren no vampirismo?

–Hainos. A fundadora da Teosofía fala diso e conta moitos feitos. Se mal non me lembro acolle a explicación do fenómeno por causas físicas. Cando un morto aparente estivo moi apegado á materia e foi na vida un malvado, o corpo astral, envolto no dobre etéreo sae da sepultura con obxecto de manter ao corpo físico con sangue que chucha nas persoas vivas, e desta maneira perpetúase o estado cataléptico do soterrado. O corpo astral comunica o sangue dun xeito aínda descoñecido; mais agardan que calquera día sexa explicado polas ciencias psicolóxicas.

–E vostede nin tan sequera ten dúbidas?

–Eu, que son home ben asinado, non creo; aínda que, de certo, me fan cavilar certas cousas, como son as mortes aparentes e o feito de térense atopado cadáveres que aínda tiñan as carnes moles, os ollos abertos, o coiro sonrosado, a boca e o nariz cheos de sangue fresco, que tamén xurdía das feridas que, por asasinato ou por axustizamento, lles produciran a morte. Tal contan vellos documentos.

–E de que maneira podería dárselle morte ao vampiro?

–Pois... para arredar o corpo astral do físico non hai outro remedio que queima-lo cadáver.

Non quixen saber máis. Afasteime da miña biblioteca e fun pensando para os meus adentros: “Vampiros hainos; pois logo, polo si ou polo non, debían queimarse tódolos caciques. Os caciques son capaces de facérense os mortos para seguir vivindo a conta dos malpocados”.

FIN

Lector:

Xa que liches as memorias do esquelete soterrado nun cemiterio de cidade e xa que te regalaches deprendendo cousas do Alén que non sabías, ben podes escoitarme un anaquiño a min e para rematar axiña.

Unha cousa que fixen con premeditación e nocturnidade podería levarme á cadea habendo testemuñas; mais eu asegúroche que non foi por mal. Atende.

Co ollo de vidro mercado ao enterrador de cidade pillei o camiño da parroquia de Tal e alí, no adro da igrexa e axudado por un home valente, pasada media noite, abríñ a sepultura onde repousa para sempre xamais un amigo meu. Medo papeino!

O meu amigo foi rapaz de grande intelixencia e dun espírito superior a toda louvanza. Estudamos xuntos na vella Compostela e a gripe escamoteouno da miña vista. Como derradeira proba de fonda amizade quixen facerlle agasallo do ollo de vidro. Despois de todo eu non o quería para nada...!

Abrimos a tapa da caixa ben amodiño para non escangalla-lo esquelete. Ouh, lector: o meu amigo conservaba o seu traxe e os seus zapatos novos, proba de que o enterrador de aldea é mellor cristián que o seu colega da cidade.

Na cunca direita da súa caveira pousei o ollo de vidro, riba das súas mans pousei un bloque de papel mais un lapis. E achegándome ao buraco do ouvido, díxenlle así:

–Querido Pedro: velaí che deixo un ollo de vidro para que vexas, papel e lapis para que escribas. Serás o rei neste cemiterio; mais eu prégoche que non te fagas cacique. Pasados algúns meses virei recoller canto ti escribas. Perdóame, amantiño, que non che dea un bico. Adeus e deica logo.

Se canto escriba o meu amigo é digno de interese asegúroche que será publicado para que compares e vexas que non é o mesmo ser soterrado no adro dunha igrexa que nun cemiterio de cidade.

Regálate como poidas, lector, e non che digo máis.

6.
O vello mariñeiro
toma o sol,
e outros contos
Euxenio Montes

Auto-prólogo

Nun cativo feixe xunto eu aquí tres contos de intención diversa e variado estilo. Un deles, o primeiro, puramente lírico, unxido de bretemoso dramatismo, o segundo; rotundamente trágico o terceiro. Un só punto de tanxencia teñen os tres: en ter por protagonistas a personaxes cegos.

Adxectiveinos xa como contos. Cómpre que eu xustifique o adxectivo que quizais, recoñecido sen dúbida nalgún, fose releado a outros. A xustificación é tanto máis precisa canto que do conto ten a maioría da xente un concepto trabucado.

Pouco máis ou menos é para ela un xeito de novela curta, de larva de novela, de novela sen anécdotas ou, mellor inda, de anécdota novelística afastada. Os historiadores axudaron a aumentar o erro dicindo que as literaturas asiáticas e a grega non pasaron do conto, que a novela xurdira cando xa a sociedade chegara á idade adulta e que o triunfo da novela fará por tanto imprecisábel o conto.

Emporiso nada máis lonxe da verdade. Negar personalidade ao conto, polas razóns aludidas, sería algo así como negarlla ao neno. O neno é algo máis que unha posibilidade de home; por riba de todo, o neno é neno. Habería que discutir ademais se a relación do conto á novela é como a do neno ao home. Eu coido que non é esta relación exacta. Lonxe de parecerme o conto a potencia novelística, paréceme, mais ben, un auto reactivo contra ela.

Non sería difícil probar, por outra parte, que o conto en vez de se acurrunchar dende o nacemento da novela, ergueuse máis in da, soamente que adoptando *camouflages*, para disimularse. Os romances non son, en derradeira instancia, senón contos metrificados. O conto non deixou nunca de existir e foi máis forte cando máis conciencia artística houbo. Así na nosa época.

Estamos vendo como se esborralla a novelística. Á volta de moitos séculos a novela non soubo saír dos primixenios temas, e cando quixo arredarse deles caeu en torpe parva fisioloxía. Non se descobre nada de novo nos novelistas de hoxe, que cando queren adquirir novidade teñen que lle pedir os compases indicadores a outras artes, ou a outras disciplinas. Ao cabo a novela de aventuras percorre un camiño que arrincando da Odisea remata en Búffalo Bill. Meredith, in da máis Marcel Proust, xa non arelan facer arte senón ciencia. Zola e Flaubert facían medicina, eses longos e ilexíbeis tomos de psicoloxía aplicada. En troques, o conto campa en novas alturas e lánzase a inéditas direccións.

Restrinxidos a escribir na pauta dun espazo cativo, non podemos mostrar, en profundas táboas, as diferenzas entre novela e conto; menos in da, as características de cada xénero. Abondará por agora con notar que, no fondo, a novela propende a ensinar circunstancias e soamente ideas en canto estas se achen nelas contidas, namentres que o conto refire circunstancias, namentres nelas se atopa de paso a idea. A novela existe para acción, e o conto para o especulativo. Na novela a metáfora –derradeira meta artística– utilízase como *ancilla*, como instrumento que recalca e subliña o presente. No conto, a realidade inmediata, o presente, pontificase en gaias metafóricas. A lembranza é tomada na novela como presente afastado, no conto tómase como lembranza tal.

Respecto á forma ten que coidar o conto a simplicidade esencial, a espida sinxeleza. Por todo bo conto campa sempre a norma

que Pericles botou, como un divino pole, polo claro aire grego. Tense dito que o mellor conto será aquel que non poida ser lido, senón escoitado. Sei que foi Alfonso Reyes o que expresou que os de Villiers de l'Isle Adán gañan cando se ouven.

Non existe arte onde a patética anguria dos cegos non fose recollida. En tódolos tempos, en tódolos lugares, os artistas achegáronse ata as cuncas baleiras de luz, para beber nelas as augas da emoción.

Nos tempos antigos, polos contos indios, polas arrepiantes traxedias de Sófocles, polas doces parábolas evanxélicas; na Idade Media, polos claustros dos mosteiros; nos días recentes pola plástica, pola música, pola literatura, camparon os cegos. Con dolorosas febras das súas almas teceron novelas Lamartine, Víctor Hugo, Lefebvre, Madame Ségur, Mauclair, Kipling, Korolenko; contos Korolenko tamén, Eça de Queiros, Anatole France, Wells; dramas Duhamel, Galdós, Clemenceau, Descaves; óperas Mussorgsky e Rinsky-Korsakof. Non abonda, en troques, o cego na nosa arte. Soamente Castelao sentiu o amor de levalos ao cadro. Moi distintos dos que pintou o meu amigo, son estes cegos dos contos meus.

Os seus cegos son eses que arrincan epigramas das cordas burlonas dos violíns desafinados, e aparecen polas romaxes a lediciariar os rueiros de veciños que xantan entre os carballos. Son os que sacan da cachola alusións churrusqueiras, entre os risos burbullantes dos que escoitan, namentres a rapaza vai enchendo de anacos de xantares o saco, que lle pendura inútil do garrido brazo.

Este tipo de cego, aínda sendo un tipo universal –repetido noxentamente na literatura picaresca de Castela– adquire en Galiza matices propios. Con eses enxebres matices reflectidos, Alfonso Castelao móstraos nos seus lenzos, envoltos, ademais, con esa aura compasiva e agarimosa que caracteriza ao humorismo celta.

Lémbrome de que unha vez ollando o seu famoso tríptico, dicíame un amigo que os cegos galegos son indubidabelmente

ledos e que quizais teñen esa ledicia de non ollar a tristura da nosa paisaxe. Nas verbas do meu amigo había sen dúbida dous erros. Un, o tomar os cegos que pinta Castelao polos únicos cegos galegos, sendo, deste xeito, probabelmente, máis papista que o papa, xa que Castelao quererá pintar un tipo, sen pretender que ese tipo sexa único. O outro erro, de que a ledicia lles vén de non ollar a paisaxe, é merecente de máis cumprida rectificación.

A tristura galega non vén imposta pola terra, senón por máis fondas causas. Por outra parte non pode vir da paisaxe, xa que esta é triste porque somos tristes nós, e non nós porque ela o sexa. En derradeiro termo unha paisaxe non é senón a terra traballada polo home, vencida, feita en todo o posíbel á imaxe e semellanza del. Cando o home admira a paisaxe non fai máis que admirarse a si mesmo, admirar os antepasados que a fixeron. O home admira ante todo no mundo o vencemento da materia. Admira máis unha forma na arte que na natureza, porque o artista, para facela, tivo que vencer, transformar a materia.

Ademais, se o cego non percibe a paisaxe óptica, percibe a acústica, a sonora, a táctil. Entre sons, apalpadas e cheiros vai con longas tesoiras volitivas recortando o seu medio, e sons, apalpadas, cheiros, lévanlle da realidade percepcións que o enchen dun coñecemento das cousas igual ao do vidente. Non outra conclusión que esta tira das súas experiencias a moderna psicoloxía dos cegos²³, que desmente rotundamente a coñecida opinión de Diderot.

Pero se a vista non é indispensábel para o coñecemento, éa, en troques, para a acción. En todo cego hai unha gran desproporción entre o que coñece das cousas e o que sobre elas pode

23 Lede: *Le monde des aveugles, essai de psychologie*, de Pedro Villey, profesor cego da Universidade de Cäen (N. do Autor).

facen. Liberto entre un amplo mundo ideolóxico, está escravo nun curto mundo dinámico. Imaxina moito máis que o que pode facer. De aí a traxedia que se agacha no fondo de tódolos cegos.

O cego ledado non existe máis que por fóra. Por dentro, por dentro, os cegos tremen con dramáticas crispacións, produto do exceso das súas imaxinacións da realidade, sobre a triste realidade das súas accións cativas.

O vello mariñeiro toma o sol

Para Alfonso Monxardín

–Sabela, lévasme ata a solaina? Ei, Sabela!, non me ouves, filla?

–Agarde un instante, meu pai, agora o levo –berrou a filla, dende a cociña distante, mentres finaba de pór, na artesa, os pans en ringleira.

Ía pousándoos con dozura, paseniño, coma se en vez de pans foran inmensas hostias alumeadas. Xa os arranxara. Cumpría agora ir contándoos. Un, dous, tres, catro. A voz de Sabela tiña run-run de rezo. Un, dous, tres, catro; como os nosopais nun rosario. Estaba axeonllada a carón da artesa, hoxe vestida con mantelo branco ao xeito dun altar. Cinco, seis, sete, oito... Conta xusta, vinte e nove, os que contara no forno. Por esta vez Micaela, a veciña, non lle roubara ningún. Abofellas que non puidera, como estaba alí Martiño á agarda da outra fornada; polo demais boa ladroa a Micaela, meigas fóra.

Sabela ergueuse e correu ata a solaina, co refaixo inda porco, tiña tanta présa!, e maina, liviá, foise ata o pai, para collelo da man e conducilo á solaina.

O pobre vello cobizaba toma-lo sol. Des que ficara cego non tiña outro amor. Pola mañá, polo serán ata a anoitecida, a todas

horas, toma-lo sol na solaina, pero sobre todo á mañá cedo, cando inda o sol é tenro como un neníño.

O cego sentárase para toma-lo sol. Arelaba sentir nas meixelas o seu bico longo e picante. O sol agarimábase, como unha fina silveira florecida. Gustaba de que lle percorrese xogando toda a faciana e logo se enguruñase, quentándoo cos seus alentos labarados e feríndoo cos seus ferretes de aguillón.

Ós poucos abría as mans e apalpaba no aire. Por máis que quixera, o sol non podería burlalas, porque o cego soletreaba con elas, afastándoas, oblicuándoas ata atrapalo. Entón o sol vencido baleirábase escoándose polos dedos, chegando a ficar neles definitivamente preso, como unha bolboreta latexante.

Mais esa mañá o sol era neno, sen dúbida, pero un neno mal criado. Escapaba, non soamente do cego, senón tamén da solaina. O vello ignoraba a onde o sol fuxira e quería sabelo. Voltou chamar á filla.

–Sabela. Ei, Sabela, ven aquí!

Sabela ía de camiño xunto ao vello, para cumprirlle os amores. O cego cobizaba saber se o sol fuxía só del ou se tamén fuxía da solaina.

–Non, meu pai; non se mova. O sol escóndese no ceo, inda é cediño. Teña paciencia que non hai présa, e polas sete e media ha voltar se Deus quixera.

Sabela trataba ao cego como a un pequerrecho, e a súa voz adquirira, polo costume, o vagariño compás dun berce. A voz de Sabela arrolaba as verbas, de xeito que calquera cousa semellaba sempre un “Durme, meu amante – senón vén o díaño”. Outra vez á cociña a garda-lo pote. Xa case as sete, e inda o pai sen xantar o caldo de almorzo. A filla abanaba o lume da lareira ferruxenta cun anaco de táboa de carballo. A fogueira rubía lambendo as nádegas do pote, namentres as mans e a faciana de Sabela ían avermellándose, como cantareiro ferro na ferraría. Todo era abrir a cuberta

do pote para ollar se o caldo fervera dabondo. Inda non, fallaba a terceira ferva. No reverso da tapadeira o fervor ía deixando un pouso abranzado.

Foron dous minutos os que agora tardou en voltar ollalo. As pingotas da auga estoupaban, poeirándose e ascendendo en xea-da de abaixo arriba. Habería que deixalo arrefriar. E Sabela reбуlía na lacena escollendo as cuncas. Esta meirande para o pai, as cunquiñas cativas para os pequerrechos inda deitados, a de pau de amieiro para ela.

Levoulle ao pai a cunca. O cego apertábaa entre as mans coma se fose o propio sol que entre elas estivera. Emporiso férveda, adocido, achegábaa ós beizos, zorregando ao chan a longa culler inútil.

–Vou erguer do leito os rapaces. Cando os arranxe xa ha ter o sol. Non se murche, meu pai, non se murche!

E Sabela voltaba outra vez para dentro da casa, no intre que o cego seguía á agarda do sol. Díaño de sol!, que serio, hoxe non viña!, xa estaba pensando...

E ao mellor o condenado chegaba á solaina, mais se non acheга a el. Non obstante que a Sabela lle dixera que o sol estaba escondido el non era contento. Desconfiaba. De seguro que a filla o enganara. Xa estaba imaxinando que o sol lle tiña xenreira e por iso non se lle pousaba no colo. Sen dúbida o sol andábao tentando ao redor. O vello non dubidaba, sabía fixo que andaba esculcándoo por alí, ollándoo de esguello, facéndolle as beiras.

Se acaso se tombara nun curruncho sobre as mazorgas de mello que se desprezaban, a catro pasos do banco pola dereita. Se acaso preferira as táboas rachadas da sinistra. Se acaso, e isto era o máis probábel, metérase dentro das redes que penduraban ao aire, engruñado dentro delas como un peixe inda vivo.

Como hai Deus que o sol estaba na solaina, porén se non detivera nel. Se non estivera tolleito, cego e todo erguíase a procuralo.

Pero non podía. Certo que con chamar a Sabela... Mais o cego tiña remordementos de lle roubar tempo ao arranxo dos rapaces. Ademais que a filla o enganaría outra vez. E o miolo doente do cego pendulaba dende a desconfianza na filla –esa mala pécora– ata a submisión e a admiración absoluta –esa santiña– porque aos poucos, aos moi poucos, o cego decatábase de que estaba algo tolo e de que as desconfanzas eran sinxelas tolarías.

Á fin veu o sol ao seu corpo. Rabuñándolle dende lonxe achegouse ata el, bicándoo na faciana, nas mans, no peito, como en perdón pola tardanza inescusábel. O cego abría os brazos movéndoo ao xeito dun semáforo. O seu corazón latexaba á présa, e ata se tornaba infantil, pinotando á corda, dando altos pulos, xogando ás catro esquinas. O vello sorbía o morno sol coa faciana, coas mans, co peito, coa testa, encetándoo por tódolos poros. Pouco a pouco calmábase. Xa agora se lle non ía. Tíñao sobre el, como un pano quente e mollado que o bañase de orballo tépedo. Ouvía pasos. Eran da Sabela. Aínda que andase pola casa, coma se unha sordina restregase o seu andar, el ouvíaa sempre, porque o mais livián son lle resoaba nas orellas enarcadas, como rechouchiante barullo trévedo²⁴. De certo estaba trocándolle a roupa ao seu leito, ou aos berces dos nenínos, dos dous nenínos que tiñan o pai exiliado en Bos Aires, vai para cinco anos.

–Sabela, ei, Sabela!, ven aquí.

–Vou axiña, meu pai, é un instante.

–Érache boa, non sabía de que xeito explicarse, porque como querer non quería nada, quería, sabes filla?, botar unha parola, estar de lería, pasar o tempo en conversa, parolar da anada, dos eidos, do peixe, e das..., tolarías.

24 Murcho (N. do E.).

–Tan atafegada como lle estou pai, coa Dosindiña doente, non ha ser nada, así Deus me valla!, co gando no cortello sen pacer, e o gando, sabe meu pai?, precisa toma-lo sol como vostede.

Sabela sentouse e comezou polas tolarías. Todo o mar estaba cheo de sol. O sol bebía nel porque tiña sede, o sol sempre tiña sede e botaba escuma, babándose. Agora alóngase sobre o mar para beber ata secalo, beber sempre como unha esponxa. Soamente estaban sen sol as dornas de Cocha Corneira. Des que se mancaran nos cons de Lourán, ninguén as quería. Sen pel, mostrando os ósos podres, tolleitas en pobre soidade, pasaban o día en tranquilo xuntoiro como nun hospicio. Se houbera peixe, comporíanas e ata as pintarían de vermello para que campasen no mar, ao xeito que os panos das mozas nas romaxes. Pero con esta miseria. Inda había de lle chegar o bo tempo en que saísen polo alto mar a tragar o sol.

Como estaba agora o alto mar! De seguro que o sol arrepiaba de luz. Polos lindeiros da Armestra erguíanse as ondas formando infinitas cuncas onde o sol latexaba tépedo. O sol, de certo, ensinaba os músculos e avantaba o peito en xestos atléticos...

Sabela xa rosmaba soamente con estralado bisbar miúdo, e amodo, amodo, docemente, ía deixando o banco, sen que o pai percibise, para rematar os quefaceres.

O cego toqueaba sentindo o estrelecer dos soños. Soña, ao morno sol de outono, con sono desfiado, sen ósos, que se rachaba en anacos cristalinos e fúlxidos.

Soñaba que era un pardal que peteiraba no sol, con saña, en bruscos píos-píos. Soñaba que traía na bolsa, ao voltar para a casa co gando, o niño do sol, que lle querían repañar os outros rapaces. Soñaba que tiña unha loita co sol, pelexando con el, vencéndoo, esnaquizándoo entre as súas mans fortes. Soñaba que o sol era un touro que gabeaba polos picoutos de Caciñós, e viña ata el corneando o aire, en carreira tola, á présa, á présa,

muxindo e rebrando como unha treboada. Soñaba que estaba nun eido apañando xurumelos²⁵ para benzoalos, desenmeigándooos, e que vía un enxame de margaridas, e ía ata o enxame, e ao collelo escoábase nos dedos en choiva de pingotas de sol. Soñaba que marchaba de mozo á sardiña e levaba na dorna o sol diante, como unha moura de proa, en redonda foula, namentres os remos –don, doon, dooon– abrían dous longos beizos na auga virxe, e os ronseis morrían en azuis cemiterios.

25 Grelo, xermolo (N. do E.).

O añño da Devesa

Para Carlos Fernández Cid

Tña once anos e era unha beizón de Deus. Se non fora aquilo. Soamente unha fada de mala intención... Os mesmos ollos que non vían agarimaban as cousas. Sempre abertos, longos, azuis, con meniñas como de flores de liño. E as flores de liño, como tódalas flores con auga, chorosa ao pé, fertilizando.

Eu sabía que aqueles ollos non vían. Emporiso cando me achegaba a ela eu esquecíame. Púñame fixo, fixo a mirarllos quedendo fenderlle cos meus as súas meniñas mortas. E ata imaxinaba que os ollos de Ánxela tremían coa anguria devanceira da luz. A pobre ceguiña non movía os ollos e eu sempre os tiña ao meu carón inmóbeis, obsedentes, de fito. Ás veces pulábame a cobiza imperante de collerllos e sacarlos das cuncas e apertarllos coas miñas mans como bagos, porque eu sabía que deles había saír unha bágoa acesa de brillos estelares, un zume de luz pingoteante e fúlxido.

Sempre ao meu carón inmóbeis, estantíos, observadores, mirándome a eito, porque os ollos da Xeliña non vían, mais ollaban; ollaban acotío, infatigábeis e inermes. E eu sentía a miúdo a sensación de que me rañaban mainamente polo corpo e que

deles caían longas e redondas olladas, e que se enroscaban por todo min, e que eu estaba como envolto por un anel múltiple. Parecíame apalpar en min mesmo as súas olladas e eu sentía as que me fiaban moito tempo pendurándome da miña testa, abrazándome o peito, estruchándome, circunscibíndome o pescozo como colares azuis.

Soamente unha fada de mala intención... Se non fora aquilo. Porque tiña once anos e era unha beizón de Deus.

Eu ía xunta ela ás mañás. Presentíame ao lonxe polos meus pasos, encubertos entre as faíscas rumorosas dos piñeiros. Case sempre estaba tombada no chan agarimando coas mans no año máis pequeno, co cabelo louro ciscado entre as follas como un regato. Ao ouvirme erguíase e chamábame coa súa voz clara que era un alento branco entre o rechouchío vermello dos pitorreis. Meu amo, meu amo! E eu achegábame á présa, xunto a Xeliña, para me condecorar coas súas olladas redondas e sentir o orballo folerpante da súa voz que ciscaba cachos de luceiros.

–Meu amo, apalpe o añiño, meu amo! –dicíame pódome na man coma se fora un froito.

Eu apalpaba o año e logo collíaa a ela da man, e sentábaa á miña beira, baixo un piñeiro grato. E parolabamos longo, longo toda a mañá, baixo as ergueitas pólas dos piñeiros que a xeadada noite trocara en estalactitas.

Ás veces calabamos e entón Ánxela voltaba agarimar o cordeiro gustando de estirarlle os rizos como caramuxos, e decabelar a la, aínda viva, enfebrándoa cos dedos, e de apertarlle o fociño ata que o año asomase a lingua que lambía apresada a súa faciana. Nos silencios sentía a voluptuosidade do tacto e estaba sempre apalpando as cousas. E parecía coma se o tacto recobrase a súa función de senso *máter*, de senso que a un tempo escoita, ve, gusta e cheira. Polo tacto chegaba a ter conciencia de todo. Nunha ocasión, cansa de xogar co año, púxose a xogar comigo bicándome

de súpeto nas mans e na fronte. Os bicos rolaban confusos, bébedos, por min, como paxaros tolos. De súpeto parou, baixou a testa, arredouse e díxome: “O meu amo agora está triste”. E era verdade que eu o estaba.

Despois dos excesos táctiles sufría Ánxela pequenas depresións en que o espírito se engruñaba voltado para si mesmo. Pero moi axiña ás depresións substituían reaccións rápidas, e ásperas, en que os sentidos durmidos espertaban, espreguizándose. Entón Ánxela cheiraba, ouvíaa, gustaba intensamente castañolando tódalas papilas sensoriais. Así pasabamos as mañás, entre a luz cor de mazá primeira, ata que tornabamos á casa, a ceguiña e mais eu xantar o caldo.

Un día pregunteille: “Xeliña e ti non tiveches nunca un boneco?”
–Non, meu amo, nunca tiven.

Na primeira viaxe á vila merqueille un boneco á cega Xela, un boneco gordo e choqueiro, que tiña dous circos vermellos preto das orellas, con pernas curtas e fortes de pau pintado.

E dende entón a cega levaba sempre consigo o boneco ao eido onde outrora levaba ao año, e apalpábao, pondo alentos de bicos na madeira inmóbel. Cando ía ata ela atopábaa sempre co boneco en brazos como un fillo anticipado e inermes. Unha mañá a ceguiña, que xa se non erguíaa ao ouvir os meus pasos, díxome, a testa baixa, avermellada toda: “Meu amo, e hame mercar outro boneco máis bonito que este e mellor vestido?”

Aos oito días Ánxela tiña dous bonecos novos que eu encargara para ela ao mellor bazar vilego. Seguía indo polas mañás ao lugar preferido da ceguiña. E atopábaa sempre apalpando un dos bonecos ricos, namentres o antigo boneco pobre ficaba como a tres pasos dela, deitado sobre un currunchos de follas, con sono confiado e ininterrompido. Xela seguía cuidando os bonecos, gozando no correr das sedas polos dedos en apalpadas mansas e dondas. Unha mañá non a atopei no eido.

Pasei tres días sen encontrala, por fin ao terceiro dei con ela casualmente ao rubir ao faiado, onde estaban revoltos algúns libros meus vellos, entre os traxes antigos da miña familia. Xeliña estaba absorta cunha baxeira entre as mans, ouvindo paciente o bisbar nervioso da seda crúa engurrada. Non se decatou do meu andar e ficou moi sorpresa e azorada ao terme xunto ela.

–Que fas Xeliña, aquí tan soa? Non vas xa ao eido?

Baixou a testa co xesto acostumado, e ata a revirou un pouco para que eu non a vise. Sabía que a ceguiña escapaba de min e se avergoñaba ao atoparme. A pobre estaba trocada; lonxe do “seu amo”, do aniño antes querido, do boneco pobre..., xa con feridas no seu coiro de piñeiro. Sempre a apalpar nas sedas dos ricos bonecos, nos traxes fidalgos que topaba.

Soamente nas dúas semanas que fallaban para a marcha a vin dúas veces de pasada.

O día antes, Ánxela achegouse á casa a preguntar por min.

–Andaba á súa procura, meu amo, teño que lle dicir unha cousa –e Xela botouse a min dándome bicos, arreconchegándose ao peito, con pranto súpeto.

–Que tes, Xeliña que tes?

A cega seguía a me apertar, cada vez con máis pranto. Reparei nun traxe novo e luxoso que levaba. Por fin falou con verbas esnaquizadas: Quería, quería ir convosco, pasar o inverno na vila.

–E teu pai deixarate, Xela?

–Se o meu amo o manda, respéctao tanto...

Fun procurar o pai que estaba coa machada a partir xestas no souto. Quitou o chapeu, rascouse na testa, e veu a min.

–A Xela, sabe, meu amiño?, estalle trocada. Eu non a coñezo. Ata se revoltaba a min cando non lle quería mercar o traxe novo polo san Martiño. Se o meu amo non lle mercase luxos antes. E se vai con vostede chegará a creerse como a señorita. Pero vostede manda.

O outro día, pola albada, saímos todos, miña avoa, miña irmá, Xela e eu, nun coche á vila.

Ánxela comezou a lle cobrar amor á nova casa, á nosa casa vilega, de longas salas cheas de silencio diácono, e de vellos trastos, e armarios escondidos que aos abrir bocexaban con alentos cheos de roupa vella. A ceguiña andaba a revolver neles, gustando de pasar, como un rosario, cintas de seda polos dedos miúdos. Axeonllábase no chan, á beira da roseira de bonecos, agora crecida coas achegas xenerosas dos meus parentes e co encontro fortuíto de bonecos mancados que se esqueceran nos currunchos. Comezou a reparar a roupa rica e ata, ás veces, a pola, vestíndose de xeito estrafalario. Unha vez vira pasar por un corredor escuro adornada coa dalmática dun bispo que sei que habería preto de oitenta anos houbera na familia. Ía mergullarse na galería que aboiaba sobre a horta a escoitar o caer monótono da chuvia que pingaba nos cristais, atecendo de frío.

Decatábase da súa condición de pobre e non se atrevía a revoltarse en nada, pero tiña que facer un esforzo para reter o mal xenio. Na casa todos sentían por ela grande amor e respectaban as súas tolarías.

O cuarto que lle dedicaban para durmir beireaba co meu, e eu ouvíaa espirse e meterse no leito entre os bisbeos das sabas virxes. Unha noite, eu esperto lía á altas horas, cando escoitei o seu andar ata a galería. Fun ollar ao seu carto. No leito baleiro, dúas saias penduradas caían ao chan.

Marchei bulindo á galería. Alí estaba Ánxela cuberta cun mantelo, escoitando o caer da chuvia. O brillo dunha bágoa percorríalle a faciana.

–Disimule, meu amo, disimule –Ánxela, como no día antes de nos vir, apertouse ao meu peito, con súpeto pranto, bicándome as mans con bicos tépedos, estoupantes. Collina e leveina ata o leito. Ela seguíame doce, sen resistencia. Por fin aventurei a pregunta.

–Que che pasa, Xeliña? Cántame, que tes?

Pero Xela baixou a testa, deu a volta, calou.

–A durmir, que mañá é outro día.

Intentei inutilmente ler outra vez no seu pensamento. Os da familia coidaban que se afacía, eu dicía que si tamén, mais por dentro contestaba que non era certo.

Pasaba o tempo a esculcar no misterio da cega. De tarde en tarde facíalle preguntas ás que nunca contestaba. Seguía o seu costume de revolver nos trapos e de apalpar, ouvir, cheirar as teas. Nos días de chuvía, aínda de orballo, levaba os bonecos no regazo, contra o peito, e sentábase na galería a ouvir o ritmo das pingas nos cristais, como clepsidras.

Polo Nadal leveina a casa duns amigos ricos, para lle ensinar un nacemento. Ía explicándolle:

–Este é o Noso Señor de neno, de neno pequeniño, entre a herba nun curral. Aquí están unha mula e unha vaca, pacendo. San Xosé, que era carpinteiro. Toca: bágoas e garlopiña. Os reis magos. Este: rei branco de longas barbas crechas. Este outro rei mouro. Aquí, toca: uns piñeiros cubertos de neve, como han estar os de Francelos, pero estes piñeiros non cantan, nin abanean as pólas cegas apresando o ar, nin espallan faíscas polo chan, que salaian con queixumes fondos cando alguén as tripa. Este, sabes Xeliña?, é un cordeiro, un año como o que tiñas ti polo verán. Non te lembrás?

A cega trocaba de cor como a terra baixo a chuvía. De súpeto arrebatoume o año que lle ofrecía e fendeuno contra o peito latexante, subíndoo ata a faciana, rozándoa co el, quecendo a bicos férvidos a escaiola.

Cando tornabamos para a casa Xeliña dicíame:

–Meu amo, eu quero voltar á Devesa. Quixera marchar agora! Estou todo o día a chorar, meu amo! Quero voltar e ter o añiño

entre as mans, e agarimalo baixo os piñeiros de Francelos, e sentarme ao lume na cociña! Imos marchar agora, meu amo?

Eu ía á présa, e apertáballe a man mentres a escoitaba.

–Si, Xeliña, has ir mañá, sabes? Lévate o criado.

–Eu quixera marchar agora, agora, meu amo, neste instante?

Quería calmala, pero a miña man tremía como a súa. Puña as verbas nos seus ouvidos como panos quentes nunha doente testa. Era inútil.

–Agora, agora mesmo! Imos os dous xuntiños. Imos á Devesa. Imos á Devesa os dous xuntiños agora mesmo! –eu arredábame dela. A súa man envorcaba na miña fluídos bárbaros, súpetos, calafriantes. A cega camiñaba ao meu compás rachando o aire coas mans ferintes, que remedaban proas.

–Imos agora, meu amo, agora mesmo. Os dous xuntos. Imos á Devesa –a súa voz rachaba en min. Collina outra vez da man, aínda máis forte. O andar levábame non sei a onde, só sei que a calquera lugar menos á miña casa. A andar, a andar eu e mais a ceguiña, á présa, fuxindo de todo, fuxindo da propia sombra!

Pasamos por dúas rúas vilegas e tomamos por un camiño amplo.

–Imos ben, meu amo; imos ben?

A andar, a andar eu e mais a ceguiña, a andar ata Oqueiros, fuxindo de todo, fuxindo da propia sombra!

As estrelas lucían enriba. Como brillaban as estrelas! Que lles pasaría? As estrelas lucían enriba, fúlxidas, con aceso estrelecer leitoso, e a lúa remando con vertixe, viaxaba entre o seu halo lívido de cor de auga podre. A ceguiña cheiraba dilatando o nariz e eu cheiraba tamén. A terra alentaba húmida. Torciamos por unha corredeira entre castiñeiros. As árbores espidas xemían ao noso paso. Seguía a andar, a andar fuxindo. As árbores abrían os brazos como para aperta derradeira. Tiña medo, a miña man axitábase. Agora por un vieiro que se estricaba no monte, atallando.

Caemos a carón dun portairo²⁶. Avacei primeiro. Ela subiu ata o fío, acadábaa eu en baixo. Botouse. Ao chegar ao chan apertoume achuchando. Entre as queixas dos piñeiros salaiaban os nosos bicos, adexando²⁷ en voos rápidos, cantareiros.

–Aí vén xente.

–Xente de paz, Xeliña?

A cega calaba, arreconchégándoseme, abafándome o peito. Pasos fortes, calcando o chan.

As pólas xemían. Eu sen folgos. Achegábanse tres homes. Entre bocanadas de medo, berro:

–Boas noites!

–Boas noites –contestan–, Dio-los garde.

O vento saloucaba zoando xemidos. Aínda quedaban resoando no aire as verbas:

–Boas noites... Dio-los garde...

²⁶ Entrada a unha leira (N. do E.).

²⁷ Movéndose (N. do E.).

Como na parábola de Peter Breughel

Ao Manolo Fontes Canal

Vívía na Xunqueira un cego esguío, longo e taciturno, con todo o coiro ollábel rastreado de costuróns vermellos; un cego de quen as veciñas contaban en segredo moitos contos. Dícían del que era mala persoa, un pouco meigo e ata ladrón.

–Abofellas que lle é un ladrón. Ao señor abade apañoulle un cáliz sacro que tiña enriba do rezadoiro, e tivo que lle ir a ama á casa para llo atopar. Escondérao entre as pedras da horta ao pé dunha figueira. Non rouba se non pode. De certo que non é home para se fiar del. Así Deus me valla como enmeiga e enfeitiza a quen quere –referiume A Cadela, vella rexoubeira e desvergoñada.

Polo inverno o cego estaba na súa casa ata a anoitecida; hora en que saía a se quentar nos lumes alleos, onde era recibido con ben claro noxo, e a xantar as codias encetadas que a regañadentes lle ían dando. Polo verán pasaba o tempo na eira, escoitando as mallas e rapañando os anacos de espigas de millo que as xentes esqueceran. Cando rifaban con el todos os do lugar, e non tiña nada que levar á boca, arranxaba un rapaz para percorrer feiras e

romaxes pretos, e pórse nos camiños a pregar esmola con que ir enganando a fame.

Un día petou na porta da nosa casa cos seus osudos cotobelos. Viña preguntar por min para pedirme en arrendo un palleiro vello e esborrallado.

–Teño que ir durmir alí porque me botan da casa. A mala pécora da dona di que lle non pago o arrendo, e xuro que lle non debo máis que o deste ano, e imaxinaba pagarllo polo outono, como é o trato. Bótanme da casa e de tódolos lugares. Non podo achegarme a ningures. Nin me permiten nas cocinas onde vou quentarme.

Eu ofrecínlle de balde o palleiro pregado en arrendo, e convidéino a un asento no tallo da lareira. Polas sete horas o cego aparecía na porta afumada da cocina, esguío, longo, longo como unha sombra, mostrando o coiro rastreado de costuróns vermellos, batendo nas táboas co caxato de buxo, pousando a man no ombreiro impúbere do rapaz cativo.

Sentábase no tallo da servidume e escoitaba as conversas coa testa gacha, estendendo as mans ata o lume rebuldeiro, onde as castañas rachaban con estouros irtos a áspera pel escura. Eu presidía o rueiro e desviaba o fume dende un alto asento fidalgo e vello. A labarada adoecía as mans convocadas en xuntoiro enriba da roseira de fogo, como para un xuramento. Campaban as lerias, estourantes ao xeito das castañas, en riseiros epílogos. Algunha vella fiaba na roca facendo bailar o fuso en táticas muiñeiras. O cego calaba toda a noite, con xesto indiferente, só recollido cando a conversa lembraba contos que garexaban²⁸ sangue. Todos, menos eu, o ollaban con xenreira, pero sentían certa tristura cando, ao fío das once, desaparecía para ir durmir

28 Zumeqaban (N. do E.).

ao paleiro, esguío, longo, longo como unha sombra, batendo nas táboas co caxato de buxo, coa man aferrada ao ombreiro impúbere do rapaz cativo, cara aos camiños onde o vento ga-beaba bruante e misterioso.

Tiña advertido aos do xuntoiro que procurasen esquecerse da súa presenza e non fixesen alusións ningunhas. Emporiso non puiden evitar que unha noite barbullase a Ádega:

–E logo, cego, seica non é de aquí? Seica non é nado na Xunqueira?

O cego ao fin replicou:

–Non, sonlle de lonxe.

–E, como ficou cego e co corpo magoado? –terzou unha curiosa.

Tras outro instante de cavilacións o cego falou con mal contido noxo:

–Estas non son cousas para se contaren aquí.

Como nun movemento involuntario o cego voltaba cara a min o corpo. De seguro fora casual o movemento, mais a min dérame na alma que naquel xesto había a promesa de confidencias secretas e agradecidas.

É verdade que xa o inverno remataba e o lume non se facía preciso. O certo é que o cego nunca máis voltou ás noitiñas. Souben que a comezos do verán tirara polo monte adiante, a percorrer romaxes. Unha noite sen imaxinalo dei con el.

Ía eu, o can á beira, pola estrada real ata Carpazás, onde durmiría, á agarda duns caseiros. A noite era serena e rumorosa. Nos carballos o aire pandeiraba as follas. A estrada camiñaba, coma min, con acougo, bebendo mainamente no luar leitoso.

O meu andar petaba na noite mol, encendendo voces insospeitadas, e o paso rítmico, compasado, formaba un redobre firme entre o fío coloreado dos grilos binleiros. De lonxe vin unha sombra deitando da branca carreira que en min nacía. O can mordeu a noite cun ladrido.

A sombra parou en seco o seu vagar.

–Cala Rabelo, ei!

Funme chegando. Recoñecín o cego da Xunqueira a tremer como un teixo vagalume.

–Non tema, son eu. Cala Rabelo, ei!

O cego xa a me apalpar con ledicia e aínda nervioso, coma se o ladrar do can cravara nel a trabada baleira, abrindo os bocais dos costuróns vermellos.

–Bote o can.

–Vaite Rabelo, fuxe.

E unha man cravada no rapaz, en min a outra, apoiado nese xugo desigual, foi vindo ata uns penedos que eu lle sinalara, na aba da estrada, como asento axeitado.

–Rúa rapaz, rúa un pouco.

Ficamos sós el e mais eu. Mañá tiña que estar en Congostro á feira de ano. Case non xantaba, inda non perdendo unha. As esmo-las eran todas para os churrusqueiros que botaban cántigas polos xantares. Axiña seguía, xa un pouco repousado. Digo á fin eu:

–E por que se asustou tanto?

–Eu coñezo o ladrar dos cans de Castro Leboreiro. Cada dentada ao aire mete en min os dentes agudos, feríndome o corpo.

Calou. De alí a un pouco dixo de súpeto:

–Un día a Ádega, lémbrese?, preguntoume como quedara cego e como tiña estes costuróns no corpo. Ninguén nos oirá. Non é certo? Escoite entón.

Ficara cego aos once anos. Facéndolle compañía ao pai polas corripas da Serra San Mamede, para se internar na fronteira portuguesa, e atopar uns contrabandistas a quen lles mercaban as escás²⁹

29 Unha escá é unha medida para áridos. Nalgúns lugares equivalente a medio ferrado. (N. do E.).

para revender nos comercios da vila. Sentira súpeto unha dor como se lle escachasen os ollos. Vía nas árbores como gallas vermellas, de sangue. Camiñaba pechándoos, coa man apertándoos mais alá das cuncas. Nun regato o pai puxéralle neles un pano de auga fresca. Ao chegar á casa deitárase. Aquela noite xamais tivera día.

Fora pasando de vadío en vida do pai; o contrabando abon-daba para a mantenza. Mais ao ficar orfo tivera que levar unha existencia mesturada de ben e mal, xantando das esmolas cando llas daban; cando non, apañando o que podía. Xuntárase a outros tres cegos músicos e cantaba con eles erguendo o punteiro para mostrar os cadros nos contos de crimes.

Andaban polo norte de Portugal preto da raia para se aproveitar da vantaxe do troque, porque, ao tempo, o tostón valía dezaseis cadelas. Vindo da Virxe da Peneda, guiados polo rapaz, atoparon un pazo, de amplo portairo escudado. Chamaran xa dende dentro, no patio. O rapaz subira a implorar do dono para que lles permitira tombarse en pechado. Subiran despois todos. Xantaran na cociña e foran deitarse, no chan, a unha gran sala espida, onde soamente un armario decoraba as paredes.

El xa case que durmía cando ouvira falar baixo ao Basilio, o cego máis vello, co rapaz. Seica o rapaz lle dicía que escoitara a conversa entre o dono e unha criada: “Non hai coidado, non se lles ocorre. Ademais non poderían. Ninguén imaxina que están alí, no armario vello”. Basilio concordaba co rapaz. No armario, sen dúbida, había cartos ou xoias. Acendendo un misto sen mover unha palla, ollaría polas xunturas. E se había que turrar, turraría el, que aínda tiña moita forza.

O cego da Xunqueira cala. Pasa detrás dunha poeira de vagos alalás unha pobre riola de raparigos. Ao lombo a roupa nun pano, penduradas das mans as fouces baixas. Ían á sega, á Castela afastada e ruín. A lúa encetaba en silencio brancos cachos de penedo.

A faciana do cego lucía acesa o coiro áspero e corcosido. Volveu proseguir a historia.

O rapaz e mais Basilio erguéranse amodo. Coidado!, murmuraba o vello. Sentíase o rourroneo da navalla nas xunturas do armario. Agora golpes irtos, pero mainos. Basilio espertaba aos outros dous cegos.

–Sen chistar! Ala, ímonos. Fixen un apaño. Eles, medio somnolentos, non entendían ben.

–Déixame o saco, rapaz. Abre a porta –saímos, sen bulir, un a un, todos detrás do cativo.

Estaban no patio. Ben se notaba a area.

–Hai que rubir a parede.

–Rube ti primeiro, por fóra abres o portairo da entrada. Quita antes o tarabelo. Se non hai outro xeito, fende a pechadura.

Xa fóra. Ninguén houbera podido decatarse. O aire refrescaba, soprando medos. Adiante.

Á testa o vidente, logo agarrados uns aos traxes dos outros, polo carreiro amplo. As moedas soaban na carreira con felices risas.

–Hai que botar pola serra, para que non nos achen. Por se acaso.

Non sabía se dúas horas, ou tres, ou catro, pola curripa³⁰ lameira. Cansos, sen folgos, aos tropezáns, dando cos pés nos seixos duros... Magoados.

–Non podo máis!

–Aquí preto está unha carballeira –bruou o cativo.

–Outro esforzo –mandou Basilio.

O rozar nas follas do chan, enxugáralles os pés. Sentáranse. Abriran o saquiño. Boas onzas. Tíñano á beira, xunta eles, ben atado outra vez. Inda non podían falar.

A un pouco.

30 Sendeiro dificilmente practicábel e recoñecíbel para andar (N. do E.).

–É día xa, rapaz?, inda non se ve?

Ninguén replicaba.

–Ti estás parvo?, é xa de día?

Ninguén replicaba.

Basilio berra anguriado:

–O saco!, onde está o saco?, quen ten os cartos?

Todos apalparon ao seu redor.

–O saco!, onde está o saco?

–Roubounos, ladrón, roubounos! O rapaz roubounos, meu Deus!

Os xuramentos treboaban entre os castiñeiros.

–Roubounos, ladrón! Así o fenda un raio! –as verbas alam-paban. Basilio berraba rachando o son do vento. Á fin acalmou. Había que seguir. Impúñase o irse. Podían vir á procura deles.

A teoría dos cegos comezaba a marchar como no proverbio evanxélico que nun lenzo único recolleu Peter Breughel.

Collidos ás mans uns dos outros, o testeiro³¹ furando entre as follas do chan co cabo do punteiro que mostraba os cadros nas feiras. O punteiro arrastrábase como unha cobra bisbando entre as pedras. Uns collidos a outros, afastando as mansas pólas, o aire, todo. A anguria retiña o respirar, o peito encollíase, engruñábase en si mesmo. As mans tremían, balbucindo, latexando no aire fusco e negro. O renque³² de cegos movíase aos trope-zóns, caendo, mancándose todos nos portairos pequenos, desfácéndose. Outra vez á ringleira, adiante. Como no proverbio dos Evanxeos que recolleu Peter Breughel, pero, que distinto o fondo! Alí pola paisaxe flamenga, doce, meigosa, a unha beira a igrexa esguía, aguda. Aos pés o regato manso, bisbante. Aquí polos irtos

31 A parte frontal (N. do E.).

32 Fileira (N. do E.).

curutos, na alta serra, entre as fragas clamadoiras, sentindo no corazón a chamada bárbara dos remordementos, ás costas quizais os videntes perseguíndoos!

Agora o renque inmóbil, abanando o corazón todo o peito, os martelos machucando dentro.

–Ei, a eles!, anda Louro!, ei!

No ladrar súpeto: Ei, a eles!

A irrupción bárbara, nun brinco de súpeto, dos cans, dera en terra co renque. Rabuñando cos brazos, voltando ao chan as facianas, cubríndoas, couceando no baleiro, e os cans feroces afuciñando neles, escoándolles o sangue, fendendo os caninos rachadores na carne indefensa. Os berros atronando, ergueitos, mentres os corpos se retorcían embaixo de terror.

Por fin el puidera agarrar un penedo e acantazar a testa ao can. Arrastrándose polas silveiras fuxira ouvindo os saloucos que rachaban o aire, deixando entre as xestas pingotas de sangue, como flores vermellas.

7.

O sol..., o vento

Ramón Cabanillas

O sol! O sol!
O morno Sol da tarde ri nas augas das abertas, tece e destece velaíños encaixes entre as herbas miúdas dos roleiros, esténdese en louras sabas sobre as laxes das canteiras, fía longos colares, brillantes e cristalinos, de póla a póla, no piñeiral rexoubador, e treme, feito faragullas de luz, nos fiúncos cheirosos e nos fentos bailadores.

Solciño da terra celta! Solciño roxo!

Canta e barulla, bica e arrola, mozo cortexador da miña terra mimosa!

Campaíña trouleadora na branca ermida! Voz amorosa con que chama nas portas do ceo, festeira ou doída, a alma da aldea!

Zoa, campaiña, zoa! Fala e ri, brinca e barulla, campaiña toleirona!

Merlo do loureiro! Laverca do liño! Pimpín comediante! Grilo chirlador! Paspallás da silveira! Estamos de festa!

Verderolo do papo esponxado! Xílgaro pintureiro do bico roxo! Carriciño saltarín! Ferruxento pardal, o do tolo rechouchío! Hai romaría na aldea!

O vento!

O vento mareiro, fuxindo da praia deserta, espalla nos aires, bate nos penedos, esgaza nas pólas dos carballos, fende os arcos das pontes, colga nas hedras das casas vellas e estende sobre o

espello do río os repeniques do redobranche, o estalo afastado dos foguetes, o barullo das pandeiras e os salaios da gaita.

A alma saudosa da vella Suevia, como un orballo de claridades e sons, deixando un bico en cada herba, pasa polos agros.

Do fondo das corredeiras, da banda do río, a través das arboredas sombrizas, resoando nas quebradas, ao longo dos vales, polas revoltas dos camiños, rube o cantar lendario...

Camiño da ermida levo
dúas rosas da roseira:
unha pra raíña do ceo,
outra pra ti, miña raíña.
É branca a rosa da Virxe,
branca como a gloria dela;
a túa, como os teus beizos,
unha rosiña vermella!

E a terra, a nosa terra galega, a terra sacra como o peito dunha nai, a terra que nos fixo da súa carne e nos deu o seu sangue e o seu pensamento e os seus amores e nos ten que chamar un día para acocharnos no seu seo, tornando a recollernos na súa entraña para que endexamais nos arredemos dela.

É a terra saudosa, da LEMBRANZA e do ALÉN-VIDA.

É a Terra. A nosa TERRA!

8.

O que o solpor calaba /

As irremediáveis

melancolias

Manoel Antonio

O que o solpor calaba

Aquí dispostos, no relanzo da Ría, amamos tanto e tan dolorosamente a cada serán con quen nos identificamos porque, afundíndose no deica virarse “alén”, xa non volve nunca máis.

Quen sabe!... A Ría, queixándose a calar, ten agora, na hora do solpor, unha máis fraterna unanimidade que os montes que se apagan, os ceos que se abúan³³ e o verdor que amarelece. É porque este serán foi como unha chamada dende as enterradas memorias benqueridas.

Algún día pasou xa pola nosa intimidade e deixounos entrever deica o tremeluciente segredo da súa. Xa morrera a lembranza, e hoxe ao pasar el, inapreixábel e fuxitivo como un arrecendo virxe, trouxo toda a melancolía e levou toda a esperanza.

Ao acougo dun con caviloso hai unha cruz de pedra mal tallada que agarda un Cristo que veña morrer nela pola alma irredenta do mozo afogado. Eu sei que o máis sensitivo raio do solpor foi o que foi deixarse naquela cruz.

33 Palidecen; pónense macilentos (N. do E.).

E non hai un ruído; pero a lancha arcaica da rara fasquía vén, chegando cansamente, coma se viñese pola corredoira dos pobriños devanceiros que non saben se poderán volver.

Esa fala, como a dos sonhos, que ten a Ría, dixo que o serán calara algo –algo que calou denantes e que volveu calar hoxe–, e que calará sempre.

Ese silencio era a nosa lembranza.

As irremediábeis melancolías

Non é o descubrir pola mañá que de noite choveu e que este verde melodioso, con opacas intensidades de piñeiros, aínda está recolleito baixo o ingrávigo fanal da choiva esfiañada.

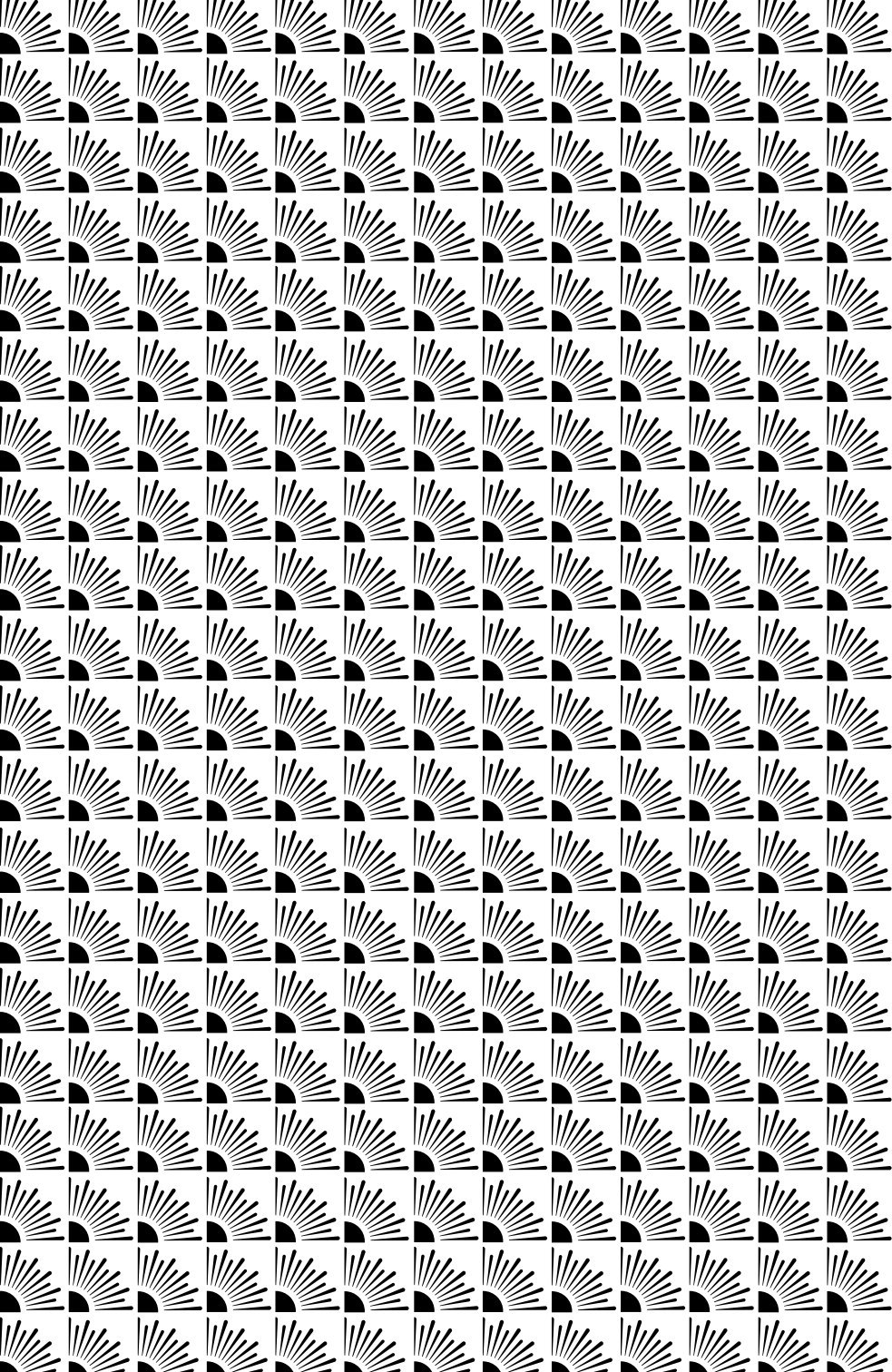
É que sabemos que o amigo volveu. O que nos fala dende lonxe para que escoitemos a nosa mesma voz.

Temos un xeito de intimidade no carro que non renxe, na voz que non canta e na moza que non vai polo camiño da fonte. Inquédanos o que cavilan os camiños, e as rotas novas, insospeitadas, que descubriron hoxe máis alá das brétemas. E que meditabundas están as pólas!

O noso amigo sabe de toda aquela melancolía que está encravada nos brazos tocos do cruceiro penitente. Por iso agarda a que a campá rompa a tocar a morto como un eco do pranto invisíbel das melancolías irremediábeis.

Entre os pardos casais esfumados, o silencio está escoitando a un neníño que chora. Xa petou un portal que se pechase.

Póusase a chuvisca na terra sen tocala. Pero encol das cousas non é ese agarimo quen desce; desce a cavilación que se lembra da alma irmá, eterna viaxeira dunha melancolía: a das melancolías irremediábeis.

9.

O serán

Xoán Vidal Martínez

Os regañados e sedentos beizos da montaña, agardan, arelantes, a tremente bágoa do Sol, que rola, paseniño, polas vermellas meixelas do ceo...

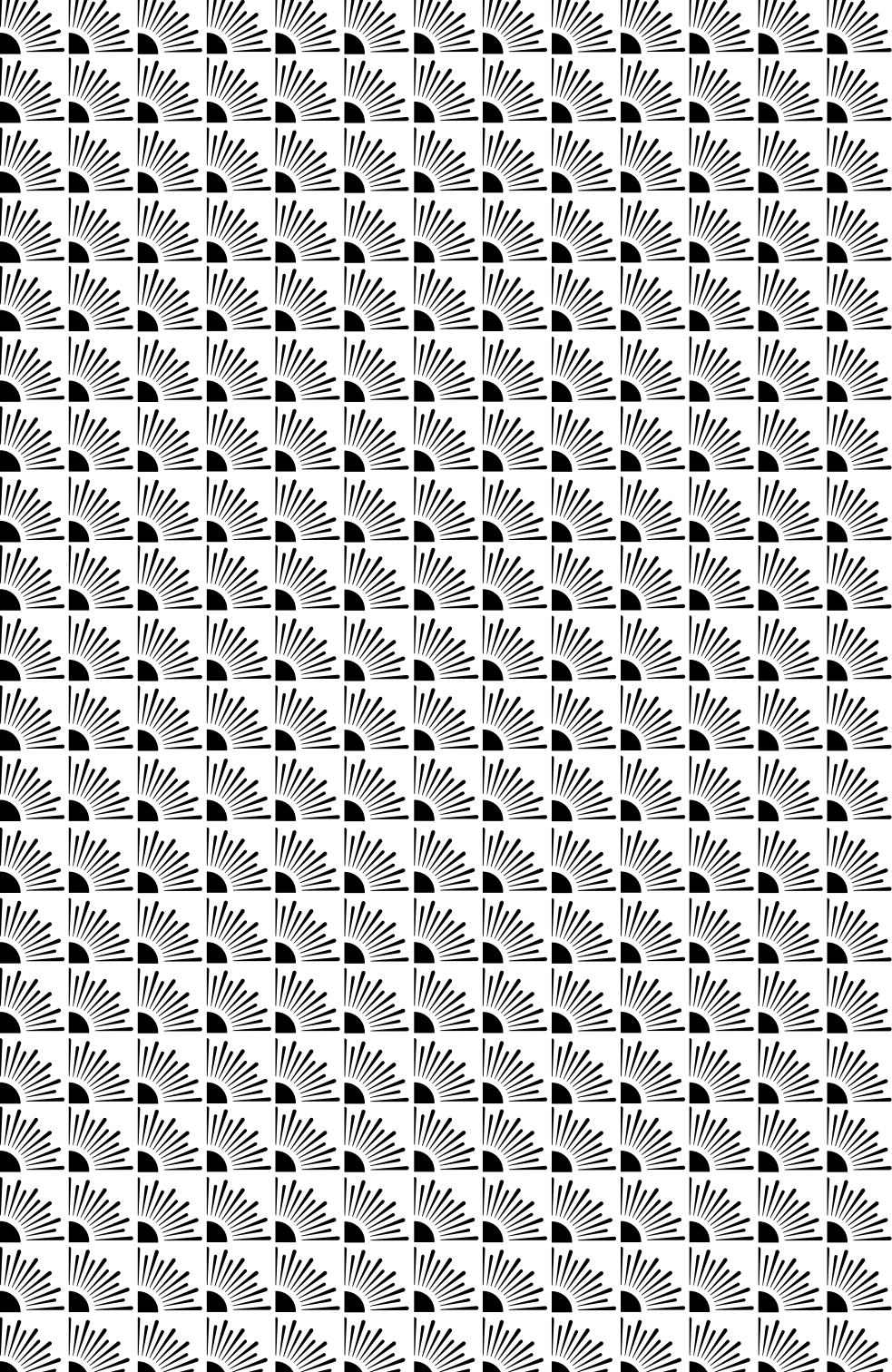
Un arrecendente suspiro da terra, abala, caricioso, as folliñas verdecentes...

Finou o multicolor rechouchío dos paxaros...

A Lúa, entre os piñeiros, é unha inquedante visión do Alén-vida...

Unha voz mimosa e tenra, espalla un alalá divino...

Saudade...

10.

A costureira

Nicolás García Pereira

Para o Cipriano Pérez Vizoso

Meu moito amigo: ata a data de hoxe –e abofellas como sinto ben que sexa o día xurdio da Ascensión– non tiven a alta honra de pór nas súas mans un traballo meu que levara o seu nome emborranchando a virxindade da primeira folla.

Vostede, que me coñece ben, sabe dabondo que non busco, con esta dedicatoria sinxela, máis que a ocasión de ver satisfeitos os desexos degorantes que tiña de lle mostrar o moito obrigado que o meu corazón lle vive. Decote, nas horas longas e mouras da Tristura, as súas verbas agasalleiras quecían dondamente, principalmente, a miña i-alma, que tomaba folgos. A súa amizade foi para min o regato cantareiro que xorde na biqueira do camiño para apaga-la sede do peregrino. Sen ela, non era doado que eu chegara imprimir este anaco da vida de...

Para que o nome? É mellor calalo. Vostede e mais eu coñecémolo; vostede e mais eu, soamente, achabámonos na interioridade daquela i-alma boa e xenerosa, que –falo polo que me ensinou a miña nai de neno– debe de se achar no ceo. Aquela vida era un drama. Un drama tráxico. Cando deu o laio derradeiro tiña os ollos abertos –lémbrese?– cara ao retrato dela. Vostede recolleu no pano unha bágoa. Eu tamén a sentín escorregar polas faceiras.

Cando o mudaron, debaixo da roupa atopei unha carta. Unha carta para min. “*Si tienes ocasión* –dicía en castelán– *haz una*

novela de mi vida. Toma notas de un cuaderno que guardo en el cajón de mi mesa.”

Velaí, pois, o como e mailo porqué destas follas. Póstuma homenaxe –ben tristeira por certo– ao noso amigo. Os seis primeiros anacos non son outra cousa que o reflexo fiel daquela paixón humana. Os outros catro son meus. Pensando en como acabou aquilo, e no xiro que eu lle dei á novela, póñome entristecido. El, se non morrese estreitaría a miña man ao ler isto, dicindo: “Es meigo”.

Eu sei que vostede, aínda que non sexa máis que por xentileza, ha pousar, nas xeiras que teña de lecer, a súa ollada nestas follas. E vostede, que é todo corazón, ficará cun pouco de amargura. E ata é doado que proteste disto. Síntoo moito. Pero a vida é así, meu amigo. Non lle hai que dar pinchacarneiros. A Humanidade –mellor sería: a humanidade– ten que camiñar moitos séculos para conqueri-la fidalguía dos sentimentos. Caxuxa, e Madanela, e o propio Fiz son grillóns dunha cadea: a cadea da escravitude. Que escrava é a i-alma do ambiente en que se vive hoxe. Trabucados os papeis das dúas a fin disto sería a mesma. Penso para min, e ogallá estivera fóra de camiño, que nestes tempos o ruído do ouro, ou soamente da *calderilla*, non deixa ouvir a voz do corazón.

Tan afincada teño esta idea no miolo que soamente a Terra-Mai –que é a arte, a saudade e a lembranza– é digna, na vida, dun amor a arder.

Xa sabe o moito ben que lle desexa nela.

N. García Pereira

No día xurdido da Ascensión. MCMXXII

I

A pobre da vella, des que o seu fillo, meu irmán, finou, disque con gloria, nos agros feros de Marrocos, alá no ano..., non me deixaba nin á luz nin á lua. Decote tiña eu correspondencia dela; e do mesmo xeito que todos levamos un camiño: o da focha e tódolos ríos van parar ao mar, así tódalas liñas súas levaban á mesma fin: á de que voara a lle dar compañía deica dera o seu laio derradeiro.

Eu non deixaba de me atopar ben en Madrid, a onde fora en busca de triunfo, levado dos meus asenllos³⁴ literarios. E non me atopaba mal, porque a miña nai, a pobriña, endexamais se esquecía de me xirar, ao seu tempo, cartos abondos para non ter que morrer á miñoa, durmindo no leito duro dun banco público, como tiñan mester de o faceren a maioría dos que, coma min, andaban ao doután³⁵. De non ser deste xeito, teño a seguranza que non botara, aló, os anos que eu falei da miña aldea. Pois eu, afeito a me deitar en leito mol e a xantar con fartura e abondamento folgos, non me adaptaría a andar ao chou.

Inxente³⁶ disto, e fora polo que fora, xa me achaba eu canso de loitar sen abranguer me facer home no mundo oco da arte literaria de España.

Velaí, pois, a razón que tiven para retornar, de novo, á miña casiña, toda branca como unha noiva, deitada ao sol na mesma biqueira do camiño, cos seus balcóns marelos, os seus tellados de lousa e as súas fiestras agasalleiras e ridentes, arrolada donadamente polo regato que, na inverniá, como lobo famento, cinía³⁷

34 Desexo, vontade de posuír algo (N. do E.).

35 Vagabundear, vadiar (N. do E.).

36 Ademais (N. do E.).

37 Cinguía (N. do E.).

nas corredeiras e rimaba en portas e regandixas a estrofa de dor dun pobo agrilloado polas cadeas mouras do asoballamento.

* * *

Cando eu lle dixen á miña nai que se dispuxera a apreixarme, pois achábame disposto a pasa-lo entroido na casa, para come-los freixós e as orellas na compañía de Cidre e Catuxa, os nosos vellos criados, a pobre non cabía en si de ledicia. E créollo ben, porque me escribiu unha carta, moi longa, como de muller nada no chan ridente da Galiza, na que me daba conta, agarimosa, do que xa tiña preparado para cando eu chegara.

“Deus Noso Señor che pague, filliño –díciame a coitada– todo o ben, que é moito, que lle fas á miña i-alma. Porque, des que recibín a túa nova, parece que nun momento revivo os longos días de tristura que pasei, soíña, nestes muros, nos que remexen sangue do noso sangue e alento do noso alento. Bendito sexas polo ben que lle fixeches, santo, ao meu corazón, entristecido dende o día que en terra moura quixo o ceo que o teu irmán –que *El-Señor* teña na gloria– atopase a súa focha.”

.....

“E agora que xa vés –engadía– vou, meu fillo, a che dici-la verdade. Todo aquilo de que me achaba sen folgos para os meus trafegos, que non son moitos, non é certo nin farrapos de gaita. Os días primeiros que seguiron á desgraza non tiña ganas de nada. Disto decatáronse ben o pobre de Cidre e mais a súa dona, pois a cantas raparigas viñan a que lles eu ensinara a botar unha peza, ou a cortar unha blusa, poñíanas –miñas xoíñas!– a pan pedir. Abonda con dicir che que a tía Sabela, que tanto nos quixo, non se atreveu a falar comigo tendo mester. Ben lle iría á coitada se a

túa nai non se dá présa a emprestarlle os mil reais que lle facían falla para non caer nas mans de don Antón, o vinculeiro!”

“Non direi, iso non, porque os anos lévoos ás costas, que aínda poida, como noutros tempos, botar unha ducia de pezas, sen tomar folgos, ao son docísimo da gaita. Nin os anos mo dan, nin, des que finou o pobriño do teu irmán, me atopo con ganas de leria nin oito cartos. Emporiso, á túa nai cos seus sesenta e cinco outonos, ou invernías, que será mellor, xa feitos, endexamais o sol a bicou na fiañeira³⁸. O día que isto sexa, que máis tarde ou máis cedo ha ser de por forza, xa te podes pór ás falas co señor abade, porque, daquela, é fixo que me vou da terra para non verte en tódolos días da túa vida”.

“Pero non hai agora para que falarmos de cousas mouras. Non é que a morte me faga arrepiar de medo, pois, nesta casa, como ti sabes dabondo, vívese na santa paz d’*El-Señor*, e quen tivo por norma decote o temor de Deus, non ten razón para se estremecer nesta nin na outra vida. Aínda que isto é así, porque foi en tódolos séculos, eu, dende o fondo do meu corazón, prego aos ceos que me deixen desfrutar da túa compañía, sequera deica atopos unha rapariga, para dona, digna da túa avoenza³⁹. Penso de min que non é moito desexar”.

“E mesmo parece, polo que vexo, que os meus pregos non os levou o vento, porque, hoxe, atópome chea de ledura, con folgos dabondo para ir á vila mercar unhas cousas que han facer falla para ti, acostumado, digo eu, aos reloucos e finezas das cidades. Se non o fixen pola mañá, foi soamente porque, para che escribir, aproveitei a raiola do sol da invernía que, boa e xenerosa, fachea nos vidros da fiestra”.

38 Probabelmente leito, cama (N. do E.).

39 Avoengo, estirpe (N. do E.).

“Toda a familia sabe o teu retorno, polo que se desfai en gabanzas agasalleiras. Despois de todo non fai ningunha cousa xurdia, pois fillo tan bo, tan agarimoso, tan santiño coma ti, é digno diso e de moito máis aínda”.

E engadía, polo derradeiro, que recibira lembranzas agarimadoras de tódolos veciños, os que asenllaban verme, e que non fixera o preguiceiro para que, sen perda de tempo, puidera ela estreitarme nos seus brazos, canto máis axiña mellor.

Lidas estas liñas non me quedaba outro camiño que o da miña casa. Boh, á fin e ao fallo, se Deus tiña disposto que eu fora unha cousa xurdia na arte literaria, o mesmo tería abranguelo en Madrid que na miña aldea!

E con este pensamento no miolo, unha mañá bretemosa do mes de febreiro cheguei á miña casa, á santa casa dos meus maiores.

II

Se hei falar sen retranca direivos que non fun a Madrid levado dos meus desexos literarios. A min, home de moita dignidade, leváronme uns amores dos que, coa vosa licenza, vovos pór en antecedentes.

Ata que fun bacharel –ouh anos da miña mocidade!– endexa-mais se me deu polas noivas. Eu non facía outra cousa que me pasa-las horas mortas diante dos libros. Para min falar de mulleres era como falar da cousa máis tola da vida. “Non tiña máis noiva que os meus estudos”.

Pero cando, aos dezaseis anos, fun dono dun título, e saín á rúa, pola vez primeira, de pantalón ata abaixo, comecei a mas botar de home. Ía ao café, ás churrarías, aos paseos. Déuseme por fumar, e por ollar para as fiestras, e por facer ben o nó da gravata, e por ser seareiro dos betumeiros... Dito sexa sen introitos: déuseme

por “pollear”. O verán aquel, miña nai, leda polos meus exames, deixoume pasar dous meses na vila, na casa dunha amiga súa. Alí, tódolos seráns, despois de xantar, a filla e outras raparigas que viñan de visita, tocaban o piano e *cortábanlle traxes* a cantos, e afellas que non eran poucos, non lles entraban polo ollo dereito.

Eu, e mais o raparigo da casa, metiamos baza no asunto, axudándooas, ou ben defendéndonos se se terzaba. E cando viamos a calquera rolda-las portas riámonos como tolos facendo pór loiras ás rapazas.

Alí coñecín eu a Madanela. Unha mañá atopeina na sala. Era unha nena lanzal, belida, de cor morena. Tiña uns ollos mouros que brillaban baixo a seda das súas longas pestanas. Cando me viu púxose loira. Eu tamén me puxen.

Despois, cando eu me fun, preguntou por min.

—É un rapaz moi bo. Fillo dunha amiga da miña nai. Saíu bacharel co meu irmán e atópase pasando unha tempada connosco. Agora, ao comeza-lo curso, vai para Valladolid estudar Dereito. Éche unha gran comenencia⁴⁰. Se che fai as beiras non sexas parviña.

A min isto dixéronmo pola noite. E aínda riron un pouco dicindo que lle fixera o amor.

—Pero tes que ter moito senso porque, ata o de agora, non quixo a ninguén.

Eu fixen un xesto de triunfador. Boh, non me querer a min! Pois si que estaría bo. Iso faríallo a outros. Pero a min! A un raparigo que tiña sobresaínte en tódolos seus exames. Tería graza...!

Por aqueles días non pasou máis nada. Non voltei nomeala nin vela. Que demo faría para non ir aos paseos? Acharíase namorada e o noivo non a deixaría saír? Eu, isto, e moito máis aínda que

40 Partido, proveito (N. do E.).

non vén a conto, pensábo contra o meu chaleque. Non tiña gana de que celebrasen a festa á miña conta. Eu tiña mester de sabe-la casa súa. Pero para sabelo...!

Lía unha tarde, baixo a sombra agarimosa dunha árbore, un libro de Gabriel y Galán –heime lembrar decote– cando tropezaron as nosas olladas. Ela baixou os ollos. Xa tiña pé para saber onde vivía. E coa mesma, facéndome de Cobas, erguinme e fun cabo dela a longa distancia.

En todo o camiño non voltou para min. Emporiso disto, ao chegar ao portal da casa, olloume. Eu ben llo notei. Como sabía que eu ía seguíndoa? O caso foi que ollou para min. E isto foi unha proba –así o pensei– de que tiña desexos de que lle falase. A cousa, pois, non podía pórse mellor. Adiante, que o triunfo era indubidábel.

Non voltei vela. Chegou o outono e tiven que colle-lo tren. Amocábame un pouco, porque o meu amor propio era moi asoballador; pero, cousas dos anos, tiña fe abonda en min mesmo para non dubidar en que agardaría a que eu, no Nadal, cando viñera de folganza, lle dixera a verba derradeira.

Os dous meses que pasei na capital castelá fixéronseme longos. A lembranza de Madanela repousaba no máis fondo da miña i-alma. Como saber dela? Isto non era doado. A quen lle escribir? Non podía ser. Un pouco de paciencia e nada máis. Despois de todo...

E chegou o Nadal. E fun á vila. E fixen o “óso”⁴¹ pola súa rúa. Pero non abranguei vela. Onde demo se achaba? Calquera sabe os días que eu pensei. Non tiven outro remedio que lle falar ao meu amigo.

–Ah, filliño, estivo fóra. Chegou onte, aínda. Hoxe de seguro que vai ao paseo pola noite. Atópanse os cadetes xa de retorno!

41 Facer (e dicir) parvadas (N. do E.).

Foi como unha puñalada. Daquela, pois, ía saír polos cadetes? Pero este pensamento non achou acougo no miolo. Non, Madanela non podía, de ningún xeito, degorar a un militar. Eses non eran inimigos. Porque eu –ouh vaidade dos poucos anos!– era unha cousa máis xurdia.

Aquela tarde, ás catro, funlle rolda-la porta. Eu pasei sen ollar, tremecente, vermello, feito un parvo. Ela, crendo que non a vira, púxose a cantar; esta era o sinal: abondaba. Pola noite, pois, falaríalle.

Aquela mesma noite non, por falla de atrevemento; pero, si, poucos días despois. Cando deixando ás amigas foi para a casa eu saínlle ao camiño.

–Atópase vostede ben?

Ela, a coitada, quedou lela e deume por contestación:

–Non. Non o vin.

A quen había ver? Valeume a vida a súa confusión porque, deste xeito, domineime. E faleille dono do meu pensamento. Tiña medo molestala. Se era así...

Ela sorriu.

–Non! Que va!

–Non sei se será violento, para vostede, que eu...

–Non. O que lle agradezo é que ao chegar alí me deixe, se fai a mercé. Aínda son unha nena e na miña...

–Que anos ten vostede? Se é que non...

–Dezaseis.

–Pois eu dezasete.

–Xa sei.

–Pero vostede aínda non ten dezaseis.

–Vounos facer dentro de dous meses.

Calamos. Pola rúa non ía ninguén. Uns cativos que xogaban e tal cal parella de namorados. Madanela, ao sentir pasos, voltou os ollos. E eu faleille, díxenllo todo. Non andaba con voltas.

Ela achábase cansa de saber a razón de todo. Así, pois, eu agardaba unha contestación fixa.

–Iso terei que consultalo. Como non coidei endexamais...!

–Non pode ser. Vostede sabe dabondo o que...

E como eu ía xa máis lonxe do conto, Madanela atalloume.

–Se puidera, pódemo crer, daríalle hoxe mesmo a contestación. Pero teño mester de pensalo.

Pensalo? Consultalo? Con quen? Coa nai? Non, posto que ela mesma dixera que na casa non a deixaban ter noivo. Coa irmá? Aínda menos, porque era unha cativa. Con algunha amiga? Tampouco. Coa almofada? Pero se coa almofada xa viña consultando tódalas noites! Por que non mo había de dicir no momento? Que tivera en conta que eu tiña que me marchar axiña para Valladolid.

–Pois logo, tendo tanto interese como di vostede, como non o fixo antes?

Eu ía darlle a resposta cando Madanela, toda parva, me dixo:

–Que vén alí papa! Se fai a mercé...!

E tiven que me quedar sen a contestación. A min, dende Valladolid, pegoume a ventoleira de lle pór unhas liñas; pero non o fixen temendo que os pais se decatasen da cousa. O mellor do caso era, sen dúbida, agardar ao verán. Na aldea, a onde fora Madanela pasa-la tempada, doado había de ser falarlle.

Pero chegou o verán e non se puido. Ela, que se achaba sen azos foi, por consellos dos médicos, busca da sombra amorosa dos piñeiros ergueitos e lanzais de Baamonde. Cando mo dixeron eu fiquei aparvado. Que ía facer eu?

Foi un moi amigo o que tivo unha idea.

–Xa queda todo resolto. Escríbelle unha carta á estación. Os veraneantes teñen o costume de ir ao paso dos trens. Podes pórllle unha advertencia ao xefe para que lla dea soamente a ela. Penso para min que ha de darse conta...

Tiña razón. Non podía facerse mellor. O caso era a desculpa. Pero isto tiña doado remedio. Pórlle que lle voltabas as lembranzas que che mandara ela. Eu non quixen saber máis.

Á primeira non tiven contestación. Se tiña eu interese xa recuncaría. E recunquei. Dícialle que, sen saber dela, emporiso de lle escribir, voltaba bota-la man ao garabullo.

“Eu supoño –escribinlle– que non chegou a primeira carta miña a vostede, ou que, de chegar, atópase moi atafegada para me escribir. Agás nestes dous casos tiña que contestar, pois dunha rapariga da súa avoenza non se pode supor, de ningún xeito, outra cousa”.

Con isto, un pouco atrevido se se quer, non se podería face-la parva. Ou escribía, ou quedaba mal.

Non á volta do correo pero si dúas datas despois, chegou a contestación: “Fiz: chegaron ás miñas mans as súas cartas. Non tiven tempo, antes, a lle contestar. Hoxe, que teño unha xeira de lecer, fágoo para que vexa que se non lle escribín non foi por nada. Que eu saiba non tiven a honra de falar, aquí, con ninguén de vostede. Agardo, pois, que me diga o raparigo do que me fala”.

O mellor de todo foron as verbas derradeiras. Que quería dicir se non dar-me pé para voltar a lle escribir?

–Non che parece?

–Sen a máis cativa dúbida –contestoume un amigo.

E coa inxenuidade das almas brancas eu, coma un trosma, dei conta disto a todos os que atopaba no camiño, coma se o meu corazón fora pequeno para a fonda emoción que me produciu a carta. Como un trosma –esa é a verba– porque caín como un parvuliño. Á quinta carta recibín unha negativa. “Sinto moitísimo –díciame– dicirille que perde o tempo. Diso, ninguén, se non vostede, foi o causante, por ir dando publicidade aos meus escritos”.

Como? Eu? Que fora? E fiquei como parvo. Quen podía ir coa encomenda? Este? Non. Aquel? Tampouco. Quen, daquela?

E púxenme a pensar ata dar na cousa. Sen dúbida fora a irmá de Xurxo. Aquela fea tería que ser? Aquela rapariga “que escoitaba as voces lánguidas dun *pasito*”. Non era outra. Coma se a vira.

Emporiso disto, o meu amor propio achábase ledado. Ela dicía que eu tiña a culpa. Logo se eu non ensinara as cartas quereríame. Esta era a cuestión xurdía. En canto viñese ela...!

Pero tiven que me ir sen vela. Non retornou á vila ata mediados de outono. Había que agardar ao mes de Nadal.

E unha noite atopeina no paseo. Unha amiga dela chamoume:

–Adeus, Fiz. Non sexas parviño, non digas nada.

–Ah, non me fixara.

E púxenme á beira de Madanela. Ficou toda loira nos primeiros momentos. Despois, aos deixárennos sós, falou ata polos cotobelos.

–Eu non sei –comecei dicindo– se chegarei en boa hora. Pois, e pode ser, ten vostede noivo ao mellor. Por máis que se o tivera xa mo diría. Que, coas persoas informais, coma min, a educación abonda.

–Nin máis nin menos.

E despois veu a loita. Que se ensinara as cartas, que se isto non o agardaba ela de min, que se me escribiu foi fiándose da miña formalidade; que se as viu quen quixo; que se non ordenase desculpas porque me era o mesmo; que se sería tan cara lavada que aínda o negaría... E que sei eu cantas cousas máis...

–Vouna deixar levar a dianteira. Imos supor que todo sexa certo.

–Non; é que o é.

–Ben, muller, o que vostede queira. Pero, aínda así, coida que foi a miña intención molestala?

–Daquela, non sei...

–Se vostede o quere...

–Pois xa vou supondo que vostede se atopa tolo como di a xente.

–Deste xeito non é doado amañarnos.

E contestoume irtia:

–Nin falla que fai.

–Pero fala en serio?

–Que dúbida ten!

–Logo, quere dicir que perdo o tempo.

–Si.

–O mesmo agora que máis adiante?

–Máis adiante!... Quen sabe máis adiante!

E eu, facéndome o forte, atalleina, dicíndolle que tiña mester, fora como fora, de sabelo no momento. Non tivo outro remedio que, con traballo, dicirme:

–Si, agora e despois.

Estaba ben. Ao outro día púxenlle dúas letras: “Srta.: aí van as súas cartas. Pode, cando lle pete, face-lo mesmo coas miñas. Queda de vostede, Fiz do Camiño”.

III

Dende a ruptura eu non achaba acougo en ningures. Ordeneille un embuste á miña nai para abranguer non voltar a Valladolid. Díxenlle que na vila se fundara unha Academia, e que alí, preto dela, podía eu segui-los meus estudos. Busquei unha pousada e fun vivir a ela. Os primeiros tempos traballei un pouco. Pero despois dediqueime a vivir ao doután.

Fuxín do estrondo dos paseos e, co meu amigo Carlos, ía afoegar as miñas coitas á baiuca. A maioría das xentes quitábanme a pelexa, pero eu, que fun decote un home a quen todo me importou unha figa, non daba sorte a estas lerías. “Cada un pode facer do seu un pandeiro, se lle peta”.

E cando me falaban de Madanela daba a mesma contestación:

–Facede a mercé de pecha-la boca.

Pero, aló, no máis fondo do corazón, aínda revivía a súa lembranza. En tódolos meus versos añorábaa. Soamente con Vizosollo, que me enxerguía ben, facíame un pouco falador. Cando me tiraba da lingua eu deixábame levar.

–Non; non penses niso. O que queda é un anaco do amor propio ferido. Nada máis.

–Boh! Daquela porque falas do seu amor en tódalas túas composicións? Aínda vos hei ver xuntos! Que non? Ao tempo.

–Seica toleas.

–Xa mo dirás.

Eu ía facéndome un verdadeiro bandallo. Deitábame ás catro ou cinco da mañá; non me ocupaba dos traxes; saía de gabardina un día de sol e a corpo un día de chuvia; decote levaba as botas sen cepillar ou o chapeu cheo de po... Disto decatáronse axiña tódolos meus amigos, e Vizosollo foi o que me propuxo:

–Ti tes que botar unha noiva de “plan”.

–Unha noiva de “plan”?

–Non che hai cousa mellor. Éche a menciña para pecha-las mágoas dos amoríos. E amais, ti tes mester, meu amigo, de ir aos paseos. Non vaian coidar que non vas polas calabazas.

Dende isto non fallei a un. Uns días con Vizosollo; outros con Carlos; algúns con moitos que –e Deus llo pague– admiraban o mar de ripios que eu escribía.

As xeiras de lecer que eu pasaba con estes amigos eran, sen dúbida, as mellores da vida. Paseabamos polas rúas, xa ben entrada a noite, falando da arte literaria. Eu lía-lles os meus versos derradeiros.

–Enormes.

–Déixamos copiar.

–Mañá dámos.

Así funme divertindo e facéndome moi amigo dun vello roxo que soamente acha acougo no leito resinoso dos pelellos e na

andorga dos bocois. E, cousa rara, deume por ir aos bailes. Non mas amañaba para dar un paso; pero, aproveitando o estrondo da familia, cunha pouca de cara dura sacaba a bailar a calquera rapariga.

Nun deles coñecín a Catuxa. Foi nun “asalto” da quinta feira de comadres. Quizais por se-la primeira vez que a vin foi polo que me chamou a atención.

–Vostede é desta vila?

–Di que se son desta vila –díxenlle rindo, á compañeira.

–Pois non tiña –engadín eu– a honra de coñecela. E non coñecela eu...! Ben que me se pasara unha fea; pero unha muller tan belida como vostede...

Aquela noite senteime á súa beira. Cando quedou un oco na ringleira de asentos díxenlle:

–Se é que non ten noivo.

–Que va!

–Non se vaia celar algún.

–Iso a vostede. Se llo sabe Madanela...

–Hai un ano que foi iso.

Á saída achegueina ata a casa. Polo camiño prometinlle unhas novelas. Ela era moi amiga de ler.

–Mañá tráíollas.

Pouquiño a pouco aquela amizade cristalizou nuns amores; amores que chucharon o meu pensamento e que me puxeron en esquecemento a Madanela.

–Xúroche –dicialle eu a Vizosollo– que a esquecín.

–De verdade?

E foi que Catuxa, cos seus leros⁴², gañara a miña i-alma. Se eu lle dicía: “Por aquí”, ela asentía; se, ao revés, metíaseme no miolo non saír, ela ficaba leda. Non tiña máis afán que me compracer.

42 Mecos, agasallos (N. do E.).

–Estando á túa beira atópome ben. Non che pasa a ti, vidiña, o mesmo?

–Si, muller.

Moitos domingos non saíamos. Falabamos na porta da súa casa. Se se terzaba pegábame, entre lusco e fusco, a ventoleira de ir dar unha volta. E ela non poñía reparos.

–Ben. Como queiras.

Os días de *foot-ball* iamos case que sempre. Aínda que eu non era admirador dese *sport*, Catuxa, agarimoseira, pedíamo.

–Si, filliño, si, imos. Non sei que me parece ficar na casa un día tan bo. Que dirá a xente! Calquera fai cala-las malas linguas!

–Ben.

–Se non queres, non, sabes? Pero, por que non? Tirarse aquí todo o santo día!

–Ás catro é o *foot-ball*, non?

–Si.

–Pois ás tres estou aquí. Agora non me fagas agardar. Porque as mulleres...

–Eu non fixen agardar endexamais.

–Non? Cando non estou dúas horas de sentinela.

–Enganoso –díxome aloumiñeira.

–Enganoso? O mesmo dá.

–Se todos foramos tan deixados coma ti.

–Levas razón, filla.

Porque Catuxa era o reverso meu. A min o mesmo se me daba levar ben que mal feito o nó da gravata; os borceguís sen cepillar; o pantalón cheo de xeonlleiras. Ela ao revés. Ben é verdade que catro trapos que levara encol do tesouro do seu corpo, lucíaos que era unha bendición.

Catuxa chegou a dicirme:

–Pero, por que has ser tan deixado? *Por Dios*. Mira esa mancha; ese botón caendo; ese nó; ese chapeu; esa raía...

E cosíame o botón e pregábame que lle mandara o pantalón e a gabardina para pasarlle o ferro.

–Xesús. Se daba noxo.

–Pero a min que mais me dá.

Un serán, a véspera dunha romaxe, olloume para a gravata. Vaia que estaba boa! Xa a estaba tirando. E do seu peto sacou unha.

–Como? Ti? Ti? –e púxenlle cariz irto.

–Non te poñas de morros. Gustoume e merqueicha. E mándame o traxe para pasarlle o ferro. E logo vas ir con esa pinta? Ata os cans che ladrarían.

Eu quixen pagarlla. De ningunha das maneiras. Iso non podía ser. Tivera o gusto de mercarma. Fora entregar non sei que prendas e déronlle unha propina.

–E vas dar-me as túas propinas?

–E eu para que as quero?

–Para as túas cousas. Quizais tiñas que mercar uns zapatos... Ti estás tola? Que non se che meta no miolo outro día...

Isto púxome en movemento. Non foran coidar... E escribinlle á miña nai pedíndolle cartos. Ao mes non me coñecían. Non me fixen un *pollo bien*, que é a cousa máis imbécil da vida, pero si un raparigo digno da miña avoenza.

–Ves que ben –díciame Catuxa–. Antes non sei que me parecías.

Os meus amigos repararon axiña no cambio. Nada como o amor para facer troca-los homes. Parecía outro.

–Agora si que dáde-lo golpe ti e maila túa noiva. Sóde-la parella máis *chula* de todo o paseo. A ver por canto tempo!

–Así me gusta –díciame Vizosollo– e non antes. Endexamais cho quixen dicir eu; pero deshonorabas a Catuxa. Mira que o día que ías con ela, cun sol feridor, de bufanda, de chanclos, de impermeábel, e sen afeitar...

Eu ríame.

–Sonche cousas da vida. A todo se adapta un.

Unha noite cheguei levado do demo. A miña noiva, ao deca-tarse, pensou para si se me fixera algo. Non se lle pasou polo miolo a idea capital do desacougo. E este non era outro que Ma-danela collera noivo. Díxomo Vizosollo. Catuxa quería, a todo transo, saber as causas.

–Pero que tes? Xesús, que cara de ferruxe! Atópaste anoxado comigo?

–Non.

–De verdade? Non mintas porque eu nótocho deseguidiña. Que guinda te picou?

–Ningunha.

–Pero dime, vidiña, que tes?

–Nada.

–Daquela, áchaste anoxado con esta pobriña?

–Tampouco.

–Pero logo, que che pasa?

–Non che digo eu que nada. Cantas veces!

–Non te enrabeches. Non cho dixen por mal. Pero se te vas anoxar... Perdóasme? Gárdasme xenreira? –rompendo a chorar.

–Non, filla, non. Quen che pode ter xenreira a ti!

E collinlle os lirios das súas mans fidalgas deixando nelas unha bágoa prateada. Ouh, se Madanela fora deste xeito! Pero non había que pensalo...

IV

–Pero ti que dis?

–O que ouves. Que me vou a Madrid. Xa falei coa miña nai. A cuarta feira estou arreando.

–De fixo?

–De fixo.

–E o mellor que podes facer. Porque esta vila é cativa para os homes coma ti. Ti farás carreira.

Achabámono-los dous ceando. Eu puxéralle dúas letras para dicirullo. Vizosollo, o meu amigo, debía de se-lo primeiro en sabelo. Ao principio custáballe traballo crelo. Pero despois, pouquiño a pouco, non fixo resistencia. Estaba ben. Era o mellor. Con iso non me cortarían máis traxes.

–Quen?

–Esa.

Calamos. Vizosollo, que non podía te-la boca pechada, foi o que me cantou de plano. A el lle non convencían enganos. Sabía dabondo –e que non dixera que non porque lle era o mesmo– a razón da saída tan súpeta. Non andaba con voltas.

–Ti vaste porque Madanela colleu noivo.

E como eu llo neguei coa cabeza, engadiu:

–Iso a Rita; pero a min...

Eu encollinme. Ben. Queríao dese xeito? Pois alá. Cada un pensa como pensa. Que Vizosollo coidaba desa maneira? Ben. Para min o máis xurdio era irme; irme levado dos meus desexos literarios busca do triunfo.

–E sabe Catuxa...?

–Non che digo eu que es ti o primeiriño?

–Como se vai pór cando o saiba!

–Iso é o que me ten sen sosego, sen acougo. En toda a noite non puiden pechar ollo.

–Daquela...?

–Pschts... A vida é a vida!

–E o amor, o amor...

E para botar do miolo a lembranza, chamei:

–Máis viño. O que toma as cousas en serio...

–Ímolo tomar, hom... Mira que...

–Que máis dá! E esta noite quizais sexa a derradeira, ímonos de “piparrá”, queres?

–Pois aló ti logo. Eu áchome decote disposto.

V

Cando arrancou o tren deixando, aló na estación, a pomba branca dunha man que me daba o adeus, eu botei fóra aquela cousa que me abafaba. Aquel: “Torna axiña” que me dixeran Catuxa fíxome remexe-las cordas do sentimento. Que allea estaba a coitada a que non me voltaría ver! E pensei en lle escribir unhas liñas para abranguer que me esquecese. Para que enganala máis tempo? O seu amor fora soamente a menciña para a doenza da miña i-alma. Nada máis. Amala? Non podía ser. Eu tíñalle certa simpatía; queríaa como lle se quere ás árbores que nos deron sombra, ás silveiras onde nos acochamos, ás corredoiras por onde xogamos, ao can que xogou connosco de nenos... Como lle se quere... Que sei eu! Pero amor, non. Iso era unha cousa absurda. Eu dábame conta de que non tiña dereito a deixala con aquilo, pero...

Veu sacarme destas cavilacións un vento mareiro que se coou ao abrir unha fiestra.

–Vaia un vento.

Eu botei a cabeza e ollei para o val risoño e verdecente. O primeiro que xurdiu, como un petrucio, foi o campanario da igrexa de san Fiz. E lembreime da despedida coa miña noiva. Alí, no mendeiro, dixérallo. Á hora de ir para a costura saínlle ao paso.

–Imos dar unha volta; chegaremos ata San Fiz.

–E a costura?

–Fas a mica. Queres?

–O peor é que...

–Non sexas parva. Ninguén o sabe. Ás sete achámonos de retorno.

–Ben.

Xa polo camiño eu non sabía como comezar. De boa gana me fora á francesa; pero a miña dignidade –se é que a tiven– non me

deixou. Había mester de dicirlllo fora como fora. Por fortuna, ela mesma me sacou do atrolladeiro. Unhas amigas súas, que o eran moito tamén de Vizasollo, dixéranlle que eu ía para Madrid.

–Fiz, é certo? É que me deixas?

E eu faleille longamente. Si; tiña que ir; soamente dese xeito podía dar por resolta a nosa situación. A min non me podía abondar un destino. Nacera para algo máis xurdio. Acaba-la carreira non era xa posíbel dado o estado de Catuxa. E eu tiña mester de repola, aos ollos cegos da sociedade imbécil da vila. Non era cousa de que saíra “aquilo” antes de que o crego nos axuntase. Eu era un home digno.

Ao chegarmos contra o merendeiro, convideina. Entrabamos? Si; que o paseo me abrira o apetito. Comeríamos calquera cousa: unhas costeletas, un polo... Con iso matariámo-lo tempo.

–Anda.

–Non. Como vou entrar? Ti toleas... Que vergonza!

–Por que?

–Pasa calquera pola estrada e que pensarán de min.

Pero abranguín que entrase. Parecíame o mellor merendar-mos baixo a sombra dunha nogueira. Ela non dixo nada. Ben. Estaba ben. O mesmo lle se daba isto que aquilo. O que a ela a tiña sen acougos era a idea abraiante: “Vaise; vaise e déixame”.

–Por Deus, muller. Ti que fuches decote a que me deches alentos, vas ser agora a que te pos tristeira. Déixate diso, raíña... Bebe, que has traer sede do camiño.

–Non quero.

–Non sexas así. Mira que mañá me vou.

E aínda que ela, a coitada, quixo porse leda, non o abranguía. Metéraselle no miolo que aquela fuxida tan súpeta, tan..., así, non podería traer cousa boa. Era unha corazónada. E cousa que lle dera o corazón!

–Pois tes que botar fóra esa tristeza. Non sexas parva. Se eu te quero, miña prenda. Se eu marcho da túa beira é soamente

por catro meses a máis tirar. Verás despois, cando retorne, con canta ledicia me acolles. Nesta vila non hai máis que aceiros, e de tantos como son xa cheiran...

E eu collíalle as mans.

–Non prefires isto a que teñamos que morrer á miñoca? Non, parviña, non; eu hei tornar axiña. Xa ti sabes que, en chegando a Madrid, teño o apoio do deputado da miña aldea. E para que vexas que non te engano...

E saquei do peto unha carta. Que a lera! Con iso xa non tería receos de min. Era unha epístola, que eu mesmo redactei, finxindo que a recibira do deputado da miña vila, daquela alto empregado da Facenda. Fixérame co papel timbrado por un amigo.

Ela, Catuxa, leu:

“Sr. Don Fiz do Camiño. –Meu amigo: chegou ás miñas mans a túa. Conta con iso. Pero é mester que veñas. E con lembranzas agarimosas para a túa nai, apréixate o teu vello amigo, Cidre do Castelo”.

–Ficas agora leda? Cresme?

–Verdade ou non eu créote. Non teño máis remedio que creerte. Pero o meu corazón..., non sei..., non sei...

–Como? Aínda dubidas?

–Non. Dubidar non. Porque eu te quero dun xeito que non sei, que me faría deixalo todo por ti.

E rompeu a saloucar.

–Tanto me queres, raíña?

Quererlle? Non o sabía eu ben. Eu non me decatara das escenas que, por min, tiña acotío na casa. O pai, casado dúas veces, non lle daba sorte. A madrastra e mais ela non se dirixían a palabra. E non se podía queixar ao pai porque lle era o mesmo. Cantas noites se deitaba sen cear por non ver malas caras! Soamente Catuxa podía tolerar aquilo. As horas de voltar á casa eran para a pobre un verdadeiro inferno. Sempre de morros, xestos endiañados, caras irtas. Nin un sorriso, nin un arrolo, nin unha ollada

garimoseira. Nada. Vivía moito peor que na propia charpela⁴³. Ata lle roubaban as propinas, e cando tiña algunha deitábase con ela no seo porque, pola noite, a cacheaban.

E Catuxa foi abrindo o corazón.

–Ti non sabes, neniño, o que é vivir así tanto tempo. Endexa-
mais quixen dicircho porque abondo eu para sufrilo. Por iso,
porque en ti achei agarimo, foi polo que eu che collín tanto ape-
go. E aínda queres que estea leda, que leve con paciencia a túa
saída...! Quen me arrolará a i-alma canto te vaias? Que aínda que
a ti endexa mais eu che dixen isto, soamente ao acharme á túa
beira me atopaba na mesma gloria. Pero ao deixarme... Ti non te
decatas do que é isto: sentirse soa e co corazón ferido, sen agar-
dar nada. Porque eu a ninguén poderei amar xa!

A voz morreu tristeira e donda como un salouco. Todo aquilo,
dito con tanta molecencia, con tanta sinxeleza, fíxome sentir na
conciencia a trabadura da dignidade. E eu sentínme malo; tíñame
xenreira a min mesmo. Eu non tiña dereito a enganala. O que eu
non tiña eran entrañas, nin sentimentos, nin alma. E para iso eu
fixéralle as beiras! Para esbandallar un corazón cando máis mes-
ter tiña de que o arrolasen! Canto dera eu por non coñecela...!

–Non hai que se pór así. Non, vidiña, non: eu quérote, quíxen-
te sempre. Como non, se fostes para min a táboa salvadora, o
regato que xorde na biqueira do camiño para mata-la sede dos
peregrinos? Eu sinto que te quixen decote; pero que, agora, te
quero moito máis aínda... Ouh, raíña, non te poñas entristeira-
da! Para que pensar nesas cousas se témo-lo amor, o meirande
do mundo? E a vida tan longa! Voltémo-la ollada ao porvir que
aínda hai arelas de optimismo nas nosas almas azuis. Hai que se
deixar diso.

43 Cárcere, en linguaxe vulgar (N. do E.).

Veu pór unha paréntese na conversa a criada do merendeiro.

–O polo traereino axiña. E que pan traio?

–De Neda.

E como Catuxa non quería comezar a xantar, eu deille azos. Tiña que se pór leda. Que non fora parviña. Con non xantar non abranguía nada. Ao mellor entráballe a morriña e íase.

–Anda, mételle o dente a esta costeleta. Estache moi boa. Pró-baa. É de raxo. E bota máis patacas.

–Abonda.

–Pois xanta, muller... Mira que me vou enfurruñar!

Namentres xantaba eu íalle falando. Que se deixase de contos; que eu lle escribiría dende Madrid; que catro meses se ían voando; que despois casaríamos... E logo non era mellor isto a ter que morrer á miñoa, vivindo ao chou? E logo, ao que saíse, un pequeniño tan salgado como a nai, cos seus ollos fiteiros, ía ser un calquera...?

Pero ela, coma se ronsase un carro.

–Pero, muller, non te poñas así. É que dubidas de min? Non sabes que por ti, nada máis que por ti, me vou? Déixate diso e fai que brille na cereixa dos teus beizos a bolboreta do teu sorriso agasalleiro –díxenlle rindo–. Se viras que fea te pos! Mira esta patiña de polo que celmosa debe de estar. Non digas que non, que me vou anoxar...

E aproveitando un momento, biqueina. Por parva! Pórse así o día máis ledo da miña vida! Tiña cada cousa aquela nena!

–Non, Fiz, non son cousas. Ti non sabes o que supón isto para min. Sinto que se vén abaixo todo o meu castelo de soños. Porque ti te vas para non voltar. Teño a seguranza.

–Como?

–Ti vaste porque te achas namorado. Quizais non te decates. Ti foxes por voltar feito un home co obxecto de que Madanela se enrabeche. Pode ser que agora soamente penses en lle dar na

cabeza. Pero despois, cando voltes, irás a ela; virá a ti, e ti, aínda que non queiras, tenderaslle os brazos. Esta é a verdade. Pensas que non o sei? Seino por min mesma. Mira que cousa: eu, emporiso de sabelo todo, quérote, debéndote de terche xenreiras, porque viñeches a acochar no meu corazón a tristura que che fixo un amor escachado. E quérote porque o amor primeiro da vida non foxe de nós endexamais...

Houbo unha pausa. Eu escoitábaa co corazón tremecente. Ela engadiu:

–A vida éche así. Desengánate, Fiz; ti como todos os da túa avoenza, amades; pero o voso amor ten que vivir en pazos ou pasearse en “autos”. Dixéchesmo moitas veces, e afellas como levabas razón. Ouh, se eu soubera isto antes! Pero, claro, deime a ti sendo o que son: unha nena. Atopei en ti o que non atopara nin atoparei: sentimento, fidalguía, educación. E estes son os nosos desexos. Os da nosa clase, homes que teñen que traballar, son fuscos, irtos, rexos. E nós somos doutro xeito. A min faláronme moitos; pero non puido ser... E o peor de todo é que, na vida, non poderei amar, porque ti me ensinaches o que non poden ensinar-me eses “lefres”⁴⁴.

E Catuxa choraba. Eu tíñalle collída-las mans. Levaría razón? Pero o que máis estraño atopei foi o que me dixo de Madanela.

–Ves –saíndome ao paso–, non podes remedialo. Ao me preguntares iso soamente, supón interese xa. Mira se levo razón!

Eu quíxenlle xurar, pero me non deixou: que calara, total non mo había de crer.

–Non?

–Non.

–Por que?

44 Expresión típica ferrolá: lagráns, pousafoles, burricáns (N. do E.).

–Porque non.

–Con se cerrar á banda...

Ela sorriu. Ben sabía Deus que non eran moitas nin poucas as ganas que tiña de se rir, pero tiña que ser así pola turrada. Coidaba que era parva? Aínda que era unha parvuliña decatábase de todo.

–Pero de que te decatas? A ver. Fala.

–Pois aí vai. Por que non quedas aquí?

–Que dis? Seica estás tola? E que iamos facer daquela?

Facermos? O que fallaba era vontade. Que non se triunfaba dende provincias? O mesmo. Viviríamos os dous: eu, cun emprego, que non me fallaría. E ela, aínda que fose axudándome co seu traballo, verdade que non? Pois a cousa non tiña dúbida: non había verdadeiro amor.

–Yes, filliño, como teño razón. Agora que...

.....

Sacoume destas cavilacións a chegada a Betanzos-Norte. En todo o camiño non pensara noutra cousa. Nin sequera tiven unha ollada para unha rapariga que subiu ao tren nunha estación cativa... Bo ía eu para contemplar gaitas!

–Hai que trocar de tren?

–Si, señor.

Baixei a toma-la mañá cun amigo da Coruña, a quen atopei na estación.

–A Madrid?

–A Madrid.

–A ver cando voltas feito un Blasco Ibáñez.

E eu encollinme cando asubiou o xefe dando a orde de saída.

VI

Botei en Madrid preto de cinco anos. Fôrame aos dezanove e cheguei case que aos vinte e catro. En canto comecei a me meter de cheo nas “tertulias” literarias esquecinme de todo o que ficaba lonxe de min. Alá, en Madrid, eu tiven, de por forza, que me botar a vivir ao leilán. Ía a todas partes. Un serán, nun café fíxenlle un madrigal a unha cupletista, que me publicaron nun xornal xurdio e, dende aquela, como ela era de cartel, abranguín abrimme camiño. Tódolos artistas desexaban coñecerme. E eu, con isto, ía facéndome home.

Non quero entreter ao lector. Se non eu lle diría como e de que maneira e xeito ten un o porvir nas mans. Soamente vou dicirvos un caso. Eu tiña mester, chegado o mes de san Xoán, de lle mandar á miña nai as cualificacións do exame. Isto non era doado, porque –que dúbida ten!– non folleara os libros. A cousa xa me ía pondo un pouco caviloso, cando unha das miñas amigas me sacou do atrolladeiro.

–Xa está.

–Como?

–Moi doadamente. Hai un señor, moi amigo de tal catedrático, que me procura. Eu endexamais lle dei sorte. Pero teño a seguranza de que se por mediación túa fala comigo, fará por ti o que non faría o teu pai.

E fíxoo. Ou non había de facer? Para algo as saias foron as donas de España.

Deste xeito tiven que bota-la man para que o crítico máis xurdio non lle puxera reparos ao meu primeiro libro.

Con todas estas cousas non me lembraba de Catuxa nin de Madanela nin de ninguén. Os días primeiros aínda, entre lusco e fusco, me viña ao miolo o fillo aquel; pero, despois, non dei sorte

a nada. Catuxa escribiume dous anos. E eu nin lía sequera a súa correspondencia. Para o que me dicía...!

Aquela vida non podía seguir. Eu sentíame canso, quería retornar aos meus agros verdecentes, á miña casiña branca, para senti-la *molescencia* da fala agarimosa, desa fala que comecei a tatear no colo quente da miña nai; para respirar a cochura da miña casa; para senti-la voz da Terra-Mai a falar nos piñeiros, nos paxaros, nas silveiras, nas corredeiras... Pero loitaba cunha aquela, a de me atopar con Catuxa.

E neste intre, feito avogado xa, veu a min a nova de que Catuxa desaparecera da vila; a tristeira de que nos agros feros de Marrocos achara a focha meu irmán, ao mesmo tempo que a pobre da vella me pregaba que voara a lle dar compañía deica que dera o seu laio derradeiro.

VII

Miña nai, a coitada, des que cheguei, desfaciase en me ter todo a pedir de boca. Anos había xa que non coñecía eu aquela vida. Pola mañá, en canto o galo cantareiro ventaba o novo día, xa se ergueran da fiañeira Farruco, Sabela e a miña vella. Farruco, para lle leva-lo almorzo ao gando; Sabela, para ir preparando as cousas, e a miña nai para segui-lo costume vello dos nosos maiores.

–Aquí, filliño, foiche decote o mesmo. En canto nace o día xa non podemos ficar no leito. A nosa xente éche así. Dos preguiceiros nada se che pode agardar. Pobre da túa nai o día que o sol a bique deitada!

A min estas cousas obrigábanme face-lo mesmo. E tiñádesme ás seis e media da mañá, na cociña, almorzando a cunca de café con leite, chea de pan, ata que a culler quedaba espetada. Os primeiros días custábame un pouco traballo; pero, ao pouco tempo, xa facía eu esa vida. Ás sete poñíame a escribir o que

tivera pendente e ás once abandonaba o traballo para tomar un par de ovos cunhas lascas de xamón. Todo o serán tíñao para o que a min me petase.

As visitas que eu recibín foron moitas. A lavandeira, a panadeira, o señor “cura”, o boticario, o escolante, o barbeiro, o vinculeiro, o secretario, o médico..., toda a aldea. Eu pasaba as horas parolando con todos, aínda que non metía baza no asunto, porque eles falaban de política e, a min, dito sexa de camiño, dábame noxo.

Moitas veces ía ver planta-las patacas á hora da parva. Tódolos caseiros querían convidarme. Eu deixábame ir.

–Mañá ven toma-la parva connosco.

–De hoxe comigo.

E eu caía cando nun sitio cando noutro. A parva xa saberéde-lo que é. O que os xornaleiros toman ao descansaren. Xeralmente son cachelos con sardiñas ou arenques e augardente, cando non queixo con viño branco. Emporiso, hai quen leva carne guisada, coa particularidade de levar, en troques de viño, caña ou anís con mistela. Cando me vían chegar celebraban a festa.

–Boas tardes teñan vostedes. *Dio-los* arrequite!

–Amén, señor.

–Vaia, deixa-lo traballo que xa vén o señorito toma-la parva.

–Eu non teño présa.

–Pois daquela agarde a rematar este rego.

E deitabámonos en coro, o mantel encol do chan, dispostos a lle dar fin ao xantar.

–Beba, señorito, que non lle fai mal.

–Será moi forte, muller.

–Se é case que todo mistela.

–Pois daquela non teña medo. Como pobres, non o podemos convidar mellor!

–E gústanlle os cachelos?

–Están bos.

–E as sardiñas?

–Aínda máis.

–Pois bote máis, santiño, que ben chegan grazas a Deus.

O que máis estraño achaban era que me non dese vergoña cando pasaba calquera polo camiño. Para eles era unha grande cousa.

Así pasaba eu o tempo, ata que chegou o mes de san Xoán.

Un serán, chegando á casa, miña nai díxome, toda leda, que xa ía eu ter con quen me divertir, pois, para pasa-la tempada do verán, arrendara unha das nosas casas. Viñera a lla pedir un matrimonio, cunha rapariga como de vinte a vinte dous anos, alta, lanzal, e cuns ollos... Miña nai namorárase daqueles ollos. Pero que ollos tiña a rapariga aquela!

–Xa lles dixen eu que podían contar connosco para todo canto lles fixera falla.

Ao outro día, xantaron na miña casa. Cando eu cheguei da vila, a onde fora por uns encargos, díxome a vella:

–Atópanse no comedor. Vouchos presentar. Como non tiñan o xantar feito, inviteinos eu.

Ela pasoume ao comedor.

–O meu fillo.

–É para min unha alta honra coñecerlos.

Cando me decatei fiquei parvo. Como? Ela? Pero era certo ou vía eu visións? A rapariga era Madanela. Os dous fixémono-los parvos. En todo o xantar case que non cruzámo-la nosa ollada.

Miña nai foi a que me puxo nun aperto. Non falaba nada. Se ela fora home xa estaba baixando ao xardín para lle axuntar un bo nó de flores. Os rapaces de hoxe en día...!

Ela púxose loira coma unha cereixa. Eu tiven que lle cumprir o gusto á pobre da vella. E trouxen as mellores.

Moitas grazas.

Despois falou-se da vida, que de onde eran; se me coñecían; que me debían coñecer por canto estivera na vila tanto tempo; que se a miña carreira, e Madrid, e a aldea... E polo derradeiro, saíu a relucir a morte do meu irmán, alá, en terra moura, o que trouxo consigo –que dúbida ten!– o pranto da miña nai.

Aquel día non pasou máis nada. Despedíronse quedando moi obrigadas á nosa xentileza. Pero a véspera do patrón, pola noite, que era o día da cachela de San Xoán, viñeron á nosa casa. Eu senteime, no xardín, preto da porta, con Madanela. Achabámonos sós, sentados nunhas cadeiras de palla. Ningún dos dous nos atreviamos a ollarnos. Nin a falar tampouco.

Eu fun o que comecei:

–Atópase vostede, ao meu rente, desacougada?

–Non. Por que?

–Quen sabe! Como a vexo tan caladiña.

–É que como non teño costume disto.

E pouquiño a pouco foime falando. Aquela muller era outra. Non era xa a nena orgullosa da vila. Era unha muller sinxela, sincera, que ía dicindo as cousas tal como as sentía remexer, alá, no fondo do corazón. Eu pregunteille se tiña noivo, e negoumo dondamente, doridamente, ollando para min.

–Dabondo sabe vostede que eu non teño nin tiven noivo.

–E logo aquilo da vila..., hai cinco anos.

Por toda contestación baixou a cabeza. E como eu recunquei, engadiu:

–Aquilo foi unha cousa de nena. E tiven pouca, ningunha sorte.

–Aínda se atopa a tempo.

–Non sei, non sei.

Ao outro día; pola mañá, ao saír da igrexa, inviteina a bailar. Ela deixoume collela. E ao sentir eu corpo tan mol nos meus brazos, unha donda, unha doce emoción percorreu o meu corpo.

–Cantas veces terá vostede bailado.

–Non. Endexamais fun a un baile.

–De verdade?

–De verdade.

–Eu, de raparigo, tiven unha noiva –díxenlle eu ollándoa– moi amiga súa, a quen lle teño dito que non bailase. A vostede pasoulle algo disto?

–Pode ser.

E estreitando a súa man, deixeiña ir cos pais que a agardaban no adro.

–Madanela, ímonos.

VIII

Dos meus amigos non atopei, ao meu retorno, a ningún. Todos se foron espallando pola terra; os uns, para América; outros no servizo militar; quen, nun destino; quen, morto. Pero os máis caros para min, Carlos e Vizosollo, vivían: Carlos, achábase de oficial de telégrafos en Ourense e Vizosollo de alférez no exército de España en terra moura.

Vin ao irmán e pregunteille. Viría para o mes de Santiago. Daquela, pois, agardaría. Xa eu tiña gana, afellas, de lle estreitar a man. Ese poderíame contar todo canto pasara na tempada que estiven fóra.

E o día que veu funo agardar.

–Mañá agárdote a xantar na miña casa. Queres? –el aceptou.

–Ben.

–Daquela ireite buscar no meu coche a iso das oito e media.

Non ás oito e media, pero si ás dez, viñámo-los dous, camiño da miña casa. O pobre home narroume episodios da súa vida. Seu pai obrigáralo a coller carreira. El, aínda que non sentía desexos da milicia, resignouse. Que facer? A vida era a vida. O que non quixese morrer á miñoca tiña que facelo dese xeito.

–Pero ben –engadiu– fálame de ti. Leme cousas novas. Xa sei que triunfaches. O primeiro día que lin versos teus no *Mundo* pillei unha “pea” de moito aguante. Xa sabes que para min os teus triunfos foron decote meus. Cando eu che dicía que foras a Madrid? A ver, a ver; fálame da túa vida.

–Da miña vida? Que queres que eu che conte? O de sempre.

E pouquiño a pouco, con retranca, funlle metendo os dedos. El chegou a decatarse de que falaba con Madanela. Isto xa o supoñía el. Se tiña que ser á forza. Tódalas cousas, tarde ou cedo, voltaban ao seu rego.

E eu narreille a cousa. Despois tiven que lle preguntar polo que ela dixera cando eu me achaba en Madrid. E o noivo?

–Boh! O noivo. Andou con ela moi pouco tempo. Cando ti conseguíche-lo primeiro triunfo celebrouno moito. Díxenllo eu –que lle falo, sabes?– e por toda contestación díxome: “Se iso xa o sabía eu. Se non fora tan...”. Xa ti ves se te quería. Como non? Como non amar a túa arte?

–Daquela, ama a miña arte, e non a min.

–Para amar hai que amar algo: hai quen ama o físico; hai quen ama a vestimenta; hai quen ama os ollos; hai quen ama o diñeiro. Ela amou en ti a arte, o poeta. Pódese amar cousa mellor? A arte áchase por cima de todo na vida; desengánate. Pois a ver cando vos vou á voda.

Eu sorrín. Quen sabía! Ou si ou non. Antes tiñase mester de mira-las cousas. Non me corría présa. Amais, polo medio...

–Nada; xa sei. Catuxa desapareceu. Ao dar a luz un fillo morto, foise, e non voltou saberse dela. É de supor a onde foi parar: á...

E como eu comenzaba a me pór un pouco entristecido fixo dete-lo coche na primeira baiuca que atopamos no camiño.

–Non che hai cousa mellor. O que tome o mundo en serio...!

IX

–E ti, muller, sufriches moito?

–Non o sei. Eu, o que sei de min, é que non facía outra cousa que desexar ler cousas túas, nas que sempre, sempre, coidaba que falabas de min. Moitas veces, si, moitísimas veces, facendo *crochet*, na fiestra, facíame a ilusión de que ías vir ti, de que ías aparecer paseando pola rúa. E cando daban as sete, que era a hora en que ti pasabas –lémbreste?– púñame chea de ledicia, coa i-alma lela, feita unha parva, coma se foras pasar. Pero pasaban as horas e non te vía. Dábame unha rabecha, se viras! Se viras que rabecha me daba! Se viras cantas bágoas enxugou o meu mandil...!

Achabámono-los dous a carón do chan, baixo o agarimo dun castiñeiro vello, pé do camiño. Uns cativos xogaban. Alá, na eira, os xornaleiros, cos sombreiros de palla na cabeza, mallaban. Unhas pombas depenicaban o gran. Madanela engadiu:

–E cando pasaba o carteiro? Ouh, non quero nin pensalo! Ata cheguei a lle ter xenreira. Mira o pobriño que culpa tiña...! Un serán vin á túa nai. Achábase mercando non sei que e falaba con outra señora. Dícialle que ti non estabas ben de saúde. Eu quixen preguntarlle. Se viras canto sufrín daquela! Porque nin unha palabra tiveches para min!

–Ti tivéche-la culpa.

–Eu?

–Si. Por ser tan orgullosa.

–E ti, para que ensináche-las cartas?

E como nos iamos enredar de novo, calamos. Era o mellor. O importante do asunto era querernos ben. E isto era a verdade. Para que coidar no que pasou?

Os dous quedamos parvos. Eu ollaba a campía, aínda que o pensamento estivera noutro sitio.

–Que pensas? –preguntoume con inxenuidade.

–Que hei pensar! En que nós temos que arranxa-las cousas.

–Como?

–Si. Ti estás disposta ao que che eu diga?

–Si.

–Pois daquela –díxenlle enleando un pito– hoxe fálolle á miña nai, e para o mes de Santos ímoslle encargar ao maragato un neno moi lindo, que se pareza a ti, muller.

X

–Esta noite, ás nove, hai titiriteiros no salón de baile.

–Non sei nada.

–Xa saíu a murga polos camiños. Non a sentiches?

–Non.

–Iremos velos. Queres?

Madanela asentiu. Ben. O caso era que a deixaran na casa: que ao pai non se lle metese no caletre ir cedo para a fiañeira. Pero faría un esforzo para convencelo se se opuxera.

–Xa verás que cousa máis pavera.

Fixo de modo que non puxeran reparos. E o pai, aínda que con traballo, tendo en conta que era a véspera do casamento, cumpriulle o gusto á súa filla. Ben, logo. Irían, pois, a se rir un pouco.

No salón, que era un fervedoiro de conversas, cheo de familias, fíxose un murmurio de admiración en canto entraron os noivos. As rapaciñas, unhas coas outras, caladiñamente, facían mil advertencias: que se a saia, e a blusa, e os cabelos, e as medias... Os mozos ollábana cos ollos degarantes. Que muller! As vellas dábanlle a embora á miña nai, que sorría agasalleira. E nós, namorados, falabamos baixo, moi baixiño, con melura, amolescentemente, preguntándonos cos ollos:

–Quéresme?

–E ti?

Un tipo mal encarado, coma de trinta anos, anunciou a función. Ía comezar. No salón fíxose un longo silencio. A familia, en pé, pois non había asentos, agardaba, parva, a saída do primeiro número. Foi un cativo, moi pequerrechiño aínda, que daba viravoltas no ar.

–Miña xoia! Tan pequeniño.

–Malpocado.

Despois foi un home que traballaba na barra fixa. Aquilo causaba a admiración da xente. Ía rompe-la crisma, a desfacerse en cincuenta mil anacos. E as mulleres, ao velo, tapaban os ollos, o mesmo que os homes sorrían. Que medosas! Por mor delas ía facer poucos equilibrios.

–Abonda!, abonda!

–Que se vai escachar.

Un raparigo berrou rexo e fusco:

–Non sei a que corcio veñen as mulleres. Se foran lava-los pés...!

O que máis fixo rir á familia foron os *tontos*. Aquilo era moi divertido. Nin había medo que se mancasen, nin nada. E a xente ría como tola das parvadas daqueles dous enfariñados que se daban de paus no medio da pista e que, degarantes, ollaban para os que vendían as rifas.

–Unha botella de coñac e un pano de seda! *A perra gorda!*

E todo o mundo mercaba algunha. Eu, enredado nun idilio, non me decatei do que pasaba. Veume pór unha paréntese unha voz de muller que me pregou que lle mercase rifas. E ao bota-la man quedei bobo, parvo, feito un trosma. Ollei para Madanela e vira branca, como morta. Como? Ela? Catuxa alí? Alí? E viría adrede, sabendo que eu casaba ao outro día? Afogaba. Tiña que marchar. Pero como? Aquilo era unha cousa abraiante.

Foi Madanela a que se adiantou.

–Ímonos?

–Si.

En todo o camiño non nos dixemos nada. Unha aperta de mans ao chegarmos á súa casa e ata mañá que era o día da voda.

Noite que eu pasei, miña madriña d'El-Señor! Aquilo non sei que foi. Viñan achar acougo no meu pensamento as hipóteses máis abraiantes: se viría desface-lo todo; se daría un escándalo; se, como non tiña vergonza, faría calquera cousa; se a xente; se Madanela; se a miña nai e o señor “cura” e os pais dela... E que sei eu canto máis por este xeito. Canto dera eu por me non ver naquel fregado, Señor!

Espertei cando, xa ben entrada a mañá, veu Vizosollo. Aínda na cama! Arriba, arriba! E mandeino sentar para contarlle.

–Boh! Ten boa perda. Quen lle vai dar sorte a unha *golfa*! Amais: avisando á parella da garda civil... Pero non fai falla. Arriba, arriba! –e abrindo a fiestra engadiu:– Olla que día. Se mesmo dá gloria. Imos dar unha volta. Pero ti sabes que hora é?

–Non.

–Pois as once.

–Como Madanela vai na vila...

Pola noite, á hora do casamento, eu non as levaba todas comigo. Non fora o demo que ao mellor... Chegou primeiro ela; eu retraseime. Vizosollo berrábame:

–Pero ti móveste ou non? Aínda van coidar que...

–E mais levas razón. Imos decontado. Non estará de máis que avises para que non a deixen entrar na igrexa.

–Non teñas perda que iso correu da miña conta.

Cando cheguei, pé dela, noteille no cariz que se achaba estremeada. Cando me veu chegar, respirou. Eu aperteille a man.

–Tardei?

–Un pouco.

E cando o crego nos botou a bendición e a plática, degorabamos saír. Non fora que á saída...! Pero non houbo novidade.

–A miña máis agarimosa embora.

–Vivan os noivos!

Fiz e Sabela agardábannos na porta, cos seus traxes dos días de festa. Que fora para ben! E que *majos* viñamos! Mesmo pareciamos dous anxos! E bicábannos as mans, chorando.

–Meu señoritiño.

–Miña raíña.

Miña nai, ao entrar, foi mandando pasar aos convidados. Vaia, a xantar e a divertírense! Aquel día era día de troula. E a pobre da vella, leda, choraba. Se viviran os santos do seu home e do meu irmán!

Pero foi un instantiño nada máis. Veu o xantar, e toda a familia se acomodou. E veña risas, e viño, e parola... Despois, a bailar. Arredaron as mesas, quitando estorbos de diante. Eu e Madanela non falabamos. Achabámonos como parvos.

–Pero que bailen os noivos! Que bailen!

Non tiñamos ganas. Achabámonos moito mellor sentados, falando. Soamente Vizosollo sabía o noso segredo. Horas pasadas alí...!

Miña nai, ao sentir barullo no camiño, mandou franquea-las portas. Xa se acabaran os *caballitos*. Que pasara todo o mundo. Naquel día ninguén da parroquia debía quedar sen probar da voda.

–Pero logo, xa remataron?

–Non; foi que achándose a rapariga traballando no trapecio, caeu. Deu coa cabeza no chan, e ficou morta.

–Vaia por Deus!

–Que se lle vai facer!

–Malpocada!

–Pero deixádevos disto –dixo un–. E veña unha peza. A bailar todo o mundo. E que bailen os noivos.

–Iso, iso.

–Bailamos? –díxome ela.

–Si, hom, si –engadiu Vizosollo–. Morte duns, vida doutros...

E os comentarios dos vellos, doéndose da desgraza, perdéronse no fervedoiro da mocidade que bailaba leda...

A vida! Boh! A vida...!

11.

A i-alma de Mingos

Francisca Herrera Garrido

Para que cansar aos meus lectores co retrato luminoso e fino daqueles espíritos montañeses? A conversa de pai e filla pode moi ben servir de estudo psicolóxico, que poñía luz no curro máis mouro dos seus íntimos sentimentos. No que respecta ao físico do vello –descansando naquela hora sobre un feixe de louza envorcado no chan, mentres os seus dedos, afumados e tortos, viran e reviran na cunca da man esquerda, o tabaco, chamado a se-lo gozo xubiloso dos seus vellos anos, adoecidos; o vello, repito, ten todo o carácter do labrego galego; malia cobizosa ancianía, roubou e consumiu canto puido ser un tempo garrideza, beleza, azo, xentilezas, forza. Fuxiu a carne das meixelas vermellas, hoxe afundidas e teixas, lembranza da cor e vizosidade da caoba. Os ollos, pequenos e vivos, conservan unha muxica do vello limiar, cando reflecten o fervoazo dun desexo; a envexa dun gozo postremo!; as cellas medraron, zugándolle vida ás perfebas, ásperas e acanadas. Na boca, engurrada, preta, tremente, do que é mal, máis pequena do que *Dió-la* fixo, polo deprimento das enxivas, lócelle e baila un só dente, longo, amarelo e movedizo; que imprime particular característica naquel rostro cinzo, curtido, alegremente burleiro; rinte, bravo –e inda alarbio⁴⁵– segundo se move ao compás do seu tempero e talante.

45 Brután, rudo (N. do E.).

Para gardar unha lembranza do sol valenciano, que lle esmechou a testa un día –a súa testiña galega, afeita só aos leiros e promesas do santo raolo!– o tío Chinto, tornando ao seu fogar, despois dunha lucida sementeira na rexión alacantina, chamou “Luz” á única filla que o ceo lle concedeu, para premio e redención dos seus traballos. Avogou a nai do nécoro⁴⁶ porque lle chamasen “Marica”. Interquinou o señor cura, e inda lles puxo reparos, mal caído niso de que os seus fregueses se permitiran o luxo de ter propio gusto en demandas de oficio alleo; mais Chinto, entón mozo, rexo, e rei da súa vontade, quixo ser pai da “Luciña”; e cal se o sol de Levante agradeceuse tanto agasallo, coa nova nacida descendeu do ceo sobre a choza, un raioso alborexar; o don da dita: o don da paz!: un luceiro máis no horizonte que pecha co monte “Do Mato”, tras do que se adiviña o pobre vividoiro, nun cume alforxado entre mestos verdores: un niño de merlos, na galla dun piñeiro, humilde, máis que o tobo, onde dorme o mendigo; secasí, soberbia, no seu salvaxe alongamento; dabondo fidalga, para pretender que o fume do seu fogar chegue ás nubes, entre as que semella prisioneira e oprimida aos ollos do viaxeiro, que acerte a mirala dende o val, por entre as gallas de castiros, noceiras, abedugos⁴⁷.

E tornemos ao noso conto: cara ao vello; ao claror tristeiro e ledo dun candil, suspenso no ennegrecido muro do lar, Luz remenda, con man inda máis que lixeira, afervoadada, un colete do seu pai; de cor e data imposíbeis de fixar. A rapaza bergantiñá é montañesa, de corpo enteiro. Na aldea, coñécena pola “Tarota”⁴⁸. Non é iso: é máis ben que naceu entre nubes e monte; e o seu padriño, o sol, deulle un feixe das súas faíscas, para que nos turbadores e

46 Acabado de nacer (N. do E.).

47 Bidueiros, bidos (N. do E.).

48 Furaña, arisca (Nota da Autora).

acariciantes ollos da neniña, desen lei ao seu nome e xustificasen o apadriñado; pousou sobre os seus beizos, convertido en nubada de carmíns dourou as fazulas redondechas; (que non quixo tostalas!) puxo lume xeneroso no sangue, pechado nas veas, feitas coa primeira neve que callou, milagreira, sen toca-la terra. E reflectiuse nos seus cabelos, no canto de tinxilos co ouro dos nosos ríos, din que foi, tremendas cobizas, e inda cobizas dun pai, que en caso tal, vendería o prezado tesouro, e pagaría máis tarde no inferno, o sacrilexio de profanación da máis linda cabeleira do mundo! Despois de aventar tan singular primor, sorriu moi satisfeito o noso soliño: e como tan lonxe está o ceo das miserias da terra... coidou o seu traballo finado, e limitouse a contemplalo e recrearse nel. Esqueceulle o ensino: e nunca soubo Luciña que unha muller de tantas realezas, inda labrega, pode namorar un Rei, e aspirar á máis alta pasaría⁴⁹ cobizada. A inocente Luciña! O mirar dun home asústaa: espavéntaa; tríncale a lingua: cállalle o sangue. Non soubo máis que fuxir, fuxir sempre das xentes da aldea, e afuxentarse no seu adorado “Mato”! Só se encariñou con aquel Míngos, que non sei onde deprende a atraela: a tratala como quen trata a un neno; ora regalándolle niños de xílgaros e ramalliños de esprego, romeiro e fiúncho; portándolle as mellores cereixas da súa horta; deprendéndolle a crer e mais a rezar; (Luz perdeu á súa nai cando tiña apenas catro anos), comezando por respectala; porque aquilo que Míngos sentía por ela, era ao mesmo tempo –segundo ía furando nos misterios da alma tan limpa– admiración: abraio, veneración!

Míngos pertence a unha casa rica; mais é ben certo que non ten unha peseta. Inda existen os dereitos do morgado, nalgún curro da miña ben amada Galiza: velaí porque Míngos non foi máis que

49 Pasar, arranxo para a vida (N. do E.).

un criado na moradía do seu irmán Pedro; rico dabondo, segundo o valemto que se lle dá no campo a esta parola. E con que gozo se trocara Pedro polo seu irmán Mingos!

A casa con todas cantas boas pasarías pode cobizar un home que xa correu mundo –inda sen facer desprezo do seu terreiro– e caciqueou, e atopou maneira de se erguer entre os máis, servíndose do veo da política, quérese dicir, axudando a este, ou aquel outro deputado, polo seu prestixio de home rico, sobre catro probes labregos, que non poden vivir de seu, e venden o seu voto, por unha rebaixa nas gavelas; por un pau para o temón do arado; por unha presa de fariña nun día famento; por catro repolos de semente, ou unha cunca de viño, se non é unha chiquita de caña. Boa perda teñen eles do nome do candidato! Se teñen, sobre todo, mulleriña e fillos... demandádelle antes polo pote baldeiro: polas longas, frientas noites, sen luz! Ouh, apóstolos da Divina Causa! Fartade o corpo, antes de ilustra-la i-alma! Xesucristo –alabado El sexa!– serviu ás rogas de xentes que o seguían, a beizón do pan, á fin de que o corpo alentase, e tivese azo para non morrer de gozo ao senti-la súa i-alma bendicida! Non son ignorantes os nosos pobres labregos, cando se abaixan diante dunha man chea, ou erguida; non, mil veces non! Dígovolo eu, que morei entre eles, e aspirei a descubrir a cunca lúgubre do seu vivir: tan só os míseros caen, non por indignidade, senón por falla de forzas físicas.

Pedro Vilano posúe, amais da casa petrucia, mestos bens, con vizosas fragas; moito gando, e algún diñeiro... (cosa estraña en homes que non aman a moeda; e trócana por unha leira, por unha parella de bois, por un anaco de prado ou un bacoriño –segundo os medios– como se na tal moeda prendera o lume do demo e lles abrasase as mans). O diñeiro do vinculeiro! Sementábao na miseria do seu próximo e abrochaba en suores de morte: en congoxas sen fondo, en maldicións de meiga, ferida. Ben lle dixo a vella “Cuca” cando o seu fillo embarcou para salvarse daquelas gadoupas, a

modo de madeixas de choríns⁵⁰. “Mala chispa te acenda o sangue! Non encontres corazón que non te negue unha sede de cariño!”.

E que mala boca tivo a “Cuca”! Pedro, repito, daríao todo, todo!: bens, pasaría, ata aquela mesma cobiza que se enxendrou e naceu con el, e é o fondo do seu propio ser; por unha ollada da noiva do seu irmán: por tela un instantiño, como aquel benaventurado Mingos, coa cacholiña levemente inclinada nun dos seus ombros, na divina honestidade dunha santa, mentres os seus dedeiros vagaban entre as irtas guedellas do can do amado, só testemuña dos fondos parrafeos; daquel amor tan docemente apaixonado: tan puro como os aires recendentes que os envolven.

Cando tío Chinto soubo daqueles namoros, cando lle falou Luciña, abalando, ora vermella, ora branquexada, negoulles dun golpe o seu consentimento. Non tiña corazón aquel pai, que viu quebrarse o de Luz, cando Mingos, acirrado polo seu irmán, embarcou, para apañar de alén a fortuna, que eles non precisaban, porque gardaban os seus tesouros na i-alma. Peto por peto, ningunha man llos afanaría naquel relicario!

Foi desde entón que Pedro non deixou día sen facer visita á apesurada namoradiña. Faláballe de Mingos: prometíalle de mediar co seu pai, e ata doarlles unha pequena tenza para que o rapaz urdise o seu niño, con diñeiro que el lles prestaría sen ningunha clase de interese. Ende ben: por que non lles dar en arrendo un dos lugares herdados do seu pai?

E a santa, inocentiña Luz escoitábao, pechando os seus ollos –niño da saudade– para mellor rexurdimento da relebrada imaxe, dentro do seu corazón; e apañaba na i-alma, para ela, un golfarón⁵¹ de verbas apaixonadas, verdadeiro aloumiño espiritual.

50 Endemoñados, posesos (N. do E.).

51 Chorro de auga ou doutro líquido que sae con forza (N. do E.).

Así estaban as cousas, cando naquela noite escura, Luz e o seu pai falaban deste xeito, na afumada cociña da pobre moradía:

–Non, Luciña, non!... Isto non é dicir que a Mingos lle ocorese unha desventuranza: ninguén o cita como cousa certa... soamente este o seu silandeiro, tan estraño nun home que adoita escribir sempre que pode: e..., ben! Pedro, e mailos veciños todos, comezan a temer por el: antes chega un azar do que se tarda en ver voar un corvo!...

A prenda que Luz cosía esvarou ata o chan, desleixada das súas mans, polas que correu un abalo suorento: borróuselle a cor nas fazulas, finiñas coma a flor do liño, e por un bo anaco de tempo quedou desfloreceda, agrimadiña... ía polo mundo de alí a unha hora!: suspendéuselle a vida no corazón, para morar na ollada esmorecida que apañaba as palabras nos beizos do vello, inda antes de que este acertase a pronuncialas. Acorada e sen alento; cortados no folgo os saloucos doridos, puido dicir á fin, ceibando dunha vez moi chea toda aquela vidiña que lle marraba:

–O meu Mingos! Non, non...! Morrera eu xa se tal dor coubera no mundo! Que hei facer? Miña nai, miña naiciña...! Quen me valerá, quen....?

–Se non te val Deus...

–Deus!...

Non morrera a parola nos beizos de Chinto e xa Luciña caera axeonllada, as mans encrucilladas á altura da testa; medios pechados os ollos; o seo latexante; pregando chea de unción: repetindo con ansia de alma viúva aquelas divinas verbas de místico amor que Mingos lle deprendeou un día, dirixindo cos seus, calosos e mouros, dediños pequenos, abaladizos e tépedos, que acertaban apenas a face-la cruz; bicándollos con xúbilo neneiro, despois do resoante “amén!” como premio a tanta humildeza.

Dous petos, dados cos nocellos na porta botada, turbaron a pregaria da nena.

E Pedro entrou; despois de agardar o permiso do vello e sen esquecer o cristián saúdo: “Santas e boas noites nos dea Deus!”. Mais Luz non lle deixou terminar: tiráballe, arelosa, pola chaqueta, sen coidado do que pensar puideran, nin menos disimulo daquelas treboadas de dor que a consomen; a súa fala era un longo queixamento:

–E logo, señor Pedro...? Que sabe do meu Mingos?

O outro trocou co vello un lampo de ollada ruín: finxiu sentir-se moi aquelado coa resposta...

–Fale; señor, fale... pola nai que o trouxo a este mundo!

Rascou Pedro con forza a orella esquerda; deulle dúas ou tres voltas ao chapeu; (o señor Pedro non podía xa usar o noso traxe rexional) e temendo que o cariño de pai mandase no corazón do tío Chinto, inda por riba daquela cobiza, por el encirrada con mañas de demo noxento; temendo pola odiosa trama, estribada nunha falsía, que ía arredar polo pronto ao seu maldicido rival, indicoulle o vello a porta nunha soberbia chuscada de ollos, que non admitía resposta.

Tío Chinto lembrou: na súa i-alma lóbrega librábase unha batalla de vida ou morte. Tempo había que a súa sensibilidade boquexaba, metalizábase; tiña unha soa cobiza: a de pasa-los derradeiros días da súa vida tranquilos e folgados; ben atendido pola súa filla e descansado das miserias que a vellez fixera entrar no seu fogar. Degoraba pola soñada riqueza, por fumar bo tabaco, engadir o compango a un caldo mesto, graxento; achegadiño por ter vagar para toma-lo serán á porta dunha casiña recibada, con horta e forno: e *logo*... por lle dar pasaría donda a aquela súa filla, único ser que el amaba no mundo, *despois, naturalmente*, da súa propia persoa, que lle merecía tódolos cariños e tódalas estimanzas.

Se o vello se aviña a convencer a Luz por algún tempo da morte de Mingos –bo e san por outra parte– tódalas súas cobizas pasarían a ser realidades: a rapaza finaría por quererlle a Pedro, máis

pronto ou máis tarde, e el, seu pai, axudaba á súa dita, poñendo os medios para chegar a vela rica, envexada, e... señora. Mais o momento non tiña nada de avogoso: prevía ben un primeiro instante de dolorosa supremidade para a súa Luz amantiña; e o mellor cirurxián abala e cea un pulo diante dun experimento de anatomía, se ha ser feito no corpo, vivo, dun dos seus mais amados achegadiños.

Pedro tremeu; a súa segunda ollada foi orde, máis xostregada: todo nunha peza.

E o vello escorreuse... case esvarou, co corpo a rentes do muro, ata dar con el no fondal da eira; mais apenas chegado tornou a gaña-la porta dun brinco, no que renacía a xuventude, morta, mostrando que o corazón inda tiña azos para loitar coas tortas intencións da vella cobiza. E iso foi que a laiada longa, rouca, espaventosa, que saíu da i-alma da súa filla, aventou a súa derradeira espera de dita, borrou ao chegar a el, os cincuenta anos de coitas –a voltas coa miseria, a fame, o frío, as penurias: todo!– se a súa Luz se extinguíu, se lla mataban traidoramente, sentíase capaz (máis que lle pesara outra hora...) de desprezar canto amara un día, de poñe-la súa cobiza no cadaleito da filliña sacrificada, por cabezal da testa de neve, da cacholiña, afillada do raiolo.

...Alí; na mesma camba da porta..., alí estaba a súa vítima; os ollos pechados..., moi pretos, para non ver diante, entón nin na hora derradeira, o verdugo negro, que tan negras novas lle trouxo. Nun témero abandono de canto a rodea, salouca desapercibida do mundo enteiro. A vida! A vida é aquela verba cruel, amargosa, maldita! A verba dun perxuro, dun blasfemo, dun Caín! “Morreu!”. Así segou dunha gavelada, todo canto nela alentaba. Alboreou e Luciña non se moveu do canto. Falábanlle Pedro mailo seu pai, e en lle falar perdían tempo e folgo, porque non os oía. Nin chorar, nin berrar, nin acorar sequera. A i-alma entocada, o peitiño oprimido, a gorxa tesa, sen alento que fixera remanecer aquela vida

rota. Mais Deus apiadou e a súa Santa Graza orballou aqueles olliños secos! Chorou a nosa Luciña! Chorou moitas horas. Chorou días e noites! Chorou arreo: chorou sempre! E Pedro reloucaba, adoecía, o mesmo que un can doente, ao comprobar que os seus falagos⁵², as súas olladas ardentes, as súas parolas, nas que xogaban amor e malicias, non alcanzaban senón indiferenzas e noxo; cando non se perdían no vento sen obter nin a humildosa esmola da curiosidade. Mais non era Pedro home que recuase diante dun empeño; e entre el e o seu grande amigo, o vello sancristán, cazurro, avisado, malo, atoparon á fin coa idea salvadora.

Era unha tarde do mes de Nadal. Luz recollía as súas ovellas, no cume máis irto do monte. Contábaas e deixábaas pasar, seguidas polo can gardián. Morría o día: o derradeiro lampo do sol alumbeaba cun escintileo estraño os cómaros mais vistosos da montaña nos que se arrombaba a neve, facéndose esvaradíos e de mal xeito, inda para pés adoitos a trepar por aqueles ermos. Un silencio de morte amparábase das recollidas soidades: aló... no curuto máis alto, erguíase o cruceiro do Cristo, pedra para os ollos: imán e amor para as almiñas devotas! Pé del pregaba e choraba Luz sempre, ata se ver envolta nas tebras; xorda ás zarábeas⁵³, ao risco, ás ventisqueiras. Nas noites escuras, non esperaba máis que o lusco fusco, para se botar monte abaixo, camiño do seu pobre lar, aínda que ben segura dos estreitos sendeiros, nos que apenas pousaba os seus pés: era entón unha atolada carreira na que lles gañaba ás ovellas dianteiras; mais nas noites de luar, atopaba a rula viúva un consolo moi grande salvando aquelas fendechas peladas; deixándose caer debrozada a rentes do monte mociño; nas paraxes que tantas veces percorreu co seu namorado Mingos!

52 Afagos (N. do E.).

53 Sarabias (N. do E.).

Aquela noite xúntase todo para entristecela máis e atormentala! Respírase ao seu redor a marrida doenza de alma e corpo! O berro dos paxaros da noite, dende o misterioso silandeiro con enfeitizada brusquidade.

Luz semella a estatua da morte: sentada está no primeiro chanzo do cruceiro: caídos os brazos, a cachola deitada sobre o peito. É a encarnación da dor; a ánima fuxente dun amor, que se farta de venturanzas soñadas, de esperas, segadas en flor; de lembranzas dun pasado no que ben quixera ter enterrado alma, vida, corazón e memoria!

Un morcego rozou, ao pasar, os seus bastos paramentos: sentiu Luz na testa a abafadura do ar que despedían as negras ás, ásperas e tendidas; e a que desafiaba o frío e a noite sentiuse medoñenta porque Luz tiña tódalas supersticións da ignorancia, mesturadas coa máis viva fe do crente cristián. Púxose en pé e dispoñíase a facer o sinal da cruz devotamente cando unha liña de espaventosidade amarroulle as cordas todas do corazón. Abalou –a miña santiña!– e ceou un pulo, entocadiña e aterecida.

O clarísimo luar de xaneiro, enfuscado tras dunha nube teixa, permitía que soamente se aseñorase do monte o derradeiro lampo, fuxidoiro, veleidoso, morno, do morrente día. Escintilando movediza, igual que lume de Camposanto, ou como estrela fuxinte, mostrábase unha luz na estreita curripa⁵⁴ que ascendía ao Mato: gabeaba amodiño..., envolta no misterio..., pouquichiño a pouco..., ata se deixar ver de preto, trememente, abaladiza..., afundiada nos ollos ocos, baldeiros, dunha caveira; remate dun corpo de meiga que Luciña adiviñou a través da brancura nevada dun longo, empingado sudario, que arrastraba montóns de follas secas, pola costa penosa. E ría –o demo da meiga!– cun bafo de morte no baldío daquela boca desdentada.

54 Sendeiro, camiño (N. do E.).

“Unha meiga! Arrenégote demo! Quen tal fundou e quen tal dixo!”

Recolleuse a rapaza. Puxo a i-alma nos ollos, e alucou⁵⁵ ben aquel xirón de trapos...

–San Silvestre! Que dixen! Ela é unha almiña en pena! Móvese como un home! Só un defunto así se arrastra e se remexe! Que risas, nin risadas? Agora vexo ben que me trabuqueei! Non son senón impos e saloucos! E as luces..., foron ollos no seu día!

Xa non cabía dubidalo. E sendo ela unha i-alma do outro mundo... Que alma podería triza-las cadeas da súa reclusión..., esnafrar pedras e vivir dúas vidas..., e voar na súa busca..., senón era a i-alma bendicida do seu Mingos?

Si..., mais se aquela i-alma tornaba á terra era porque algo lle marraba! (ese *algo*, tormento do montañés galego, no que respecta aos seus mortos *aparecidos*.)

E Luz venceu e sobrepúxose ao seu espanto. Forzáballe salvar a querida almiña. Tratou de relembra as falas santas que o seu pai lle deprendera en casos tales. Sacerdotisa en relixión de amores, ergueuse e cavilou; non atopando á man pau de mellor prestamento, arrincou dun golpe orgulloso o pequeno fondo dun piñeiro crecedoiro: formou con el un círculo no chan, arredor do cruceiro, e dentro e no medio da terra bendicida, ergueu de novo o seu corpiño, solto, feito, lanzal, de moito ver! Igual que aquel abade que ergue ao Noso Amo pola vez primeira, fixo o sinal da cruz, tremendo: humedenta-la crecha cabeleira, os rizos primorosos, por unha suor de morte; mais sempre reloucada, case que brava, na santa lei do seu deber cumprido; co tráxico vivir dunha hora de vida, insolitrada...⁵⁶. E requiriu a i-alma do seu Mingos (grave, solemne, enteira) para demandarlle o que

⁵⁵ Asexou (N. do E.).

⁵⁶ Inspirada (Nota da autora).

esperaba dela... E así como falaba, espallando na sombra os seus sentires, aquel grandísimo amor que a Mingos tivo, vai vencendo no medo, vai conseguindo á superstición mesma, vai trepando e erguéndose, ata esquecer a idea da outra vida!... Miña triste Luciña! Hai que vela, baixando dos seus cumes: volta a este noso chan, poboado de doridas realidades; ata finar –chorando que se partía!– entre as espiñas de crueis saloucos; torcendo as súas manciñas, xuntas, ergueitas, e inda encrucilladas, e virándoas de cara á i-alma en pena:

–Dime, Minguíños, di!... Que é o que ti queres? Oracións, misas, penas, cera, salmos? Quizais que te ofrendaches, e non cumpriches? A santo Andrés? A san Miguel? Ás Pías?... A pan e auga irei; irei descalza! Queres mellor que faga algunha esmola? Máis que fora pedir! Máis que roubara! Queres que arrinque o corazón para darcho? Pide, pide, querido! Mais non tornes á Gloria sen lle dar á túa Luz só unha fala! Unha fala de amor... e despois, vaite!

Unha voz oca; como saída de quebrada onda, contestoulle á maneira:

–Cala, Luz: non blasfemes, nin lle fales de amor a unha alma ceiba! O único que *alí* me desacouga, furtándome repouso e tranquiieza, é a débeda con Pedro adquirida: é o non poder pagarlle todo aquel ben que pretendeu facerme! Ordénote, muller, que sexa o teu marido antes do sábado!, que me esquezas e acóugue-lo teu pranto, que pesa máis da conta na miña alma, e non a deixa desfrutar a gusto os gozos celestiais!

Calou a voz: morreu súpeto a luz; fuxiu a i-alma, aparecido, meiga, demo, trasno. E Luciña, cos ollos alampados, fría, tesa, espaventada, segue véndoa diante; vive no seu espírito adoecido: quedoulle agachadiña nas entrañas. Nas sombras do cruceiro arrebuxada, toda acurrucadiña, demándase se –rogo ou sacrilexio– cabe tal sacrificio nas apoucadas forzas dunha montañesiña á súa maneira.

Desguiarse de Mingos! Facer que o desbotasen da súa Gloria! Antes deixaríase matar, sorrindo ás máis rudas torturas! Pero... Casar ela cun home que non é Mingos!...

–Señor! Señor, Noso Amo! Tornade os ollos a esta miña doloriña! Pola cruz! Polos cravos! Pola sede, fartada en amargores! Polos pasiños, todos, da paixón, piedade!

O tempo corría, xogando coas horas. Eran as dez da noite, cando unha voz robusta, mais quebrada, arrincou a Luciña do seu doente sono, enfeitizado.

–Luz! A miña Luciña!

O luar respondeu ao vello Chinto, alumeando e agarimando á dolorosa mártir, antes de que ela mesma puidera tranquilizalo, baixando dun pulo ao seu encontro.

–Onde estiveches, Luz, e quen che fixo mal? –demandou o pai, ante o branquexamento terroso que envolvía as feitucas perfeccións da súa filla.

–Non teño nada, meu pai, nin ninguén pensa facerme mal. Dóeme aquí!

Murmurou a nena, levando as manciñas pretas ao peito. E engadiu, seca, forte, brutalmente:

–Serei a muller do señor Pedro, antes da cuarta feira. Dareille gusto; e a vós, e... a el!

Fíxose a voda nunha parroquia estraña: lonxe..., moi lonxe do Mato! Así o dispuxo Pedro, medoñento sempre de que o azar aqueloutrase os seus endemoñados designios.

Se Luz puidese adiviñar nunha das testemuñas a pantasma do monte!; mais o falangueiro sancristán pode contar coa máis segura impunidad.

Demándase á xente se a noiva se lidornou⁵⁷ para festexa-la súa voda, ou ben mellor para que lle canten os derradeiros

57 Adornou (N. do E.).

responsorios. Cando Pedro, entrando na Igrexa, mollou os dedos na auga bendita da pía, e pretendeu transmitila aos de Luz, ceou esta (brincou máis ben) guieira a un sentimento de aborrecemento natural: a unha moral noxenta, semellante ao frevoazo que delata os rabuños dun animal gafo. Mais sobrepúxose axiña: lembrouse, aquela, da comprometida gloria de Mingos e adiantou, resolta e serena, furando entre os festexeiros e ollándoos con aquela divina tranquilidade con que os mártires cristiáns medían nos circos romanos o grao de crueldade do público.

Axeonlláronse e comezou a solemnidade, témera, sacrílega, xa que viña ser cómplice inocente da falsía e mais do engano; encadeando a vítima co seu verdugo. A laza, que ía unilos, era ferro irrompente, que apertaría e afogaría á sacrificada mulleriña. Tiña, naquela hora, ela, a faciana asolagada en bágoas: destrozada, dorida, vencida!

...“No nome do Pai... do Fillo... (Ouh Xesús, que morreu polo noso amorío... blasfema!... piedade!) do Santo Espírito... Amén!”.

A todo o tolo correr do seu cabalo, chega un home á porta da Igrexa. Salta en terra: bótase templo adiante, guindando lonxe de si o sombreiro: corre e achégase ao altar, interpóndose, rudo, entre os que xa son marido e muller, e cos brazos encrucillados, frío, solemne, contémplaos un pulo, tratando en van de atopar nos seus rostros a distinción daquel pavoroso feito.

Mingos! O mesmo Mingos, en *corpo* e alma! Mingos, acorado, co fermoso retablo poeirento: arroutado, atolado! Mingos, irado: acesos os grandes sentidos ollos, os golfaróns de paixón, de dor, de contidas tenrezas, tornadas alma adentro, na espiñosa dúbida do acaecido; na espera do derrubamento de toda a súa vidiña de home mozo e digno!

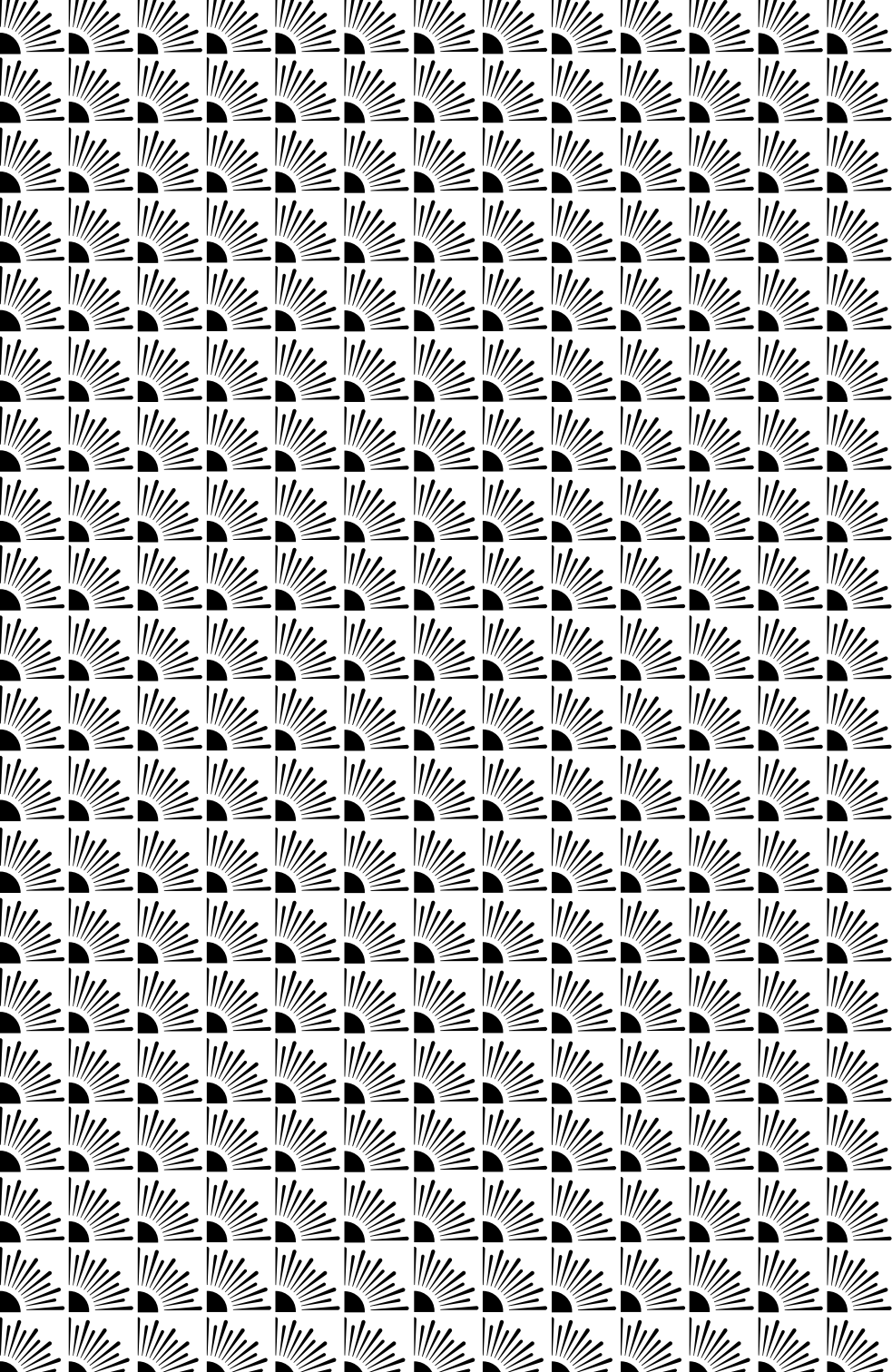
E Luz non pode guindarse nos seus brazos, mentres viva!; afuxentarse, enfuscarse neles!

Casada!!!

Que golfarón arremuiñou os seus pensamentos? Que fermento de amargores ergueu o seu propio sentimento ata o cume da tolemia?

Afervoada, enfeitizada, rouca e lóbrega, crebou o santo silandeiro unha risada espaventosa. Luz arrechegouse e apertouse fortemente contra o peito de Mingos e seguindo cos ollos unha fantástica visión, mostroulla ao seu amado, estendendo os seus brazos, tesos, mentres murmuraba, con falas crebadas, borrosas, doloridas!

“Non podo!... Non podo salvarme!... Ela suplicamo... non a ves?... *A i-alma de Mingos!*”.

12.

Pantelas, home libre

Ramón Otero Pedrayo

Ao lector

Na parroquia ribeir, doce, suave, sempre verdecente e mimososa, hai un lugar na parte máis alta, arreconchegado nos penedos queimados polo sol, labrados polas invernías, onde a ribeira deixa case que de selo para se facer terra de pan. Catro vellas paredes, cubertas de hedras, envoltas nos fillos bravos dun lodoeiro, son o único vestixio da casa labrega onde viviu o heroe desta historia. Non son ruínas de pazo senorial nin de ermida devota. Os ósos dos seus donos podrecen hai xa moitos anos na terra comechona do adro parroquial. Só os vellos máis vellos se lembran dos curtos anacos de nabeira, dos parris de cao e brancellao que mantiñan a casa... Nestas terras traballou, nestas paredes esborralladas viviu un home feito traxedia, tanto máis fonda e forte canto o seu heroe nunca se deu conta do papel que lle tocou na vida.

I. A volta da escola

Polos fondos camiños campesiós corre a tropa riseira dos rapaces da escola; veñen da casa de dona Sabeliña, murcha señora de pelerina e mitóns⁵⁸, antiparras e faliña pousada, que gasta a súa vellez no ensino das letras aos fillos dos ribeiráns. No cruceiro de Alén, en pernas e calzóns, ledos coma paxaros na frouma dos piñeirais, apártanse os que viven no lugar máis alto, o Outeiro, daquela parroquia de Valdoso. Son tres: os dous fillos da *Chascas*, feos, guedelludos, de ollar vivo, maligno, un ollar que se apega ás cousas de comer ou romper, e outro, máis varudo e lanzal, de aire contido e tristeiro. É o fillo da *Pantelas*. A súa nai, vella farrapenta, vive na casiña máis pobre e esnaquizada do Outeiro, ao pé dos grandes penedos que se chaman *Cova da Serpe*. Viúva dende hai anos, de xenio raro, vive gañando o xornal nas sachas do millo, facendo os mollos nas viñas murchas, roubando pitelos e piñas para manter o lume na lareira. Dende a casa, coma nun mapa, mira tódolos eidos do val. Sabe das leiras onde se cría o mellor repolo, das nogueiras escondidas ao pé dos lameiros asombrados polas carballeiras, das patacas temperás, dos figos amerados. Dende aqueles penedos o neno sen pai, roto, forte, vai adquirindo un mirar de pirata, como din os patróns vellos, e baixa para roubar coa mesma inconsciencia das pombas, coa graza e malicia dun ledo raposo burleiro.

58 Touca e luvas sen dedos (N. do E.).

O pai morto nas Américas, o capitalciño ensilvado nos libros de contas do negreiro que o embarcou... O rapaz sente molmente todo isto, sofre, e cando se atopa só entre as xestas do monte comunal ou baixo os salgueirais, beira do río, sente ferver dentro de si unha forza sen nome que lle enche o peito a facer toupar as costelas.

Agora, ao voltar da escola, os *Chascas* pillaron un paxariño que tremía coma se todo fose corazón nas pequenas mans crueis, diante da chispa mala dos ollos humanos.

–Imos mallarlle o bico entre dúas pedras para que non coma máis millo o gran lampantín –dixo o maior dos *Chascas* co ollar avarento. E o *Panteliñas* saltou:

–Non, lobos, deixádeo voar. Que mal vos fixo? O paxaro agatuña o que pode e fai ben.

Loitaron. Cego o *Pantelas* desfixo o ataque bruto dos irmáns e tombounos pola terra a golpe de moquete pechado e cabezadas de porco bravo. Triunfante colleu mimosamente o paxariño e deixouno voar, ledado coma unha nota musical no ar limpo do serán da primavera. Aquela noite o *Panteliñas* soñou que voaba moi alto, levado por ás invisíbeis, que subía e cruzaba por riba de parroquias, de serras, de chans, vendo o formigueiro da xente nos feirais, ouvindo, aló no baixo, un bater cristalino de campás, mentres el voaba seguindo o sol ata perderse nas néboas salgadas dun mar que el xamais vira...

II. A tola mocidade

Os traballos da *carretera* van adiantando. Implacábel a serpe branca vai desenrolando as súas voltas, dividindo os lugares, rompendo pola metade as viñas patruciais, interrompendo os antigos camiños mallados polas pisadas de cen xeracións. Vaise cambiando a paisaxe do val: a igrexa e a casa do cura xa non

teñen o sitio mellor e máis vistoso, nin levan a vista como centro da parroquia; agora arreconchegadas, esquecidas nun altiño de costas ao camiño novo. O señor abade na solaina fuma e pasea antes de tocar para a confesión. Xa son os días curtos, está case que rematada a vendima, que neste ano se fixo de présa, e apenas as cántigas animaron o val: toda a xente, os carros, as bestas están empregados na *carretera*.

O señor abade fuma e pensa, está triste e cansado; non gusta das novidades que traerá a xente da tralla: os mesóns, os coches. Xa no anaco terminado da *carretera* se ergue unha casa nova, de perpiaño limpo, de balcón a estilo da vila: é a taberna. De antes non había taberna na parroquia. Os patróns xuntábanse nas bodegas fresqueiras e alí falaban gravemente, dicían contos, bebían en xerras repintadas seguindo unha liturxia antiga, unha vella etiqueta campesiña. Os rapaces, se algunha vez eran admitidos, mantíñanse humildes e calados, escoitando os contos do tío *Sarralleiro* que sabía moito das terras da montaña, do tempo dos frades e dos lobos, ou as grandes mentiras do *Rabuñado*, un vello fraco e triste, de grande imaxinación que tiña corrido as terras marelas de Castela e as ribeiras do Ebro, en procura do sarrio⁵⁹ nas cubas da Rioxa.

O abade xa vía os traxes curtos nas mozas, as bárbaras conversas dos arrieiros, a blasfemia triunfante, os boletíns cheos de pezoña contra a lei de Deus.

–Eses enxeñeiros son o demo –pensaba por centésima vez.

Ao solpor pasou polo camiño un fato de rapazotes.

–Nin se descubriron ao pasar diante do adro –pensaba seguindoos co ollar. No medio ía o Xosé María *Pantelas*, xa mozo

59 O sarro ou sarrio constituía un emprego de moitos veciños de Trasalba e consistía en arrincar os sedimentos das cubas do viño en diversos lugares de Castela ou na Rioxa (N. do E.).

lanzal, forte e varudo, aloucado ás veces, outras ferido por unha tristura noxenta que o facía perderse nas tardes de festa lonxe da trullada⁶⁰ polas carballeiras máis fondas das regatas.

O *Pantelas* traballando na *carretera* gañaba un bo xornal pois non había outro no traballo. Estimaba a súa nai prostrada no leito, velaba nas noites preto da vella esmigallando pantrigo no leite, derretendo azucre no viño do pipote pequeno de carballo onde se gardaba a pouca pinga que deixaba o foro.

Pouco antes da vendima coñecera unha rapariga do outro lado do río: a Balbanera, loura e churrusqueira. Apañaba a folla para os marráns no parral do señor Lourenzo onde estaba servindo. O *Pantelas* faloulle cousas que lle saíron de dentro sen pensalo e ao día seguinte estaba moi admirado de ser noivo da Balbanera. Parecíalle un soño. Mentres duraba o traballo pensaba no instante de falarlle na fonte, ou nas sestas ao pé do lavadoiro. Brincaban nos salgueirais do río co sinxelo amor dos paxaros. Ela ás veces ríase del porque o atopaba tan serio; puña ás veces os ollos nunhas estrañas cousas distantes que ela non comprendía. Riseira, atolada, brincadeira, levaba ben as burlas das compañeiras:

–Es a ovella e o *Pantelas* o lobo –dicíanlle–, vaite levar para a choupana da bruxa–. Ela ría sacudindo a roupa no tanque, ensinando os brazos nus feitos a torno, botando olladas aos obreiros e capataces que traballaban nas obras.

Pola súa parte o *Pantelas* coma tódolos solitarios apenas pensaba no porvir. Ás veces vía a casiña limpa, o gando acomodado, a muller na casa coidando do caldo cando el volvía do traballo e caía canso e feliz no amor preguizoso das noites. Mais poucas veces se lle ocorría: tiña por certo que algo, non sabía

60 Divertimento nocturno e barulleiro (N. do E.).

qué, mataría aquel amor, que unha cousa escura botaría a súa vida por camiños diferentes.

Foi nos días de Santos. Unha noite chegou o *Pantelas* á horta do Sr. Lourenzo. O tempo estaba tristeiro, mollado, a auga mansa facía un medoñento queixume nas follas murchas dos parraís. O rapaz das vacas díxolle ao *Pantelas*:

–A Balbanera foi pola carne ás doce e non volveu. Levou a roupa nova. Os amos xa teñen criada encargada. O carteiro tamén contou que a vira ir de présa cara á estación—. E fixaba os ollos azuis no rostro do *Pantelas* desfeito pola dor.

Tranquilo e forte entrou na taberna; mirárono con curiosidade mais ninguén se atreveu a rir. Soubo todo sen darlle importancia por palabras soltas, despois pola parla desfeita da taberneira. Como ela dicía, a Balbanera era unha desleigada, unha tola filla de sangue malo, nada nunha vila de ladróns e sardiñeiros. Había tempo que lle andaba ás beiras aquel capataz asturiano, xa vellote e festeiro, tan amigo das mozas e do viño. Sen dúbida irían tomar o tren á vila e pasaría un mes con ela para logo deixala desgraciada para sempre.

O *Pantelas*, morno e sereno, trasfegaba a xerra tras de xerra aquel tintarrón mouro e traidor da taberna. Espertaba nel unha sede tola como endexamais sentira. Foi para a casa borracho, esvarando nas laxes dos camiños. Ao chegar deulle fungueirazos ao can que ouveou estrañado. Durmiu coma unha besta espertando ás veces para rir con gargalladas tolas. Aquela noite a nai tolleita non viu chisco de caldo, nin pasou pinga...

Todo o inverno traballou o *Pantelas* coma sempre, inda máis calado e tristeiro, cunha tristura morna e dura. A nai morreu unha mañá de xeada, un domingo de xaneiro cando a xente estaba na misa e o lugar só. O mozo viuna morrer coma unha brasa que se apaga e cando a borralla da morte cubriu a derradeira muxica do vivir naqueles ollos desfeitos, bicouna nos beizos, na fronte,

tivo un choro afogado e velou todo o día ao pé do leito sen facer caso das idas e das voltas das veciñas. Ao caer a tarde foi tratar do enterro co señor abade. De volta á casa acomodou o gando coa palla dun xergón e seguiu ata a mañá sentado nun ferrado, fitando para a mortiña alumeada por unha luz de aceite.

Pasado un mes foi vender a vaca. Cando despechou a neboeira chegaba ao campo da feira, cheo de vida e movemento. Tivo despois de tempo un lóstrego de alegría. Vendida a vermella comeu e bebeu ben con rapaces amigos. Xa na desfeita da feira, ao mirar para un fato de homes ben postos quedou plantado coma un poste, sen sangue nas veas. Alí estaba contento e farto o capataz asturiano. O *Pantelas* chamouno sen coidar que lle saía a voz rouca dos beizos pálidos. O outro, ao velo, quixo botar a man á faixa ao tempo de caérenlle na testa os dous paus fortes, varudos, de man de mallador, que mataron a Tenorio e levaron a presidio ao *Pantelas*.

A casa quedou soa, e no inverno seguinte empezou a esborrallarse. O gato volveuse montés, o can foi recollido por un cego, as pitas polas veciñas. Falouse un mes do asunto e do *Pantelas*. Despois caeu riba del a túnica de frío do esquecemento.

III. Aló nas prisións de Orán

De camiño pérdese o sentido do tempo no presidio, sobre todo para un rapaz paisano, fondamente envolteito na vida cósmica do campo, e para quen as horas se sinalan pola altura do sol ou o alongamento da sombra, a primavera polo cantar do cuco, o outono polo inexplicábel sorriso dos campos e esa luz trememente, dourada, que arrepía o ser nun pracer estraño e doloroso tanto nos homes cultivados coma nos sinxelos, emotivos aldeáns, tamén sen dárense conta, sensitivos. Un paisano sabe mirar as

nubes esvarantes, a posta de sol, a chegada das andoriñas como cousas esenciais no seu vivir, non como as vemos nós, homes da cidade, como elementos decorativos do teatro onde as almas xogan o seu destino. Un labrego galego, e máis un ribeirán, é un fondo politeísta.

O *Pantelas* pasou o primeiro anaco, indeterminábel, de tempo afundido nunha tristeza animal; co ollo morno, o xesto caído, tiña ese encollemento tráxico e ridículo do labrego nun local pechado que non sexa cociña ou bodega. Deitado no camastro, nin soñaba nas cousas ledas e queridas que encheran a súa primeira mocidade; non lembraba o sopro do vento nos milleirais nin lle doía a perda deses únicos instantes de folga na cava das cepas, ou na roza, cando se esterrixa o corpo no chan que parece máis mol que unha cama e o ollar se perde na temerosa cúpula dos piñeirais. Sen alma, coma un pallazo⁶¹, sen curiosidade, pasou fronte a el o proceso, o xuízo oral e condena. Case que non sentiu a transición entre o cárcere e o presidio. Entrou nel no tempo quente, mais logo a friaxe estableceuse por longos meses nas celas, nos recunchos do noxento patio. No primeiro inverno, entre o entorpecemento morno das noites longas, principiou a bulir nel outra cousa interna, unha forza que o mantíña dereito coma un fuso. Por primeira vez preguntouse o porqué de moitas cousas: por que nacera pobre, por que traballou. A lembranza do seu amor e do seu crime poucas veces deixou de aparecerlle coma algunha cousa afastada, envolta no neboeiro pecho do pasado.

A magra ración do presidio fixo tamén a súa operación e a lembranza da terra fóselle convertendo nunha única paixón, nun desexo ardente, na lembranza, na sede do viño, na alma leda, churrusqueira, do seu país de ribeira.

61 Parvo (N. do E.).

O *Pantelas* sentía dentro un lume de incendio unha lapa sempre acesa, lembrando sempre as xerras de viño roxo, fresqueiro non verán, mouro, quentador no inverno, e pasábanlle na memoria tódalas bodegas onde traballara na dionisiaca lagarada, ou cando de rapaz pisaba as uvas, cando de mozo carregaba os culeiros cheos de uvas pegañentas, afartadas de mel, envoltas no voo das avésporas douradas. Denantes case que non bebía, agora sería home para pór o bico na billa dunha pipa e beber e toupar.

Éralle indiferente a sociedade dos presos. Case que todos gababan os seus feitos, mimaban as serpes da vinganza, admiraban os condenados á morte. Estes explotaban a súa sona terríbel, e denantes da forza gastaban a admiración máis forte que se pode sacar dos peitos dos criminais perigosos, dos rapaces de mirar esguello e paixóns estrañas que enchían a cadea.

O *Pantelas* sempre forte, pasou máis dunha ducia de invernos cumprindo en home tranquilo o regulamento da prisión, respectado polos compañeiros que o crían un bruto forte e temíbel ao ver o lústrigo⁶² fixo do seu ollar. Co tempo a súa forza interior cambiouse nun desexo fero de liberdade. Antes de tolear ou volverse fera, chegou o indulto un día de primavera.

IV. A estrela da mañá

Inda non rompera o día cando o *Pantelas* libre deixou o tren mixto na estación máis preto da súa parroquia. Dende ela en seis horas de camiño, á beira do río, poríase na casa onde naceu.

No tren, emprisionado nas táboas noxentas dun coche de terceira, ouvindo pitos e ordes, coidaba rodar nun presidio en

62 Variante de lóstrego (N. do E.).

movemento: aquilo tiña o frío e porcallado cariz da prisión. Agora encontrábase arredado no campo, baixo dos varudos chopos da *carretera* xa ben debuxados no ceo limpo da mañá. Tiña á dereita o río saloucante na presa, dos tellados saía o fume familiar, no fresco mañanceiro viña o cheiro das carballeiras floridas. Entón o pobre presidiario, o farrapento deixado de todos, sentiu unha tenrura que lle subía aos ollos, un esmorecemento brando e garimoso de todo o seu ser; tivo por primeira vez o sentimento doce da liberdade e con el entroulle polas portas da alma o sentimento da terra varrendo tódalas néboas negras, crebando as cordas irtas do seu espírito solitario, facéndoo un co chan, coas árbores, coa luz adamantina da mañá. Ouviu a *scherzante* alborada do merlo nunha éxtase semellante á daquel santo frade de Armenteira que ficou un século preso na música do pimpín, e soamente cando as raiolas do sol ledo voaban coma frechas de ouro entre a verde e tremante carballeira, agromada de pouco, ergueuse e marchou cun cantar nos beizos.

Ao longo do río espellante sucedíanse as parroquias, os lugares, os pazos, en altos graciosos, en quebradas fresqueiras, das terras da ribeira. As campaiñas das espadananas acordaban nun concerto mañanceiro co cantar dos paxaros, coa viaxe das nubes preguizosas, coa indefiníbel emoción da natureza naquela alborada de maio.

Chegado á Ponte Barbantesa baixou a unhas nabeiras e mirouse no morto espello dun pozo.

–Quen son? –pensaba–, quen é ese home avellado, coas sens brancas coma folerpas, coas meixelas rapadas pola navalla esguía do presidio?

Por outra parte sentíase forte, desexoso de vivir e loitar, dono dunha man de anos cheos de esperanzas. Non se atreveu a entrar de día no seu lugar. O corazón batíalle coma un muíño tolo cando albiscou a volta da *carretera*, as doces montañas que pechan o horizonte de Valdoso.

—Aló enriba, naqueles penedos! —e pensaba na naiciña morta, apodrecida sen nome e sen pedra no adro parroquial verdecente e tépedo.

Déronlle en calquera parte unha cunca de caldo e un papo de viño e pasou a tarde debruzado nun lameiro. Parecéronlle sen fin as horas do solpor. Por fin, seguindo carreiros entre negros piñeirais, cando a fouce da lúa se afiaba nos fúncaros do poñente, chegou á casa. Ouvearon os cans. Unha vella fixo máis fonda a sombra do parral ao achantarse contra o muro para velo pasar. Tiña amigos, algún parente na parroquia; desexaba unha cama de cosco⁶³, mais preferiu pasar a noite na casa medio desfeita, coa porta franca, ouvindo o solo do moucho, non sabendo se aquel tremar do ar na cociña, sen lume había dez anos, nacía das lembranzas doutro tempo ou das ás embruxadas dos morcegos.

V. O señorito da Pedreira

Ao final do século XVII o capitán Sotelo fixo un morgado e levantou no mellor terrón da parroquia de Valdoso un pazo coma un mosteiro, con boas salas pisadas de castiñeiro, frescas adegas empedradas, capela barroca de sinxela fachada e leda campaiña, nobre portal coroado pola pedra de armas con caldeiros e roeis⁶⁴, e puxo todo o seu gusto na feitura da solaina, onde os canteiros de Cotobade luciron as súas mellores fantasías. Non é amplo o horizonte de Valdoso mais dende a solaina domina unha vista feiticeira: as revoltas graciosas do río, as viñas ben coñecidas dos arrieiros da montaña, os soutos, os camiños que ruben cara ás

63 Follas de millo (N. do E.).

64 Peza redonda que adoita situarse nos escudos de armas (N. do E.).

terras de pan. Os alciprestes irmáns, o pombal redondo e branco danlle ao pazo un ar de eterna fidalguía.

Da familia saíron abades, avogados, donas facendosas. Agora o único herdeiro era o señorito Xabier. Vivía só: perdera o pai antes de se recibir de Dereito en Santiago, a nai no instante de vir ao mundo. Espírito sensíbel, suave, preguiñoso, non quixo darse ao mundo e á carreira, e para sempre se afundiou na soiedade da casa da Pedreira. Só desexaba a lectura quieta, o vivir sosegado e profundo da aldea. Na mocidade alcanzou a febre romántica que nel, temperamento serio e lóxico, fíxose doce renunciamento sen xesto, sen acritude.

Establecido no pazo en compañía dunha criada vella, dos cans e do gato, dedicouse sen présa ao goberno do seu patrimonio algo botado a perder polo pai, home abandonado, preguiceiro, que xogaba nas feiras e reitorais, e deixou no país sona de esmorguista e falador gracioso. Moitas rendas estaban medio caducadas, os montes cheos de carreiros, os marcos cambiados. Pero había peor: o maior perigo para a fartura da casa era a constante intromisión, a longa e falsa man do escribán *Culebrón*, famoso avogado das silveiras, demo e señor de tres parroquias polo seu valemto na vila, porque era paisano fino aínda que de poucas letras, e esas malas, e por desgraza para a casa era parente como vindo da única irmá xa vellota do pai do señorito. E por mor dunhas partillas mal feitas trataba de chegar ao seu dourado soño: ser dono dos lameiros e montes, das viñas e das nobres pedras do pazo.

Todo o val sabía as súas mañas e estaba farto do seu dominio papeleiro, todo o val coñecía a nobreza e bondade de don Xabier e con isto os paisanos servían ao *Culebrón* que podía ser un home en caso de apuro.

O señorito Xabier fixo unha boa cousa naqueles días de maio. Estaba fumando un charuto ao pé do cabaceiro, asolagado nunha

desas *ensoñacións* que nacen da combinación dunha xuventude calada coa misteriosa eclosión primaveral, cando entrou o *Pantelas* para pedir terra a medias ou traballo, e o señorito levado por unha súbita inspiración colleuno de encargado das viñas e da bodega. Dende aquel instante o *Pantelas* que nin tiña familia, nin terras, nin agarimo, quixo o señorito coma a un pai. O home probado nos acedumes da vida atopou, en fin, un cariño e unha veneración. Para el o señorito era coma un fetiche, todo: sabio, bo, prudente de consello; e sería home para matarse coa metade do mundo a unha verba súa. Agora empeza a gloria do *Pantelas*.

VI. O viño

No espírito do *Pantelas* vivían dúas forzas fondas, esenciais, dous amores eternos: o señorito e o viño. Puidérase dicir que durante os longos anos que rexentou a casa da Pedreira falou pola boca do *Pantelas* a alma dionisiaca da ribeira, a alegría das vendimas, a fartura das resacas, a vida que bole arredor desas grandes creadoras de enerxía que son as cubas. Mais tamén nas ribeiras hai días mornos e tristesiros, longas invernías e veráns abafantes. Nelas *Pantelas* meditaba e filosofaba á súa maneira coma un Anaximandro bébedo, ou un dialéctico escolástico que partira da infalíbel premisa da infinita bondade do viño.

Como son tristes os invernos na ribeira! Que saudade e que depinga das neboeiras pechas, dos ceos cincentos sen horizontes abertos, sen o sopro do ar baril das altas neves! As cepas vellas, espidas, tortas e retortas nas máis quiméricas posturas, algunhas deitadas no chan coma serpentes mortas, outras apresas nos palitroques das parras. A cepa sofre a longa invernía, os días curtos, griseiros, raiolados polas chuvias miúdas, quedíñas, que envolven os montes mornos na cincenta túnica mollada, que enlaman

os camiños onde se afondan as rodeiras dos carros como as lembranzas vellas na alma cansa e murcha. A auga decorre en fíos cristalinos por riba dos penedos cubertos de orcelos⁶⁵, encóvase nos lameiros, pinga nas tellas con notas afastadas e harmoniosas coma de salterios monxís, e cando parece máis cansa, de súpeto adquire nova forza e bate nas tellas, nos vidros con ar de *presto* de sonata romántica. O ceo desfeito en nubes baixas e farrapentas déitase sobre o val que parece pequeno, fundido, enlamado.

Neses días o *Pantelas* pensaba na Pascua gloriosa da primavera, cando as folliñas esgroman verdecentes nos feos toros negros, na pompa das parreiras nos días quentes do verán cando alumean os penedos e só se atopa fresco na sombra dos salgueirais, beira dos regatos murmurantes. O *Pantelas* algúns días de inverno sentíase aprisionado na estreitura do val e subía á montaña. Para un ribeirán a montaña é simplemente a terra aberta onde se recolle o pan, onde o viño é picante e gasoso, onde a fala é máis pecha e a música nas festas menos brincadeira. Entón, curvando o seu corpo seco como feito de mollos, nun grande pasamontañas raiado, regalo do señorito, subía as costas sen medo ós terróns desfeitos e ía ver as terras que o pazo tiña na parroquia de San Verísimo de Penonzoás. Alí vixiaba, ordenáballes aos aparceiros e deixaba correr os ollos polos lombos azuis ou nevados das serras afastadas.

Na vendima era unha apoteose. A vida, o movemento, a alegría, enchían o val de cántigas, de gargalladas, de trullados, de alalás. O *Pantelas* ben cheo de viño mandaba a manobra en xefe, dispuña as ringleiras de mulleres nas viñas, azurraba os carretóns dos culeiros, e pola noite xa bébedo dirixía a lagarada. O pi-són, unha grande viga centenaria, esmagaba os montóns mouros

65 Liques (N. do E.).

ou perlados das uvas, e un regato de viño fresco, forte, sen fermentar, recendente a vida, a zume vexetal, corría para as barrigas resoantes das venerábeis cubas doutro século. Coma nas orixes da traxedia grega, facíanse farsas e comedias nas limpas noites outonizas e o espírito satírico e burlista da raza desbotábase en parrafeos ferventes, recendentes a viño novo.

Despois os labores sosegados da bodega, a trasfega, a distribución en pipas e pipotes, a cobranza das rendas nos días cincentos de Santos e a actualidade latexante da chegada dos arrieiros e da venda da colleita.

O señorito deixáballe toda a vixilancia ao *Pantelas* que lle tiña lei á casa como a pedra ao muro. Mais sempre durmía na casa da *Cova da Serpe*, recomposta polos coidados del e a xenerosidade do señor, que deu trabes e prestou os carros para a pedra. Case tódalas noites ía borracho para o seu cubil, aturuxando en ocasións polos camiños fondos cubertos de parrais, mais a maioría das noites morno, calado, tristeiro como un piñeiro en marcha.

O *Pantelas* amaba o viño. E se el puidera explicar os derradeiros motivos da súa conciencia diría que amaba o viño porque o vía sufrir: na cepa sempre atada, arxonada⁶⁶, privada da liberdade para lanzar no ar a cabeleira rugosa das vides; no lagar pisado polos pés como son pisados os corazóns pola sorte negra; no cóncavo cárcere das cubas onde non pode entrar un chisco de ar; ao final, tratado no inferno das alquitaras, xa canso e doído de tanto sufrir, daba a alma tola e atoladora da augardente.

66 Arxoar, atar as ramas da vide logo de podadas (N. do E.).

VII. A gloria do Pantelas

Tanto como ao viño amaba a liberdade. Cando vía un can ou unha besta atada, corría a soltalos sen pensar nas larpeiradas do can ou nos destragos da besta. Cando tiña unha gotiña no corpo, que era cada luns e cada martes, falaba en termos claros e fortes, á maneira anarquizante de mirar os homes e as cousas. Pronto alcanzou pola lingua e polos feitos unha sona grandísima no val e nas parroquias veciñas. Por aquilo do presidio a xente tíñalle medo. Ademais non se asemellaba na súa maneira de ser aos demais labregos. Eles todo sorna morna, verbas calculadas, movementos arrapoados; el desbotado, franco, esaxerado ata chegar ás cousas máis tolas para o xeral pensar da xente. Era un grande inventor de xuramentos: a súa magra boca sen dentes vomitaba blasfemias non ouvidas. As cousas do *Pantelas* eran faladas e contadas nas bodegas, nas cociñas e nos fiadeiros.

Non cría nas bruxas, nin para el había máis demo que o *Culebrón*, o escribán que non deixa durmir ao amo, o seu Deus!, a forza de preitos con todo o cortexo de papeladas e citacións.

Unha noite encontraron o señor *Senradela*, un vello tristeiro, na cruz do Alén, pálido e tremente. Era no outono e a chuvia morna facía un respectuoso zunido nas follas mortas.

–Non sigas Xosé María –decía o *Senradela*–, pola congostra do Caíño debía pasar o diaño a cabalo do pecado; as pedras botaban lume feridas por ferraduras de cabalo que non vin, máis ben sentín, e non me atrevo a pasar fronte ao adro: sen dúbida un fato de almas en pena. Pobres de nós! Xa estamos fartos de trabucos, preitos e granicios e inda vén contra nós a tropa endiñada do inferno.

As gargalladas do *Pantelas* despertaron os ecos temerosos do souto e dos penedos. Con grande asombro do *Senradela*, o home

destemido foi ao adro, mollado e verdecente, e sentado nunha lo-
usa de pedra dixo cousas terríbeis:

–Nin ceo nin inferno. Non sabemos nada. O crego que vos pre-
dica tódolos domingos di o que aprendeu e nada máis. Despois
da morte quedamos tolos e andamos polas estrelas ou pola lúa
escorrendo un fato de demos que non nos deixa ata que cansos
morremos xa para sempre. Mais esta compañía da que che falo
non baixa á terra. Anda para sempre entre as estrelas que pesta-
nexan na escuridade polo ar que lle dan as almas dos defuntos.

Non ía á misa e sostiña longas discusións co *Padre Cura*, un
antigo párroco sen parroquia que vivía nun antigo priorado dos
frades de Santa María da Martiñá. O *Padre Cura* era un homiño
pequeno, fraco, gran cazador de coellos, que sempre andaba en
cuestións co abade por mor de se a reliquia da parroquia, un ana-
co da cruz de San Pedro, era ou non era máis verdadeira que a
que había na capela do antigo priorado.

–“Déixeme en paz, *Padre Cura* –falaba picando o negro ci-
garro–, mentres non o vexa facendo penitencia nun caracocho
da costa vella como din do San Wintila de Punxín, non creo nos
seus sermóns”.

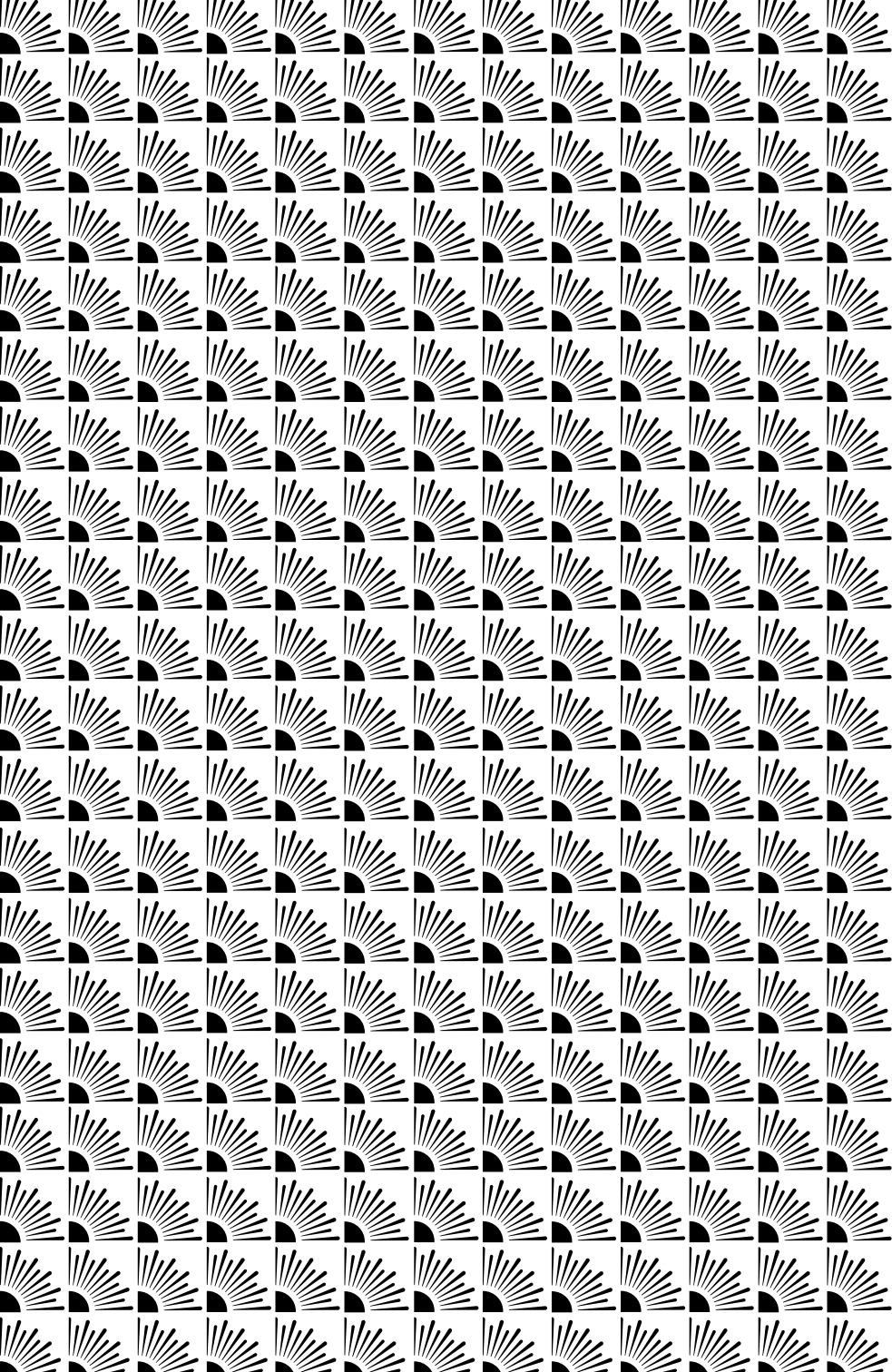
Só ía á igrexa unha vez no ano: o día dos Defuntos. Entón nin-
guén se atrevía a lle disputar o toque das campás, e pendurado
da corda pasaba fríos e noites na espadana, arrincado bateladas
cheas de dor e de saudade, daquela dor e daquela saudade que
adormecían no fondo da súa alma primitiva.

VIII. A traxedia

Arredor dos cincuenta anos, o *Pantelas* casou cunha criada xa serodia do pazo da Pedreira. Foi por culpa do viño aquel casamento atolado? Non se soubo. A Xenoveva, fea, pequena, torta, comesta das vexigas pasou a vida adorando ao *Pantelas*. Era para moitos un demo ou un tolo; só para o señorito e para a Xenoveva era un home libre e forte. Moito sufriu ao principio! Ata lle batía as costas cando chegaba co xenio arrecepido polo viño. Mais ela lembraba os paus con gusto cando viñan tempadas de silencio morno, de calar sombrizo máis temeroso que o falar sacrílego.

A fondo, a traxedia do home e da muller non é para a escrita. Inda non estamos acostumados a mirar as medoñentas profundidades da alma dos labregos. A do *Pantelas* foise pouco a pouco despegando da realidade ata chegar na vellez a unha tolaría franca e declarada. Sobre todo des que o señorito Xabier morreu de quenturas e o pazo da Pedreira quedou abandonado, camiñando inverno tras inverno a unha ruína.

Do matrimonio quedou un fillo idiota, enfermo da gota serena, que pasou anos e anos pedindo nas portas, arremedando os latinorios dos cregos ata morrer solagado no fondo dunha nabeira.

13.

Cabalgadas en Salnés

Fermín Bouza Brey

Ao rematar de ler a esquelina⁶⁷ –aínda as esporas do arrieiro chinguileaban nas escadas do patín– decateime ben de que aquelas catro verbas, verbas de anguria, berros de dor, chamada convulsa e febrecente, apreixoaban nova treiduría⁶⁸ e novo engano. E inda sabendo isto –oh corazón agoirento!– decidinme berrando pola fiestra:

–Ei, ti, de Fiolledo!

–Mande o señor.

–Agarda. Volto contigo. Arrombarei a besta.

–Aí, meu señor, non volto; teño encarga para Soutomil e hei cumprila decontado!

–Vaite. Irei só.

–Temo que na Ponte das Partidas andan os de Xan Quinto e onte saíronlles, señor, aos da Oliveira no Rego de Matamulleres.

–Vou na barca de Resende. Vaite, arrieiro de Fiolledo.

Dei ordes antes de pórme ao camiño, ollei o retrato do noso parente antergo, o inquisidor Luaces que escribira alá polo mil seiscentos e tantos aquel *Prado espiritual ou fresco feixe de celeste herba onde a i-alma pode pastar saudábeis doutrinas...* e morrera en recendo de santidad. Tódolos da caste esculcábamos naquel

67 Papel que serve para escribir citacións, facer invitacións ou comunicar certas noticias. Non ten o sentido de “necrolóxica” (N. do E.).

68 Traizón (N. do E.).

cariz macío⁶⁹ o éxito ou a desgraza das empresas antes de emprendelas. Agora o venerábel Luaces fitábame con arrepiantes ollos.

Con todo... o casal da Pantrigueira, deixado a pouco polo meu cabalgar vehemente, perdeuse envolvemento no lene solpor na revolta do camiño real.

Pulábame o desexo de coñecer máis aínda daquel carácter que poucos chegaran a comprender: turraba de min con tolo turrar o perigo de me ver envolvemento como principal monifate daquela farsada moi coñecida de tódolos poboadores da bisbarra de Fiolledo aínda que con vaguidade que a miña imaxinación non enchía cumpridamente. E acólá ía burlar a imprecisión na miña egua nova, case que poldra.

Que me quería? Non topaba o matinar bolbolreteiro acougo en ningún pensamento fose arriscado ou non, pois todo podía saír daquela muller. Semellábame –como a el, xustamente como a el– muller única, “moita muller” dicíamose e, polo mesmo, tiña que ser moi interesante o seu chamamento.

Rubín a abafante costa e dende o alto da Torreira voltei o roto. O serán cargábame de roibéns o lombo; o Sol era comesto polos curutos xa afumados do Barbanza. Tiña moito camiño aínda. Se non collía a barca de Resende, daquela viaxe perdida. Metín espora perseguindo a miña sombra como un vermello degaro e afasteime do mar que coas manciñas das súas brancas velas acenaba por min.

O mar! O mar! O mar chamábame, era meu amo e señor. Talvez o único que sabía os anhelos do meu peito, os anhelos xurdidos, os anhelos bos; os anhelos de purísima idealidade. Porque o mar era testemuña de tódolos amores de Viladourada e todos se confiaban das súas ondas e todos mergullaban nelas os seus

69 Macilento, pálido (N. do E.).

segredos. Velaquí como este bretemoso mar místico onde o meu ben pousara, os coñecía. Viladourada ficaba alí, branca e leda como unha gaivota nos cons da ribeira. E de tódolos casais era aquel, o máis ribeirán, aquel do pé de Castro Garnido o que me levaba a vista dos ollos. O amor tranquilo, manseliño, sereno, xangal⁷⁰ alentaba dentro. Tíñao tan sabido que, para ir en procura destoutro dubidoso, tivera que matar os sentidos todos e a voz mesma da i-alma que berraba no meu íntimo. Nada dixerá a Inesa, na súpeta fuxida, da miña impensada viaxe. A voz da i-alma berraba, berraba adoecida.

O Castro Garnido ficaba distante confundido co ceo no morno empardecer.

Lembrei de súpeto a refenda⁷¹ que rosmaban acotío os vellos de Viladourada e que andaba bulindo nos pergamiños comestos dos ratos coas historias da miña proxenie. Era o caso que no Castro había un encanto. Unha rapaza loura de ollos gazos a brillar na noite, botaba cántigas, doída de amores, na véspera do San Xoán. Un mozo da miña xente, segundón da Pantrigueira, que fora conseguir facenda de seu no servizo d-El Rei, e caera prisioneiro dos mouros xuntamente co seu escudeiro da mesma freguesía, foi preguntado na ferropea⁷²:

–De onde sodes, cristiáns?

–De Viladourada, na Galiza.

–E tendes por alí algún Castro Garnido.

–Dende a nosa vila un tiro de fonda ata a coroa.

–Tendes a felicidade na vosa terra e vides, malpocados, busca-la á allea! Termade deste anel, remexede no Castro pola pedra

70 Dócil, doce, inocente (N. do E.).

71 Lenda, tradición (N. do E.).

72 Grillete que se pon nos pés aos presos. (N. do E.).

do Fundamento e chamade a ela con sete cotenadas. Daquela se non mollades en sangue o anel seredes felices na vosa terra.

Voltaron para os eidos. Polo camiño o escudeiro matou o señor, que tiña chegado a capitán de coirazas por coller só o tesouro; o anel lixouse en sangue; a pedra do Fundamento foi soterrada polo po dos anos e a felicidade fica atoadá aínda.

Eu como o meu antepasado ía en procura da felicidade en terra allea!

Entrementes nas augas da ría a estrelíña da Fartura puña seu errabundo ronsel.

Noite pecha era cando cheguei a Resende. Na beira do río nin o máis pequeno bruído interrompía o saloucar da auga na presa. Dei voces polo barqueiro. Ninguén respondeu senón unha curuxa ao lonxe. Pareceume ouvir balbordo. Unha fiestra alumeadá mostroume o muíño; a egua zumegante do bo camiñar levoume cara a alá.

Petei e abriu o muiñeiro albo do enfariñamento como alma en pena. A porta deixou pasar como unha bandada de risadas de muller que se foi perder nos ramallos dos quedos ameneiros.

–É aquí onde se toma a barca para Fiolledo?

–Logo vostede é de Fiolledo? Ai, meu señor, saíulle xa a derradeira! Como é que vén retardado o señor? Pois aínda velaí vai o arrieiro a quen lle cumpría pasar tamén e...

–Para onde ía?

–Para Iñobre...

–Vilán! –escapóuseme dos beizos.

–... e agora ten de ir pola ponte das Partidas.

Apurrei a besta sen dicir ren; o ímpeto da saída matou o candil do muiñeiro que botou mil termos contra min.

Ben se ollaba que o arrieiro levaba outra carta para o Oidor que andaría xa pasando o verán no pazo de Iñobre. Cumpría saber o que lle dicía, xa que ela me negara sempre que lle escribira.

Don Amaro, o Oidor da Real Audiencia de Galiza, tiña sona de conseguidor de rapazas novas. Era arriscado porque o cargo tiña a salvo das leis e da xustiza. Vivía cun vello criado que facía tódolos trafegos da casa, sen outra compañía.

–Para dous que somos...! –acostumaban dicir, era a verdade que se eles eran dous corpos o espírito era un só.

Nos lugares veciños, máis que respecto era medo o que lles inspiraba aquel home do que decote se tiñan novas de pasamentos amorosos; teríanlle carraxe manifesta se non fose dono e señor de tres coutos a montes e as fontes, con caseiros e armentío⁷³ a fartar.

Agora entretíñase con Florenza, a moza aventureira, filla da señora Marta a mesoneira de Fiolledo, que coa labia emprestada polos seus oito anos pasados nas Indias entolecía aos homes antigos como don Amaro e aos mozos coma min. Cando saíra chamada por un seu tío marchante ricaz nas Antillas, era cativa de corpo e de espírito; agora viña opulenta nos dous sentidos a descansar dos seus trafegos mundanos á casa da súa nai, á querenza do niño. Corrían historias de envelenamentos feitos nos seus amantes e do roubo das fortunas destes... A min presentáraseme como unha pobre rapaza, vítima da maledicencia, sen persoa con quen desfogar as angurias que a tollían e buscadora dun home bo en quen deitar o corazón ateigado de cariño. Oh, os meus vinte e tres anos ridentes e inexperimentados como se renderon! Viñeron máis tarde as aventuras co Oidor que eu, namorado, me resistía a crer e con ter sido o primeiro en sospeitalo –é lei cruel– fun o derradeiro en sabelo.

Arredeime dela e resistín canto puiden os seus chamamentos; cando recibín a esquelíña motivo da viaxe xa só un azo de

73 Armenteiro, gando vacún que forma rabaño (N. do E.).

curiosidade era o meu guieiro..., nin miga de amor levaba comigo cando saín da Pantrigueira.

Con don Amaro, o Oidor, levábame ben pola amizade que sostivera co meu defunto pai e coido que aínda eramos algo parentes polos Mariño de Sisán ou polos Souto de Vilalonga.

Nos primeiros tempos da súa relación con Florenza tomáralle xenreira, despois matinei que talvez tivera que lle agradecer o pór ao descuberto diante da miña cegueira a conduta daquela muller. Así llo demostraba indo xantar con el cada anal⁷⁴ polo día de san Xiao que era festa grande en Iñobre.

Que dianteira levaría o arrieiro? Non sería moita pois levaba a besta cansa.

Seguindo a beira do río perdín a corredoira esfumada polo mesto herbal e tiven que levar das rendas a besta soterrándome en lameiros e esgazándome en silvas. Ao cabo cheguei trepando veigas farturentas de floridos milleirais á Ponte das Partidas despois da media noite.

Baixo da Ponte había luz: catro ou seis persoas con fachucos de palla, farreando⁷⁵ ao parecer. Reparei que entre eles andaba o noso arrieiro falando, cantando e bebendo. Achegueime. Había dúas mulleres e dous homes máis aos que non lles fixo moito chiste a miña compañía. Pedinlle paso ao pontasgueiro⁷⁶ e este recoñecendo en min ao señor da Pantrigueira encargouse de tranquilizalos. Pola miña parte tiven que aceptar o ser un convidado máis. O arrieiro estaba bébedo pois tivera que aceptar o ser padriño dun futuro rapaz que a muller do pontasgueiro levaba na entraña. Na miña impaciencia paguei, tan pronto como atopei

74 Aniversario (N. do E.).

75 Andar de troula (N. do E.).

76 Funcionario responsábel do cobramento do *pontasgo* ou *pontazgo*, isto é, o que se paga por pasar unha ponte (N. do E.).

medio de me desprender de alí, o pontasgo dos dous, posto que xa tiña sabido, dixeran ao arrieiro, que non ía para Soutomil como tiña dito senón para Iñobre. O home na súa leira confesou e pregoume perdóns porque aquel traballo era o pan dos seus fillos e Florenza mandáralle non dixese ren da carta que para o Oidor levaba. Fariamos pois o camiño xuntos.

Custou axuda o montalo no faco e máis traballo cumpriu aínda para que non levase un tomo nos pedregullos da calzada co movemento da cabalgadura.

Tiñamos andado un anaco. E a carta? Que tentacións de lela me acudían! Que relación habería entre ela e a esquelina enviada para min? Non podía máis, en verdade, sufrir aquel tormento. Iamos atravesando un gran souto tan mesto que de beira a beira do camiño as pólas apartábanse formando bóveda que impedía ollar o ceo. Non se abesullaba chisco de luz de astro ningún; tan só unha vaga claridade como de cousa de encanto cinguía o reboredo⁷⁷ e furacaba ás veces a mestura chantando na terra ou no brión dun cachopo vello pingas brillantes e dondas como órbitas baldeiras. Cando na altura o vento livián abaneaba as follas, milleiros de ollos tremelucantes caían riba de min. Desacostumado ás cabalgadas nocturnas sen compañía, a friaxe do medo percorríame o corpo de banda a banda.

E a carta?

Chamei ao compañeiro de viaxe. Nada! Agarrado ao pescozo da besta coa faldras de fóra e a faixa arrastro durmía estourando de cando en vez en tronidos guturais, en ronquidos inmensos soamente igualados polos rinchos do cabalo ao abesullar preto a miña egua lanzal.

77 Carballeira (N. do E.).

Voltei chamar. Non se moveu. Entón baixei; ateí o animal a un carballo e detiven o do arrieiro. Remexinlle a este nos bolsos todos do fato de boa pana mol e a carta non apareceu. Busqueille no seo, nas costas, nos ombreiros, nas nádegas, nos zapatóns, no chapeu; tentei ao faco por se algo colgaba del, por se tiña –meu Deus!– algún resorte, algún segredo, como tentaba de neno os arcóns e os bargueños do pazo, para atoparlló; rachei coa navalla a albarda; rexistrei, esnaquiceí, baldeirei todo..., víñanme mentes de chorar, de berrar..., e berraría se unha pouta salvaxe, unha man, mellor un garfo de aceiro, non caese encol de min apreixándome o lombo e coutándome o alento.

Quedo o cabaleiro!

Un homón terríbel ficaba diante de min e con el tres máis do mesmo feitío armados de trabucos. En dous deles recoñecín os que momentos antes beberan na nosa compañía baixo da ponte, sen dúbida xente da gavela do Xan Quinto. Tranquilleime posto que pouco ou nada tiña que perder senón o tempo que, a fe, ben precioso me era. Sen chistar leváronme monte través seguido do arrieiro que aínda estaba sen se decatar. Ao pouco chegaron outros da mesma camada e caláronnos de enriba abaixo. Falaron sen recato de que tiñan novas de que, de mañanciña, pasaría un frade de san Martiño de Santiago levando o pago das terzas reás que tiñan retrasadas e que xuntaban grande morea; que o frade non iría só, senón con xente armada e con foreiros do mosteiro; que na loita interviría toda a cuadrilla e que eles por mandado do xefe farían de olláparos e por fin, que nos levasen presto que o xefe se impacientaba por falar aos prisioneiros e que termasen de non facer ruído nin disparar, pois o crego de Tremeoedo saíra dar unha batida con algúns criados.

–De boa se librou o señor, dixo un cara a min, cando se foron, non era mao o que lle tiñan preparado. Desta feita ía á cadea ou ao garrote.

Calei como un peto sen lle dar tino a tal afán de principiar conversa e o outro seguiu, interesándose por demais:

–Se non fora porque o noso amo nos apura con premios a que vixiemos tódalas cartas que reciba don Amaro o Oidor...

Comprendín todo ao ouvir tal. O roubo da carta era a xustificación da carpanta⁷⁸ debaixo da ponte. Turrelles pola lingua aos bandoleiros e souben, unha vez máis, canta penzoña gardaba na súa i-alma a aventureira Florenza, aquela que diante dos homes se desesperaba agoniante, turraba dos cabelos cos ollos mouros –máis que o seu espírito– ateigados de bágoas mentireiras e por detrás compraciáase en poñerlles perigos de morte, perigos para o seu honor con obxecto de velos guindados polo chan aos que sobrevivisen como farrapos dos amores que vestira. Gran muller en maldade! Gran muller en maldade! Gran muller!

Souben como Xan Quinto era noivo dunha rapaza orfa, caseira do Oidor e de como este o perseguía con procesos e sentenzas e gardaba a moza que había preto dun ano non se vira en moitas légoas á redonda, falándose moito na parroquia de se estaba morta ou viva, se fuxira ou embarcara para as Américas coa axuda de Florenza; de como pola carta collida ao arrieiro se deixaban ver as violencias do Oidor coa moza á que cobizaba ruín; de como se deducía que a noiva de Xan Quinto ficaba presa con xente á esculca na adega da casa de Iñobre, sen ollar a luz do sol, próxima a revelar ao mundo o froito da brutal paixón do Oidor, soa, sen consolo e de como por medo ao bandido trataban de se desfacer dela matándoa asañados e soterrándoa na corte da Pantrigueira aproveitando a miña ausencia que Florenza faría longa cos seus aloumiños. Para iso contaban coa complicidade dun meu xornaleiro e librábanse de min, pois o día en que se descubriuse o crime

78 Bebedeira (N. do E.).

na miña casa, comprometeríame, xa diante da Xustiza, xa diante do burlado amator, se acaso saía ben da primeira.

Arrepioume o enredo que me referendou o bandido. Escoitei aínda máis dos seus beizos o estado do espírito do seu xefe, namorado perdido da rapaza que semellaba unha rosadelfa⁷⁹ pola cor e unha bonequiña pola galanía do seu corpo; que ela o quería e que eu debería axudar ao seu amo a rescatala; que o Xan Quinto era outro dende que a coñecera pois tiñan por certo tódolos da gavela que se conseguía esa muller sería home de ben, cousa que non lles aquecía moito pois ficarían sen xefe e desfariase a xuntanza.

Pareceume obra boa para gañar o ceo aloumiñar e protexer o enxebre amor do bandoleiro. O meu corazón namorado –louriña fada do Castro Garnido!– dispúñase a sumarse á nobre causa. De axudar nisto aos bandoleiros o meu espírito decote témero non tiña escrúpulo ningún.

Preto andaban xa os lumes do campamento. Por entre o labirinto das árbores víanse pasar sombras diante dunha gran cachada adiviñada pola luminaria e polo runxir da leña verde.

O vixía berrou:

–Quen vai!

–Xente de paz! –respostamos.

–Que santo?

–Santa Baia de Aralde.

Fixemos a nosa solemne entrada na praza de armas: un claro do arboredo onde acougaban dunha banda, arrombadas a rentes dun esnaquizado pardiñeiro, como unha ducia de bestas, e da outra así como outros tantos homes sobre mantas do Padrón. Todos con rendido sono. Soamente no centro, acougado nunha pedra, a testa espetada nas mans, un deles velaba. Cando sentiu

79 Rododendro, azalea (N. do E.).

pasadas ergueuse súpeto. Era Xan Quinto. Endexamais o vira, mais presentino; e non porque fose outro, imponente, formidábel..., non é que fose un ferrapulgas⁸⁰ tampouco; presentino porque ía acompañado dun aquel de señorío, de dignidade, de harmonía no físico que o facía destacar dos homes da partida. A faciana descolorida e desbarbada, efeminada se se quer, tiña por orladura crecho cabelo mouro e brillante. Encol dos beizos miúdos nos que chantaba por veces, con rabia contida malamente, a branca dentamía, corría un listel de la desmedrada. De corpo enxoiado e mans de esqueleto, con seguranza sabía aproveitar a superioridade que o conxunto da súa figura atraente lle doaba.

Acolleume afectuoso por demais e logo que mandou acomodar ao arriero que non atinara en todo o camiño trabou conversa convulsa, precipitada, preguntona, na que nada de novo ouvín despois da sostida co bandido que me conducira. Ollei a carta de Florenza da súa mesma man que non tremeu ao transcribir as maquinacións infernais nela dispostas; da súa letra miúda, apertada, que eu conservaba en doridas misivas de inesquecemento e paixón.

Prometinlle a miña incondicional axuda e o home agradeceu-ma con nobres parolas. Ventaba de canto lle podía servir a miña confianza na casa do Oidor... Se entón soubera de que pouco lle tiña de valer ao malpocado!

Referendoume a historia da súa vida e dos seus amores; a loita que sostiña cada día, aquela noite máis forte, para non choutar riba do pazo do Oidor e atafegalo polas súas propias gadoupas.

—Porque eu, sabe, endexamais matei a ninguén nin matarei en tanto que viva ela... —e os ollos tornábanselle cristalinos espe-llándose neles o peneirado luar. Logo transmutábase furente.

80 Home pequeno, bulebole (N. do E.).

–Mais despois!

E remangaba o brazo facendo ademán de cantar un puñal nun corpo vencido.

Como a alborada viría presto concertamos o xeito de furtar a presa a don Amaro e convimos un plan sen derramamento de sangue polo instante. O xefe non renunciaba á vinga, vinga irta, exemplar, en pago á deshonra sufrida. Traballo me custou arrincarlle a promesa de deixar a Florenza sen castigo!

Tratamos que eu iría pasar o día a Iñobre so pretexto de mercarlle ao Oidor un piñeirral que posuía á par da horta da Pantigreira; no intre sabería do encerro e circunstancias en que a moza se atopaba; procuraríase facer a durmida na mesma casa e media noite andada, mentres a gavela roldaba, abríralle as portas a Xan Quinto e este vería de arranxar o que fallase. Daquela miña misión era cumprida.

Que lonxe de suceder así!

Descansei un anaco no chan conforme o corpo o demandaba. Xan Quinto ficou absorto, como abraiado, mergullándose nas ideas que lle ensombrecían o pensamento.

Cando acordei, tódolos homes andaban impacientes, montados nos facos que o estaban tamén por mor da femia que tan cedo lles aparecera. Desfilei á beira do xefe por diante deles para que me coñeceran ben. Despedinme desexándolles éxito e paz para o namorado e arrinquei cara a Iñobre acompañado de dous homes ata o lindeiro do monte por se atopaba outra partida que tiña saído cedo ao axexo dos cartos do mosteiro de San Martiño Pinarío. Ao arrieiro deixámolo coa súa sorte no medio e medio dunha touza sen espililo do seu sono.

Fóronse os meus acompañantes e rubín a un alto curuto para orientarme matinando en que Inesa coidaría da infidelidade miña. A conciencia petaba fortemente na i-alma a pique de levar ao fracaso a aventura en que ficaba envolveito!

Todo o ricaz val de Salnés espertaba, ao lonxe o mar inmóbil parecía unha leira máis do seu recinto. Unha goleta que talvez viña de Maracaibo traendo froitos tropicais, como un cisne branco, entraba lene no porto do Carril.

O mar! O mar de novo turraba por min e vencellábame os ollos a aquel puntiño que era Viladourada entre a brétema mañanceira. Da liña da costa fita de pérolas nesta hora sobresaía a vila alba, nacarada como un bigariño⁸¹ no areal.

O remorso proíame na i-alma con proer de ortigas arnais.

–Meu amor, meu grande amor, meu único amor! –salouquei debruzado na nobre testa da cabalgadura...

Tiros distantes fixéronme acordar do meu acoramento. A partida botábase arriscada, pois xa era día aberto, riba da comitiva dos frades e dos foreiros que defendían o seu haber porfiosos. Ao pouco vin galopar pola campía xinetes da xuntanza dispersa; os sinos de Iñobre tocaron a rebato e en ouvindo o balbordo dúas liteiras, ao parecer con xente principal, que viñan pola vereas das veigas de Almorzar deron volta co seu monótono arrandeo espan-tadas as mulas cos tronidos e os alugadores co medo de perdelas.

Tomaba don Amaro fungaradas⁸² de rapé na solaina cando entrei no pazo. Recibíume contento con aquel seu falar mandón de preiteante ganancioso. Non semellaba darlle importancia á proximidade dos bandidos. En verdade que se mantiña rexo nos seus cincuenta e tantos outonos, case que roldando os sesenta!

Fixemos xuntos o xantar expoñéndolle o choio do piñeiral e vimos no acordo de ollalo ao seguinte día. Durmiu a sesta ata ben entrada a tardiña e eu aproveitei as horas para inquirir o para-doiro da moza. Andei arredor da casa por atopar algunha fiestra,

81 Caracol grande de mar (N. do E.)

82 Porción de tabaco que se aspira cada vez (N. do E.).

porta ou bufarda que dese luz aos sotos sen destino coñecido que había embaixo dela. No quinteiro estaban o gando e a adegá; no quinteiro, a leñeira e o celeiro e a tulla, que pechaban, pois, aquí? Por onde se alumaba e por onde se comunicaba co exterior este departamento?

Cando máis entretido andaba arredando as hedras que cubrían as paredes, reparei tras dunha nogueira os aceirados ollos do criado Bieito, o vello cómplice, axexándome celoso. Achegouse cobregueante.

–Seica anda aos niños o señor da Pantrigueira? Pois non está xa no tempo dos pícaros...

Enfronteino friamente sen responder ren algúns segundos. Tencionaba retirarse solermeiramente con risada de cuco bribón e agarreino dun remo rexamente.

–Conta o que sabes, vello da rabia.

Calou.

–Malia se non te mato agora mesmo, raposo.

Sorriu.

–Conta, conta ou... –repetín apertándolle a gorxa.

–Sólteme –dixo rouco.

–Onde está a noiva de Xan Quinto?

–Nada sei.

–Ti sábelo!

–Non quero nada con ladrón.

–Si! Ti sábelo!, afiuceime.

–E anque o soubera... –atreveuse burlón.

Alporizado guindeino aos meus pés e botándome enriba oprimino con máis forza facendo intento de o bater para que cantase. O vello perdía terreo, comezando a tremar, coidando que eu sería capaz de calquera extremo, mais emporiso non sei como remataría o pasamento se non chego a decatarme dos esforzos que el facía para apañar unha fouce de entre a herba

vizosa. Viuse perdido, sen defensa e cantou: a entrada era por unha trampa no cuarto de don Amaro e del partía a escada, nin outra claridade nin outro respiradeiro. Xa tiña sabenza dabondo. Ceibeino, erguéndose atafegado. Coa ameaza de segarlle o pescozo se dicía algo; foise renqueneando con bisbar de maldicións.

Por mor de que desconfiase o que sesteaba, brinquei do valo á corredeira entrando na casa pola portada. Xuncras! No quinteiro, teso como un estadullo o arrieiro de Fiolledo!

–Ti aquí!

–Si, señor. Acabo de chegar.

–Viches a alguén?

–Non señor.

–A onde fuches?

–A ningures.

–Perdícheste no monte. Pois vaite agora mesmo. Largo! Toma para viño e pouco pico.

A rodiña de vinte reás de vellón que lle puxen nas mans amoleceuno axiña. Emocionado cantaruxou feble:

–Ben está, si, señor.

Ouvindo o chinquileo dos axóuxeres do cabalo ocorréuseme:

–Agarda. Dirás que traes novas do crego de Fiolledo que vaia alá sen falla don Amaro en anoitecendo, entendes?

–Que ceará alá, entendes?

Dubidou. Outra moeda das de antes da francesada chamadas “reás de a oito” tornoulle a dúbida de boamente.

Entreí na casa ameazando ao arrieiro ao tempo que don Amaro saía á solaina espelido preguntando que se lle ofrecía. Chegou a min a voz do de Fiolledo recitando vagaroso a lección e o bater das ferraduras nas lousas, fuxitivo.

Non separei pé do Oidor ata que o puxen cabaleiro nun faco vermellizo no medio e medio da corredeira e o vin correr monte

arriba par do cruceiro que era marco da división das parroquias; Bieito o criado, rolda que rolda, non puidera falar con el.

Os sinos do Iñobre bateron o toque das Ánimas. Os homes de Xan Quinto vagaban como sombras polos arredores e asubiándo-lles quedíño, quedo, aproximáronse.

–Avisade ao voso amo que veña agora mesmo, que non agarde a media noite. A porta estará aberta.

Aproveitando o fuscolusco rexistrei a morada do Oidor en procura da famosa trampa, mais non aparecía. Apliquei a orella ao chan e non rebulía nada..., si..., si..., ás veces algo así como rumor dun corpo forzando en palla.

A noite ía de camiño. Polos arrangeos do corazón contaba os segundos e con seguranza eran moitos os transcorridos na busca infrutuosa. Ás apalpadelas percorrín de novo todo o cuarto do maligno Oidor... Ah...! Atafeguei este berro cando atopei a liña das táboas interrompida debaixo da cama. Acendín mistos e máis mistos. En efecto por alí andaba a trampa: un cadrado de vara e media serrado no chan.

Separei o leito e entón eleváronse deica min salaios que me cortaron o alento. Fun buscar un candil á cociña chamando por Bieito a quen coidaba aqueloutrando a miña cea e non tiven resposta. Que sería do brazo dereito do Oidor?

Erguín a trampa e fíxome recuar o soprido de humidade e de miseria que botou de si aquela escurenta boca. Baixei pola esca-da insegura, apodrecida... As pernas tremíanme como vimbios batidos polo corisco. Berros doridos que as paredes de pedra de gran agoirentas desbotaban, batéronme o cranio coa sensación de martelos ferreños amortecidos por coberturas de baeta. Tiña o corpo inmerso todo na adega e nada vía; pousei no piso de terra e nada vía. Escomasí algo rebulía preto e agardando un instante que os ollos se afixeran ás tebras, enfoquei o candil en todas as direccións.

Un esqueleto que de muller semellaba, todo ollos, cabeleira e ventre, movíase nun leito de pallas apodrecidas como un verme inxente, colosal. Ao verme, unha ondada de terror invadiulle o rostro inexpresivo como de idiota e puido dicir apenas con certo deixo de resignación, como quen dá cumprimento a algo ritual que di tódolos días:

–Déixeme..., déixeme..., que..., que non podo máis! Que estou morta! –e agachando a testa limpou dúas bágoas coas mouras guedellas descompostas.

Faleille cariñento da liberdade e animóuselle a face ao ver que non era o seu buxeu⁸³ senón outra persoa podendo con grandes traballos chegar onda min rompendo en choros que partían a i-alma. Caeu nos meus brazos cun testaván⁸⁴ e prepareime a fuxir. O fedor que do seu corpo saía era cousa do outro mundo. Comecei a rubir coa horribel carga, mais ao pronto un vulto ce-gou a entrada da adega e baixou decidido; recoñecendo nel a don Amaro, apresteime á defensa namentres nun curro colocaba á moza que ouveaba tremente. Mordendo unhas verbas veu a min coitelo en man, solermiño como un lobo vello que non ten présa por dar o chouto mortal tendo segura a caza. Isto deume tempo para martelar as pistolas cousa coa que el non contaba. Vendo a súa situación de inferioridade faleille e non tivo outro remedio senón aceptar as miñas capitulacións: deixaríame saír tranquilo coa moza ao lombo ou ficaría coa pelexa esfuracada no fondo da adega pagando así as que a min me debía.

Non houbo lugar a pór en práctica estes plans. Xan Quinto baixaba no intre pola escada furente como un deus vingador.

Non quero lembrar o que alí pasou cando viu o bandido o seu amor daquel xeito e ao fronte o home causa de tanta infamia;

83 Carniceiro, figuramente verdugo (N. do E.).

84 Testavao, desvacemento, mareo (N. do E.).

cando a moza querendo ocultar a súa vergoña aos ollos do seu namorado fuxiu entolecida na noite pecha perseguida por min que tropecei, como gardando a porta, co cadáver do vello servidor, namentres Xan Quinto agañotaba a don Amaro no escureto encerro; nin cando cansos de buscala fomos dar con ela, dous días andados, enguedellada nos xuncos do esteiro do Rial de Corvos levada pola corrente río abaixo, río abaixo...

Pobre Xan Quinto! Como me agradeceu a miña intervención con aquela doce ollada de can manso que tiña por veces dende que a vida lla tornara en salvaxe ameaza de besta adoecida!

A Vida que tamén tiña de afogar sen compaixón a aquel meu amor de Viladourada que me deixou no peito esta laña de saudade e que eu coidaba símbolo, espello, norma dos bos e santos amores!

14.

Os pobres de Deus

Luís Amado Carballo

I

...Aos poucos, a chuvia foi amainando. Ficaba unha mañá gris, chea de friaxe e o vento mareiro da Carnota facía tremer as árbores molladas, con súpetos calafríos fugaces.

Na longa sala dos dormitorios, ateigada de bafos cheirentos e de tépedo ar confinado, había soamente catro vellos doentes que, de leito a leito, parolaban mainiñamente, con voces cheas de langor⁸⁵ e desa resignada melancolía que pon cadencias tenras nas verbas indiferentes dos que agardan a morte sen esperanza.

A carón da fiestra, envolveito nun vello cobertor rachado, outro home de ben cumprida idade, ollaba a paisaxe da ría apreixando o nariz contra os vidros, que o seu alento embazaba.

Naquela crúa mañá de inverno, os máis asilados traballaban na horta, e embaixo, na cociña, ouvíase o balbordo das risas e disputas das mulleres que arranxaban a louza e o xantar.

O Pedro Lueiro de cada vez atopábase máis falta de forzas e unha preguiza invencíbel íao gañando día a día, domando a cada instante con máis imperio a súa vontade, que pola contra, asemade de día a día, era máis frouxa.

El que, aló na súa casiña de Valoa, se levantaba aínda con estrelas para percorrer as leiras, legón ao lombo, sentíase agora

85 Languidez, franqueza (N. do E.).

apouvigado, vencido, desfeito por un mortal cansazo. A súa meirande ledicia era estar longas horas inmóbil, coa vista vagariñante nas distancias verdes e bretemosas daquela paisaxe que tanto gostaba de contemplar dende as fiestras da casa de caridade.

E, nestes instantes, tornábase reflexivo na saudade dos tempos en que respiraba a brisa libre e fresca e nos que o seu corpo, aterecido pola friaxe do amanecer, cobraba vida e quentura no rudo traballo de acotío.

E decote finaba por espertar do seu soño, esgotado de anguria, e tiña a arela de clamar a berros coma se se sentise afogado por unha man brutal que lle esmagase o corazón; mais, ao cabo, a súa ansia trocábase nun pranto silencioso, que esvaraba sen salaios polas súas engurras, requeimándolle as pálpebras e tornando duro e violento o seu ollar, decote humilde e afábel.

Choraba a súa mocidade morta, a súa existencia árida e amargurada, a súa alma baleira dun deses agarimos eternos que fan a vida amábel e dan varudos alentos para a triste loita no mundo.

Mais el tiña un pracer íntimo, inconfeso, nas pólas da súa dor: reforzábase nas súas mágoas coa ledicia de tódolos malpocados no podre do seu espírito, coma os porcos no estrume do seu cortello, coma os pobres das portas na cotra das súas chagas.

No mes de Sant-Iago, perdidos os bens nun preito de foros, sen amparo no mundo, acatou contrito o seu ingreso no Asilo da cidade. Nos primeiros tempos, el traballaba tamén na horta, podaba as viñas, sachaba as patacas, facía de todo e achábase contento. Agarimábao a paz das longas celas, o contacto cos compañeiros tamén desherdados da fortuna; aquilo era un consolo para o seu espírito esgazado, un sedante para as súas arelas vehementes de quietude.

Mais, no decurso dos días, ía nacendo un sentimento insospeitado, indefiníbel. Encontrábase como preso, na casa grande, na horta pequeneira, os seus ollos procuraban decote horizontes

libres onde choutar cal cuchos rebuldeiros, no dondo verdor das leiras matinais, na áspera esponxa dos toxos bravos.

A tola carreira das súas miradas esnaquizábase entón contra os muros inxentes, a carón das mouras fachadas postremas das casas vilegas, untadas co negro do chapapote, que rodeaban a hortiña monacal.

E levantábase na súa alma unha xenreira xorda contra aqueles edificios poboados de felicidade e de cristalinas risas de nenos, que eran unha afronta, unha maldita inxuria ás lacras dos humildes, dos necesitados.

Tivera desexado velas arder polos catro flancos e afundirse nun estrondo de traxedia aquelas ledicias tan ingratas á súa amargura.

Non atopaba acougo en ningures; na súa exaltación, as paredes, os muros, semellaban estreitalo pouco a pouco. Xa tiña no peito mergullada a saudade da liberdade e atopábase mal en tódolos sitios.

Só naquela fiestra que espallaba un anaco de terra labrega, pasaba as horas mortas, saloucando internamente a saudade do ceibe que o enchía de morriña agoniante.

Na fría mañá de inverno, sentado preto do leito aínda quente, Pedro Lueiro ollaba coma decote as cromáticas distancias, ubérrimas de variedade polos xogos das nubes, no ceo cincento.

Voltou acordar en si, e ergueuse limpando as bágoas fuxitivas co dorso da dura man encalecida.

–Ai, Pedro! Ti oes?

Acochado nas roupas do leito, chamábao un compañeiro. Tiña unha voz apagada e débil, os ollos afundidos nas concas e na súa faciana feble deseñábanse os ríxidos trazos da caveira.

–Escoita! Ti vés ou non vés?

–Vou home, vou!

O seu falar era rouco, polas bágoas mortas na gorxa.

Pedro Lueiro gostaba asemade do tempo pasado na compañía daquel vello doente, que fora na súa mocidade patrón dun bergantín de Marín e percorrera moito mundo. Entretíñao coa súa conversa variada falando dos tempos en que cruzaba os mares, cheo de valentía, coas velas despregadas. Un día nun porto, mañá noutro, xa esquecera moitos nomes; mais sabía unha chea de cousas de remotos pobos de negros e de chineses, e falaba con agarimo do seu barco, cal se fose un fillo seu.

II

Cando Roque do Estevo, o vello xeiteiro de Cidrás, morreu deixando ao seu netiño no meirande desamparo, foi este recollido polo Antón Cecebre, amo de moitos barcos de pesca e mercadoría. Home de mala sona a quen todos coñecían co alcume do “Ballenato”.

O encargarse da férula⁸⁶ do neno non fora por sentimento de caridade nin tan sequera el vía no rapaz un bo obreiro futuro, que traballaría de balde no medro dos seus intereses.

Dende aquela, na vida do pequeno Cibrán do Estevo, comezou o lado triste da realidade. Traballaba arreo na limpeza das dornas, recibindo paus e labazadas por todo premio. De mañá cedo tíñase que erguer para correr ao peirao onde estaban fondeados os barcos do amo, e comezaba a faena. O achicar a auga, tender ao sol os aparellos, fregar os bandos e as sentinas. Suando facía apresadamente as súas ocupacións, agardando arelante a hora do medio día, en que mataba a fame cos restos da caldeirada dos mariñeiros. Algunha que outra vez ía á taberna en procura de viño para os pescadores e choutaba de ledicia ao recibir o pataco que decote lle daban.

86 Exercer a autoridade ou patria potestade (sobre o neno) (N. do E.).

Sobre todo, un deles, que fora compañeiro do seu avó, agari-mábao moito e sempre lle dirixía unha fala de alento.

–Hai que traballar, rapaz! Hai que facerse home! Cando sexas meirande, virás connosco ao mar...

Aquelas verbas quedaban marcadas no seu maxín e, de noite no leito de follato, rebulía esperto pensando no día feiticeiro en que traspasaría os horizontes azulados.

Imbuído no soño, gardaba con inxenua cobiza os cartos que axuntaba, para mercar un bo pucho de augas como os que tiñan aqueles mariñeiros tan en vexados. E nas mañás bonanceiras ficaba estático ollando as lanchas facerse ao mar. Seguíaas coa mirada saudosa de cousas remotas, ata que desaparecían, cal follerpiñas pequerrechas, aló onde o ceo tocaba coas augas, nunha vaga liña de brétema.

E decote, pola súa moura sorte, topábase a carón do “Ballenato”.

–Que fas cacho de pantasma? Vouche quentar as costelas! Traballa folgazán!

Tremendo baixo a ollada ameazadora que sempre viña en compañía dalgún tirón de orellas, o Cibrán púñase ao seu, sen ousar responder.

Mais un día, o amo chegara acorado, berrando...

–Corre ben rapaz! O Farruco o Xaleiro está doente e ti irás hoxe á pesca no seu posto. Bule axiña que che están agardando para saír!

E de alí comezou a súa vida de home.

O primeiro día no mar! A súa lembranza perduraría nel toda a vida. Semellaba navegar polo ceo entre neboeiros azulados e verdes. As foulas⁸⁷ levantaban a dorna en alto, voltando deixala mainamente co mimo da nai que xoga co seu meniño. Sentíase agarimado polo mar, acariñado tenramente polos vaivéns dondos. Aquel día fora o mellor, o máis feliz da súa vida.

87 Escuma moi fina que ergue das ondas dun mar picado (N. do E.).

Os mariñeiros ollábano coma un compañeiro e mais á hora do xantar, déronlle un xaruto.

–Fuma rapaz! Os pobres fuman, porque así cómese menos, sabes?

Á volta dalgúns anos, Cibrán do Estevo, era xa un mareante feito e dereito, xa campaba nas festas e tiña afección ás mozas.

Despois, piloto dun bergantín mercante, comezou a percorre-lo mundo.

Visitou remotos portos ignorados que xamais soñara e que tiñan enrevesados nomes. Port Said, Gallípoli, Hong-Kong... Gardaba deles un escandeante recordo de cores intensas e de linguas incomprensíbeis.

Unha noite, ancorado en Tolón cun rebuldeiro grupo de paisanos, pillou a primeira borracheira dos centos delas que virían despois.

E daquela comezou o vicio do alcol. Porto en que atracaba, xa era sabido: entraba na primeira baiuca e pasaba o tempo baldeirando copas, e á noite voltaba aos tombos, a durmilla no barco.

Mal viño tiña, cando se atopaba peneco fungaba de todo, calquera cousa tomábaa a mal, e chegaba ata a zorregarlle cun vergallo aos pequenos grumetes.

Cada vez máis abaixo na pendente do vicio, degradábase a súa alma e enfermaba o corpo.

Maltrataba á tripulación e de varias veces chegaron aos ouvidos do amo queixas contra el.

Até que un día á volta dun longa viaxe, o “Ballenato” chim-pouno na rúa.

Andou moitos meses tirado coma un can e case que vivindo da caridade; pero á fin unha vez, por mor dunhas puñaladas nunha disputa, botoulle a man a xustiza; e logo de cumprir na cadea foi dar ao asilo. Aínda alí tivera tamén xenreiras e rifou con moitos.

Todo o serán pasábao na galería, dun lado a outro percorréndoa a longas zancadas coa pipa baleira entre os dentes apodrecidos.

Mais nos seus instantes de quietude, saltábanlle as bágoas ao falar do seu buque.

–Figurádevos! –contaba no coro dos vellos–. Era un barco grande, con moitas bandeiras e velas branquiñas coma a mesma espuma do mar. Eu alí no temón, mandando á xente: Orza! Vira! Alí éravos coma un rei, este vello. O meu bergantín! Non sei que daba porque o virades un instante. Quedariades parviños!

E tamén na Casa da Caridade aquel home tiña un aristocrático prestixio. Fora capitán de barco!

Ninguén podía dicir outro tanto e todos, pois, sentíndose inferiores a aquel home que tanto mundo andara, ollábano coma un ser superior.

Cando caera doente, todos ían á beira do seu leito escoitar as historias. E decote antes de se deitaren, chegaban onda el para preguntarlle pola súa saúde.

Mais pouco a pouco ficou só, agás a compañía que lle facía algúns instantes o vello Lueiro.

Decote o chamaba á súa beira para botar unha parola que, invariabelmente, comezaba polo eloxio do bergantín seu.

–Se viras o meu bergantín! Quedabas parviño!

E o mesmo, acotío, arreo. Tiña arelas de que o escoitaran e fixeran xestos de asombro. Entón ficaba satisfeito e púñase a cantar coplas mariñeiras.

E tíñalle boa lei ao Pedro Lueiro porque se asombraba de todo o que lle contaba e sentíase ledos da súa inxenuidade.

III

Caladamente, co pensamento mergullado en intensas mágoas, o labrego foise sentar á beira do doente.

–E logo que contas, home?

–Xa ves, decote loitando co mal, triste vida a nosa, meu vello!, pasamos polo mundo coma os paxaros de Deus, vivindo ao día sen pensar no mañá e, supetamente, atopamos coa miseria moura que amargura os nosos derradeiros instantes.

–Mais ti non tes queixa, Cidrán, ti percorríche-lo mundo enteiro, viches moitas cousas e gozaches algúns instantes da vida e eu non, compañeirño, traballando arreo todo o día de Deus sen saír da miña aldea, soamente algunha feira ía cabo da cidade e, logo de facer a venda, andábache aparvado polas rúas. San Benitiño glorioso! Tantas cousas hai na vila! Un mundo de xente ben vestida, casas moi altas, moitas igrexas grandes. Logo os cafés cheos de homes, todos xogan, e veña seis dobre!, e dálle co *pasabola*⁸⁸, todos a latricar ao redor das mesas, falando unha chea de cousas raras. Eu coidaba que non había máis alá, ata que fun ao servizo do rei e souben que moi lonxe había guerra cos mouros, rifeños... Daquela era aínda un rapaz e asombrábase de todo.

–Logo ti eras un ignorante.

–Érache, meu amigo, érache. E axiña me pasaron tantas cousas, escoita! Eu traballaba na finca do señor Bernardo Canabal, home de moito valemto na vila. Que casa farturenta aquela! Collía trinta pipas de viño e sete carros de patacas ao ano, e por riba aínda emprestaba diñeiro a réditos.

88 Lance do xogo de billar (N. do E.).

El tiña toda a confianza en min –“Pedro hai que axustar sete xornaleiras!” –Ben, si señor. –“Pedro, hai que trasfega-lo viño!” –Está ben, si señor! Eu corría con toda a administración da fazenda, de vez en cando falábame da política; cando era así pensaba para min: –Xa temos eleccións á porta! –“Porque Maura, porque o Canalejas, porque o outro, porque o de acolá, Ti votarás ao noso?” –Votarei si señor, o votar non custa traballo.

–E roubábache o voto?

–Non roubaba, non. Para min que máis tiña este ou aquel! O señor era o meu amo e tiña que obedecer. Alá que se mataran eles! Unha vez veu un home a predicar que o voto era libre; o amo díxonos que viña a nos engaiolar con parvadas e que era un “republicano”. Pois á noite, xuntámonos tódolos mozos do lugar e démoslle unha malleira...!, que foi bo. Levou para hoxe e para mañá!

Unha voz débil, que viña do leito fronteiro, interrompeu a conversa, semellaba o salario dunha ánima en pena: –Salvaxes! Fillos dunha raposa! Así tratades os apóstolos da causa da humanidade! Os vosos ollos están cegos para ver a luz da redención!

Era un vello da vila que levaba moitos meses encamado e que, segundo dicían, escribía nos xornais; coñecíano na casa por “o poeta”. Arreo andaba a queixarse e a cuspir sangue por tódolos currunchos.

Coidárase aquel falar a voz dun profeta condenando a depravación da humanidade.

–Sociedade burguesa! Xeración de cóbregas pezoñentas! Os teus días están contados! Ergueranse os humildes, os feridos polas vosas trallas e, coma lobos do monte, caerán sobre os tiranos, e arderedes nun inferno en vida, para sempre endexamais, amén.

–Amén! –repetiu coma apalabrado o mariñeiro.

–Amén! –dixo coa alma na verba santa o amargurado labrego.

Así os doídos da vida, as almas miserábeis, invocaban á liberdade que non ollarían, con todo o alento do seu espírito, con

tódolos folgos dos seus corpos podres e desfeitos na bárbara traxedia deste val de bágoas.

Fóra, rachando as nubes, asomouse a cálida faciana do sol.
Ao lonxe, na cidade, soaba un longo repenique de festas.

IV

No comedor era todo ledicia e algarabía.

Os asilados en dúas ringleiras, ao longo da mesa, parolaban contentos.

Un cego chuscarrandeiro que fora pobre das portas e sabía moitos ledos dicires de malicia, contaba contos aldeáns cheos de san erotismo e saturado de mística devoción primitiva. Anacos de mouras traxedias de lobos e bruxarías. A Raíña encantada do monte Castrove que agarda o galán que ha desface-lo seu feitizo, a lenda do Santo Ero de Armenteira, os prodixiosos milagres do Cristo de Xende e da Santa Comba.

O seu falar tiña un grave e harmonioso xeito de salmodia cal o acento doído con que pedichan un anaco de broa os pobres e porfiados mendicantes da aldea.

Erguendo a testa, cun sorriso desvergoñado nos beizos, o cego falaba agarimado e atento a tódalas voces que soaban no seu arredor.

–Unha vez era un Rei...

Tódolos seus relatos principiaban o mesmo: “Unha vez era unha moza”..., “Unha vez era un lobo”... E había no rutineiro comezo un deixo de lenda recollida da boca do pobo, unha santidade de estilo coma a dos vellos infolios⁸⁹ das vidas de santos, que principian invocando a luz protectora da Virxe María.

89 Libro en folio (N. do E.).

Todos estaban pendentes das súas verbas coa leda atención de nenos que soñan con reis e raíñas mouras, enfeitizadas por un fero xigante.

A hora do xantar era a hora das expansións. Contábanse moitas novas e algúns falaban enfeitizados da súa familia.

–Eu teño tres netiños pequerrechos –dicía un–. Quérenme moito e veñen moitas veces visitarme. Eu aforro das esmolos que me manda a señora e mércolles lambonadas. Son moi bonitiños os meus netos...! Xa verás..., un día heichos ensinar.

Xeralmente o outro calaba cheo de envexa e amargura.

–Pois eu –falaba outro asilado–. Teño un fillo moi listo que está a estudar, sabes? A estudar! –berraba para que todos ouvisen–. Si, señor! Págalle a carreira un señor marqués. E logo? Un señor marqués! –e inchaba as moufas ao dicir o título, como se fose aquilo un dobre mérito–. Un señor marqués! Non vos é un calquera... Aínda que un é pobre non está tan mal mirado. É verdade, si señor...

E todos falaban das súas cousas sen ouvirse uns aos outros, para asombrar aos compañeiros, e gostaban da envexa dos que non podían dicir outro tanto.

Soamente o Pedro Lueiro calaba..., calaba sentindo que as bágoas lle facían un mortal nó na gorxa.

Polas abertas fiestras entraba o sol en súpetas breixas⁹⁰ de ouro.

90 Fervenzas, abanqueiros, freixas, cadoiros (N. do E.).

V

Un silencio denso pesaba nas almas.

Fóra escoitábase o escaravellar das galiñas e con débil tanguido a campaña do Asilo dobraba a morto.

Sentadas en roldas as vellas facían calceta. Un asilado cheo de baba fitaba o teito con fixeza persistente.

Un gato negro andaba a xogar cos nobelos espaxados polo chan.

Mainamente, na inconsciencia do labor manual, unha vella comezaba a cantar baixiño.

Miña nai como é tan probe...

A súa voz pasaba coma unha brisa remota que removía lembranzas dos tempos mellores nas almas murchas dos asilados. Tan débil, tan mainiño o alalá da Terra, falaba con acentos tenros ao corazón dos doídos. E unha voz, dúas..., vinte, xuntábanse á copla iniciada.

*Miña nai como é tan probe
e non ten pan que me dar
éncheme a cara de bicos
e despois, rompe a chorar*

O cantar enchía a estancia co alento saudoso dos campos familiares, dos broncos piñeirais asolagados baixo o sol do verán. Era cal se unha voz ben amada espertara as lembranzas da mocidade arrombadas nas almas polas dores da vida tristeira.

E, o sol, o sol, ledo e canso coma un ceguiño mendicante andaba ás apalpadelas polas paredes, buscando pousar os seus bicos dourados encol das nevadas testas morriñentas.

Unha irmá da caridade levantouse nun currencho para interromper aos cantores.

–Chist! Fagan o favor! Están durmindo... Chist!

A copla morreu como coutada por un machadazo brutal.

–Calade, dormen os doentes...!

A voz da serva dos pobres, finiña, serea, recendía como o inceso á devoción mística das igrexas.

Un vello falou.

–Ten razón a nosa branca pombiña. Consolo dos pobres!

O coro cantou louvanzas de labrega cortesía.

–Bolboretiña santa! Estreliña do Noso Señorío!

Ela refusou acorada.

–Por deus irmanciños! Calen. Eu nada merezo! Non digan cousas tales...!

O Parvo de Codeseda, escachándose nunha risa satírica de besta encelada, tiña a vista cravada na branquiña faciana, nas saudosas violetas dos ollos monxís que xurdían no rostro pálido cal os lirios aterecidos e pensantes nun campo nevado polo inverno.

O Lueiro adormecía arrolado polo estatismo fraternal do serán tépedo. Aquel acougo silente fechaba as abertas feridas da alma e o corazón adormecía ao conxuro da copla labrega sentindo a penosa vacuidade das grandes emocións. Unha ardorosa bafarada quentáballe as meixelas e as bágoas escachábanse lle na gorxa.

A carón da fiestra unha cadeira vella e case que desfeita, lembraba ao aldeán os primeiros tempos do Asilo. Alí sentábase acotío un velliño tolleito, de longas barbas brancas como a la dos anos pascuais.

O velliño era garimoso e falangueiro con todos, o pobre xa toleaba cos anos e voltábase neno, e decote andaba á procura de dicir a todos cousas agradábeis, preguntando con cortesía servil pola familia e animando aos compañeiros de sorte. Asemade el

coidaba poñerse bo e saír algún día do Asilo. Na casa tíñanlle boa amizade todos e chamábanlle con respecto “o señor Agustín”.

Lueiro lembrábase agora con máis forza dun día en que desfeito de saudade e sen gana de ter leria, berrara co vello. Daquela estaba el triste e sen ánimos de falar, mais o señor Agustín que mesmo morría por latricar con alguén, dixéralle...

–Ai, Pedro! Hoxe atópote mellor, moito mellor!

E como o outro non respondera, voltou falar.

–Dígoche que estás ben... Así Deus me salve...!

–O que é desta –respondeu chantando as verbas o labrego–, pode que nin Deus o salve!

Tíña naquel instante unha fonda xenreira ao importuno. Tería desexado botarlle as mans á gorxa e esgazalo en anacos.

–Vaia home! –o vello non calaba–. Disimula... Ben sabes que non cho dixen por mal... Se Deus quere, cando eu sande, heiche convidar a unha boa empanada de sardiñas!

–Vostede ten gana de leria, e eu non teño ningunha. Meu vello, non se faga ilusiós. De aquí para a cova...

–Sabe meu santo? Non ande a cavilar parvadas...!

O señor Agustín abrira moito os ollos espantado; mais non quixo aínda comprender. Facendo un sorriso comentou.

–Ti, decote tan churrusqueiro...

–Boh! Ben sabe que non ando de pava⁹¹. Vostede ben o sabe que non chegará ao inverno!

Calara o vello, tapando a faciana coas mans engurradas. E houbo un longo silencio.

Comezou a sentirse unha queixa mainiña, amargurante coma o pranto dun meniño.

91 Burla, graza (N. do E.).

O velliño choraba desconsolado, loitando por esconde-las bágoas.

Lueiro sentiuse arrepentido da súa brusquidade.

– Señor Agustín! Vostede chora?

O pranto estalou en fortes salaios.

– Xesús! Xesús! Vállame Deus!

Sen parar, chorara todo o día... No amanecer seguinte atopárono morto.

Emporiso o labrego, ao lembrarse, sentía unha fonda compaixón, arelas vehementes de chorar e de pregar a Deus pola alma do velliño.

Fóra, a tarde cal unha caracola mareira, chea de sonoridades distantes, íase mollando mainamente nos saudosos cromatismos da posta do Sol.

Nun curruncho, as vellas asiladas contaban enredadas historias de familia.

E había un coro de sinxelas compaixóns a cada comento.

– Non somos nada! Non somos nada!

VI

A vella máis vella do asilo narraba a súa vida a un grupo de catro mulleriñas labregas que a escoitaban con respectuosa atención.

Aquel relato longo sementado de bágoas e ledicias que resplandecían como xoias antigas tiña unha íntima emoción de dramatismo. Do fondo dramatismo dos días baleiros de utilidade que pasan en penosa procesión de lembranzas prometedoras deixando un amargor nas almas e unha queixa, soamente unha queixa, resignada nos beizos!

As evocacións suscitadas removían o estanque do seu espírito coa brisa sutil e fría da tarde que morre, percorrían as estancias

esquecidas na intimidade do corazón cal un sopro invernal que non trae arrecendos nin ecos de vida e murcha as derradeiras flores do campo silencioso.

Inda a fidalga señora sorría as lembranzas espertadas do eterno sono do esquecemento; mais o seu sorriso era distante e doído, ficando no rostro engurrado, cal unha carantoña que preludia un saudoso chorar.

Falaba, queda, quedíñamente, saboreando o celme pretérito das memorias que a engalanaban co rebrillar temeroso e embaçado de diamantes vellos.

Era das mellores e máis nobres familias de Pontevedra a familia de dona Malvina de Gondarel, nos seus antepasados contábanse reis e raíñas, condes e marqueses. Inda na casa dos seus avós, hoxe no poder dun usureiro, campaban encol do marco da porta os escudos dos Gagos dos Mariños de Lobeira, dos Pazos de Borbén e doutras máis familias, de maciza e fidalga procedencia.

Foi no comezo da súa adolescencia, inda a vila conservaba os seus muros como un cinto illador da plebe que moraba nos burgos apartados, cando conmoveira a Galicia enteira a nova da sanguíñenta carnizaría de Carral, que epilagara tristeiramente o bravo alzamento de Solís e os seus compañeiros.

Malvina de Gondarel tivera que lamentar aquela morte escura e sen gloria do seu único irmán mozo arriscado e valente que empapara coa xenerosa ofrenda do seu sangue a santa terra dos nosos maiores.

Moito tempo a nai chorara aquel fillo sacrificado e, de noite nos longos corredores, voaban cal pombas feridas poñendo medo na alma de Malvina, os doridos suspiros da señora.

–Meu Antoniño! Ai, meu Antoniño!...

Por el chorou o resto da vida e aínda no seu leito de morte chamábao con lamentos que fendían o corazón.

Así, cando a nai finara, atopárase Malvina dona e señora do seu, baixo a férula explotadora dun consello de familia.

Afundida no silencio engolado das salas, soa coa vella criada que vira nacer ao seu avó, vivira unha vida estéril, monótona e sombriza.

Encarreirada na ríxida crianza da nobreza daquel tempo endexamais saía da súa casa como non fose ás misas do domingo ou aos novenarios de cabodano que mandaba facer polo eterno descanso das almas da nai e do seu irmán.

A quinta feira recibía visitas de parentes e amigas, vellas relacións da casa que chegaban suspirando finxidamente e falaban sempre o mesmo.

–Que tempo!, como chove! Levamos unha semana pasada por auga!

Outras veces:

–Que calor!, non se pode vivir con esta fatiga!

Había donas anciás que a súa única preocupación era a saúde, e pasaban horas enteiras contando con tódolos detalles a súa doenza derradeira, e as visitas a un tempo facían mudos xestos de preocupación e de asentimento incondicional. Outras contaban chismes e enredos que os oíntes disimulaban comprender. “Porque o tío da sobriña da irmán da nai!”, “Porque o pai do xenro do neto...”, e tamén os xestos rutineiros de aprobación acompañaban estes relatos...

E así decote, ata soar a hora da queda. Entón calaban bruscamente as conversas e unha dona, facendo o sinal da cruz, comezaba.

–O anxo do señor anunciou a María e concibiu por obra do Espírito Santo... Ave María...

E ao murmurio das pregarías, baixo o áspero son dos sinos parroquiais, coidarase un rabaño de almas devotas encamiñadas ao ceo, por gordos abades, que cantaban na gloria da hora mística, relixiosos salmos monásticos.

Logo as visitantes comezaban a despedirse e Malvina acompañábaas solícita á porta.

–Teña coidado dona Concha, que a escaleira está moi escura! Dona Rosenda, non vaia caer que aí falta un tramo!

E as voces xa no portal contestaban.

–Retírese! Retírese que vai moito frío! Ata o proximo día se Deus quer!

E Malvina outra vez soa voltaba á súa vida normal. Pasaba os días facendo media letra da vidreira do longo balcón voado e contemplando con envexa resignada os xogos dos nenos na vella praza da Ferrería.

E así sempre, sempre... Correran os anos. Pasara moitas veces o Corpus coas súas gaitas diante da súa porta sen que ela se decatara da inutilidade da súa existencia, afastada do amor e das vaidades do mundo.

Cando quixo acordar xa era vella e o golpe brusco da ruína conmovera traxicamente a súa alma; mais ao cabo, xa que entrara no Asilo, a súa vida pacífica e mansa non se alterara nin un só instante.

Unha vez tivera un soño revelador.

“Ela, xa morta, era chamada á presenza de Deus, e o bo señor rodeado de anxiños rebuldeiros preguntaba.

–Que fixeches no mundo?

–Nada señor –respondía ela tremendo de medo.

–En troques pecaches moito.

Ela inclinara a testa convencida e desconsolada.

–É verdade, si señor, pequei moito...

O Deus vello fitáraa cheo de carraxe.

–Entón non entrarás no noso reino.

Mais ela lembrárase e tivera unha idea salvadora.

–Eu señor, traballei tódolos días, fun decote á misa e fixen moita calceta.

Nisto chegara San Miguel coas súas pesas e nun pratiño fóranse acugulando tódolos pecados. Eran coma vermes pequeniños, liviáns pecados de murmuración ou de envexa.

E Malvina, anguriada, vira inclinarse a pesa. A sentenza ía ser fatal.

Mais logo chegara San Roque, o seu santiño querido a quen lle rezaba tódalas noites, e traía unha chea de labores feitas por ela. Tantas e tantas eran que a mesma Malvina se asombrara do seu traballo.

Puxéronnas no outro pratiño e a pesa, despois de breve vacilación, inclinárase do outro lado.

E Deus Noso Señoríño rírase moito e dixéralle con voz agarimosa: Podes entrar Malvina no teu ceo.

E Malvina chegaba á gloria acompañada de moitos anxiños loiros”.

E, polo de agora, ela, resignada coa vida sentindo no peito a mágoa fonda das evocacións que viña narrando, non desexaba nada, nin tiña esperanzas nas cousas desta vida. Soamente agardaba que a morte quixera levala a aquel ceo que lle fora prometido en soños.

No silencio do serán quedarán titilando os ecos das súas verbas derradeiras.

–E cando a morte veña a carón de min, eu deixareime ir contenta, pois non teño nada que temer.

O vello Lueiro puxera a media voz un comentario cheo de xenreira.

–Este demo de vella está xa que tolea...!

VII

Aquel día festexábase no asilo a véspera do Nadal cun xantar extraordinario que pagaba aos pobres un señor da vila.

Todos estaban cheos de ledicia e había risadas das bocas sen dentes que soaban como risadas de nenos.

O capelán botara unha longa plática falando da caridade do señor Bernaldo a quen Deus na súa bondade sen fin debía gardar por moitos anos.

–Vivan os velliños e velliñas todas! –berrara ao final do discurso don Xesús. E o coro con toda a súa forza dixera.

–Vivaaan!...

–Viva o señor don Bernaldo.

–Vivaaa!

–Viva a Santísima Trindade!

–Vivaaa!

E o Poeta, que aquel día quixera participar dos goces da mesa, ergueuse a botar un brinde.

*Esta merenda
non sei por quen será,
mais se é por Don Bernaldo
que teña moita felicidade.*

E o concurso arrebatado voltou ouvear.

–Vivaaa!...

E todos cheos de entusiasmo infantil marcharon á función da capela, cantando con ferriños e conchas.

*Que viva, que viva
a Santa Relixión,
que viva don Xesús
que nos dá a educación.*

Lueiro, no medio dos compañeiros, acompañaba a copla tocando o pandeiro. Aquela vez xa era outro home, esquecera as tristuras e consideraba soamente o día o gran día en que todos debían estar contentos!, pois ía nacer o noso Señor Xesucristo. Quen pensaba en dores nin na morte? Aquel día era día de ledicia e non de se lembrar de cousas tristes.

Xa a grave voz do órgano, voz de harmonías remotas do ceo, fixera calar aos cantores, elevando un himno místico que aló nas alturas da gloria coreaban as voces cristalinas dos anxos.

Os vellos axeonllados nas gradas a carón do altar rezaban as súas mágoas, as súas tristuras. Rezaban polo de onte e polo de hoxe. Porque os seus pecados lles fosen perdoados. Polo eterno descanso das almas dos que foron.

Livián e tardo o seu rezo, subía, subía ás alturas do ceo, como un salmo de humildade.

Comezaba o sermón. Como estremeceamento que pon a brisa da tarde nas árbores do bosque correu entre o grupo de vellas e vellos o movemento de faceren o sinal da cruz.

Don Xesús, na penumbra do púlpito, principiou a súa oración con voz lenta.

–E foi por este tempo que, xa pasadas as corenta semanas que dixeran os profetas, tiña que vir das alturas do ceo o fillo do home.

Pedro Lueiro abriu moito os ollos sen comprender poñendo nun esforzo toda a súa atención.

Logo o sermón enguedellábase, facíase confuso, gabando a gloria do Deus dos exércitos rodeado de santas e santos que mandaba sacrificar o seu fillo pola redención dos pobres.

O aldeán seguía sen decatarse de nada, soamente ouvía as verbas que non chegaban ao seu cerebro. As inflexións da voz conmovían, cal unha música descoñecida. A actitude, o xesto do orador, impresionábano moito máis.

Inconscientemente fixou a vista no cura, seguindo con curiosidade os seus ademáns. Unha néboa densa comezou a cubri-lo. Agora soamente vía a súa testa calva axitándose dun lado a outro nun movemento pendular e monótono. De pronto a figura medraba, medraba, enchera toda a capela e tiña catro ollos, dous narices, oito mans, as voces batíanlle nas orellas como berros dun monstro. Non resistindo máis o Lueiro palpebrexou e a figura foi baixando de dimensións. Agora axitábase, debatíase con porfía tola ata quedar metida outra volta no púlpito cal nunha pipa de viño; mais novamente comezara a medrar. Semellaba que o tonel revertía negruras. Inflábase a sotana coma os globos que se botan nas romarías...

E supetamente calou todo.

Lueiro tivo como un espertar e mirou ao redor para decatarse do sitio en que estaba, ceibe da obsesión de anguria que o posuía momentos antes.

Cun tremer de campaiñas doce e livián cal un escintileo de estrelas, subía a hostia nas mans do crego oficiante, e un silencio preñado de emocións, un solemne silencio conventual, viña recollerse aos pés do Deus trememente e mudo de relixiosidade.

O órgano xemía nunha nota que se perdía nos espazos abrindo clarores puros nas bóvedas de pedra onde asomaban as ridentes facianas dos santos do ceo.

Lueiro, axeonllado nas gradas, sentía que as bágoas lle bicaban as meixelas nunha caricia doada e saloucante. A caricia bendita do neniño Xesús, que viñera ao mundo a consola-los pobres e darlles a súa vida enteira! E era en ofrenda a el que aquel altar brillaba na escuridade da capela cal unha porta da gloria pendurada das bágoas do Sol.

E os beizos do aldeán reverteron unha pregaría.

–Axúdanos, bo Señor! Sómo-los pobres teus, os pobres por quen derramaches o teu sangue bendito. As nosas mágoas non

teñen fin neste mundo. De chorar están enxoiros os nosos ollos, pola vida pasamos cal ti cargados coa cruz do noso sufrimento. Válenos, Deus! E ergueuse transfigurado cal se o ceo acabase de ouvilo.

VIII

Na fría escuridade, tronaba o silencio cal o eco dunha fonda badalada de ferro, afinada no “fa” tónico, que din os vellos grimorios⁹² de maxia. Como un mar insondábel, afogaba os ruídos da noite.

Fóra, as constelacións de infantil xeometría, aluciaban⁹³ cal as notas do pentagrama onde están escritas as máis sublimes polifonías da natureza.

Na sala rectangular dos dormitorios, tremían queixas e suspiros. Durmían os vellos no acougo silente das altas horas.

Pedro Lueiro sentíase inqueda desvelado. Aquela noite era a Noiteboa, a noite de tódolos agarimos, a plácida noite familiar e o seu pensamento debruzábase na lagoa das lembranzas dos tempos mozos.

Tal noite como aquela xuntábase coa súa familia ao redor da lareira, onde o lume xurdía cal un sol doméstico aquecendo os corpos e pendurando nos corazóns resplandores de beatitude e felicidade.

Unha voz, que se coidara a voz murcha da superstición labrega, facía o comento da leda noite en que tódolos homes debían estar contentos pois o Verbo feito carne viría demorar entre eles para consolar os que sofren e curar tódolos males do espírito...

92 Libro de fórmulas máxicas que se usaba por antigos feiticeiros (N. do E.).

93 Resplandecían, brillaban (N. do E.).

E, asemade, encol do lirismo remoto dunha noite de Nadal, viña cinguida a historia breve do único amor do Lueiro que ben puido transformar o vieiro deserto da súa vida.

Era ela unha rapaza da veciña parroquia de Santa Comba de Canaval, belida e xentil coma unha linda princesa. Tiña os cabelos loiros, dese loiro melancólico que pon o outono nos viñedos e os ollos azuis como o mar nos menceses. Lueiro chegara a que-rela máis que á súa vida, coma el non pensara endexamais que se puidera querer a ninguén. Aquel amor sería a súa salvación. E pensaba traballar noite e día para axuntar cartos, moitos cartos, e mercar terras e casas para ela. Con este pensamento fixo, decote, el calara arreo sen confesarlle o seu sentimento.

E unha noite, unha branca noitiña de Nadal en que Lueiro facía rolda cos mozos, cantando as coplas inxenuas que a musa popular derramou nos beizos do pobo, os ledos aturuxos e as doces cantigas foron chamar á porta dela cun bico de amor implorante e envolteito en calados romanticismos.

Ouveaban os cans ao luar que esvaraba encol das augas do río e, no ceo, estreliñas toleironas andaban a fuxir e a se esconder.

Lueiro lembrábase cal se fora hoxe. Ela asomara á fiestra e dixéralle aquelas verbas que aínda levaba cravadas na alma.

–Xa ves, Pedro, os dous somos pobres. Non pode ser!

Lueiro calara, calara que xa tiña cartos aforrados para comezala vida. Que a pobreza con amor é dourada e luminosa. Que a felicidade voa máis alto que o materialismo do diñeiro. Nada disto que pensaba, dixera. Pola contra rendérase con bágoas nos ollos sentindo no corazón o golpe tráxico das ilusións que se veñen abaixo.

–Eu, Pedro, quérote ben! Mais ti ben o sabes, non pode ser!

Agora removendo as lembranzas pensaba como aquelas verbas enloitaran decote a súa vida. Era verdade! Gran verdade! Nada xa para el podía ser. Ben falara a rapaza. Non pode ser!

Por sabido que non. Nin a ledicia nin a felicidade, nin tan sequera un acougo ditoso nos derradeiros anos da súa vida.

–Non!... Non!... –dixera sempre unha voz nos seus ouvidos–. Non pode ser...! Non pode ser...!

A noite pechábase nunha espiral de medos, cal o diafragma dun ollo somnolento.

De repente, un lamento acorado soou ao lado do leito de Lueiro.

–Ai...! Ai! Deus me ampare...!

O labrego adiviñou na escuridade o vello mariñeiro Cibrán do Estevo, sentado na cama.

–Ei, Cibrán! Ti que tes? –preguntou a tentas.

–Ai! Ai! Eu morro! Eu morro!

Soou un golpe do corpo sobre os resortes do colchón.

–Ai, ti! Queres que chame?

Respondeulle un gurgullo afogado que foi baixando ata calar de todo.

Lueiro, asustado, agachou a cara baixo as roupas; e soamente sentía a carreira rápida do seu corazón.

Daquela, furando o silencio, esvarando mainamente encol das tebras molladas de lúa, soaba distante a risa branca da gaita tecendo xoias irrealis de sonoridades agarimosas... As súas pingas de esmeralda caían na alma do labrego como amargas escumas do mar.

A gaitiña leda das alboradas ía chamar ás portas do Asilo como un eco da vida pasada...

Mais, ti, gaita da terra nosa, heraldo das belas festas e ruadas da mocidade, porque vés turbar a paz tristeira da casa da caridade, soando cal voz profana que fala das cousas que non voltarán?

Mais, non, ti cantas na noite leda do Nadal por que sabes que hai ouvidos que recollen atentos a túa canción de saudade.

Que os ollos caducos a través das bágoas da lembranza, ollan decontado as douradas praias que bate o mar, as prolíficas leiras verdecentes húmidas polo orballo dos amañeceres, as lexións bruantes dos piñeirais, nas que canta o nordés os salmos varudos e rexos da patria do futuro.

Soa meiga gaitiña da Terra! Soa! Que vés bicar os corazóns feridos da vida e pousar nas almas dos que esperan morrer, baleiros de ilusións, unha despedida amerceante e tenra da *Terra-Nai*.

E Lueiro, aniquilado de emoción, sen forzas para erguerse, mordía o embozo silenciando os saloucos, e as súas bágoas, salobres e tépedas, mollaron longo tempo as sabas do leito.

IX

Moitos días levaba Pedro Lueiro prostrado no leito. Unha estraña doenza ía minando por instantes a súa vida. O corazón choutáballe arbitrariamente sen a lenta isocronía da normalidade, con xordos gurgullos cal unha vexiga chea de auga.

Durmía pouco, as longas noites de inverno desplumaban aos seus ollos nun vagar lento de minutos por minuto; mais, cando ao cabo conseguía o sono, ás poucas horas espertaba acorado, cheo de sobresalto e sentíndose afogar en tanto o corazón galgaba desaforado nunha tola carreira.

E, apertando coa man o costado esquerdo, Lueiro sentíase presa dun medo infantil á morte, que viña chegando por momentos, cun andar preguizoso e canso cheo de mouras torturas crueis.

E de novo a vida, a súa pobre vida baleira, pasaba nun cortexo de pesares pola imaxinación. Os tempos de rapaz cando el andaba aos niños no monte de Garramal, os instantes alborais da súa adolescencia. Os días de desgraza e dor dos derradeiros anos...

Corrían nun vertixinoso desfile de cadros animados, cheos de vida e de relevo entre os desgarramentos capciosos das trebas.

O labrego examinábaos atentamente. Non había en todos eles nin a menor sombra de vicio ou de pecado. A súa vida discorreu escondida, esvarando por un rego inalterábel sen torcer nin desviar o seu rumbo, decote fixo e igual, camiño da morte que parecía agardalo sen présas.

Ningún remordemento podía, pois, enturbiar os poucos días que lle quedaban no mundo. Lueiro traballara sempre e fora bo con todos, non recibindo en troques senón desprezos e malas accións, abandono dos amigos e indiferenza dos parentes que non lle tenderan unha man caridosa na súa desgraza.

Se verdadeiramente había unha vida máis alá, onde se premia aos bos e se castiga aos malos, o vello nada tiña que reear; mais se non a houbera dabondo compensado quedaba de non voltar sufrir outro tanto.

Así o Lueiro pensaba para se consolar; mais no fondo, un medo ao descoñecido conmovíao ata as bágoas. Contemplábase xa inerte, pechado nunha estreita caixa de piñeiro, a lombos de catro asilados, camiño do camposanto da cidade. Nin tan sequera o consolo lle quedaba de ser enterrado no adro da igrexa da súa aldea!

Alí, só, esquecido de todos, ficaría na noite eterna que acolle ás almas no outro mundo. Nin un ser querido que chorara por el, nin rapaciños enloitados que viñesen a pór flores na terra do seu sepulcro.

Nunca tan fondo nin amargurador fora nel o sentimento doroso da soidade e do desamparo.

No máis íntimo da alma algo rebelábase á idea da morte. Era cal se a tranquilidade dos ríos que se van ao mar sen medo nin ledicia do pélagos ignoto vivira no seu espírito erguéndoo nun sentimento de inmortalidade.

O Lueiro finou por non entenderse. Dun lado o espírito con esta interrogación incontestábel: “Para que o vivir?” Do outro o corpo resistíndose: “Para que o morrer?” En realidade, el era posíbel o morrer? Sería posíbel o desaparecer ese sentimento de vida que era a alma mesma? Entón sería verdade que había un outro mundo e que a morte era soamente unha insignificante variación? Algo atopou que afirmara a derradeira conxectura. Era el mesmo, era o seu espírito querendo persistir, o seu corpo que se derramaría en vermes cun canto prolífico de vida. De vida sempre eterna!

No fondo da sala, tremía aos pés dun cristo a luz dunha lampadiña con intermitencias agónicas como unha estrela presa que quixera fuxir ao ceo e desprenderse con fortes aletexos.

Lonxe ouvíase o berrar do Parvo de Codeseda, preso dun ataque de ramo cativo⁹⁴.

O Lueiro ficara durmido respirando congoxosamente e na súa faciana comezaba a marcarse a risada macabra e lúgubre da caveira.

Supetamente sentira unha forte dor no peito cal se unha pedra gravitara encol. A testa fíxoselle pesada e chea de ruídos, como borracho comezou a falar cousas sen senso... As mans foron crispándose nun xesto de agarrar.

...Logo, un salaio, un salaio forte, intenso, de felicidade de benestar pletórico...

Como saído do fondo dun pozo, Lueiro morreu ao respirar en liberdade...

No dormitorio silencio, un silencio denso e mouro que era a mesma paz do Asilo, onde a morte é un hóspede familiar, que se senta agardando, asexante á beira dos leitos dos dormentes.

94 Histerismo (N. do E.).

Fora, no alto do ceo, a lúa acochábase entre as nubes negras, tremente de frío.

...Unha estreliña correu fuxitiva ata se apagar...

...Xa o mestre Prisciliano, vello astrólogo das terras de Tude, dixerá outrora que as ánimas dos mortais se purifican na Lúa dos seus pecados e que as estrelas son símbolos das nosas vidas...

Referencias

1. Carré Aldao, Euxenio (1919): *Contos da forxa*. ¡Terra a Nosa! Biblioteca Popular Galega, 1. A Coruña: Editorial Prensa Gallega, S.A.
2. Risco, Vicente (1919): *Do caso que ll'aconteceu ô Dr. Alveiros*. ¡Terra a Nosa! Biblioteca Popular Galega, 7. A Coruña: Tipografía d'El Noroeste.
3. López Abente, Gonzalo (1919): *O Diputado por Veiramar*. Biblioteca Galeguista. A Coruña: Imprenta Nova.
4. Losada Diéguez, Antón (1920): “Queixumes”, “Home viaxeiro”, *A Nosa Terra* 112, 4. // “Conto sinxelo”, *Nós* 3, 15.
5. Rodríguez Castelao, Alfonso Daniel [1922]: *Un ollo de vidro. Memorias d'un esquelete*. Céltiga, 7. Ferrol: [s.n.].
6. Montes, Euxenio [1922]: *O vello mariñeiro toma o sol*. Céltiga, 10. Ferrol: [s.n.].
7. Cabanillas, Ramón [1922]: “[O Sol!, ¡O Sol!]”. *Alborada Extraordinario*. Pontevedra: [s.n.].
8. Manoel Antonio [1922]: “O que o sol-por calaba”, “As irremediabes merancorías”. *Alborada Extraordinario*. Pontevedra: [s.n.].
9. Vidal Martínez, Xoán [1922]: “A serán”. *Alborada Extraordinario*. Pontevedra: [s.n.].
10. García Pereira, Nicolás [1922]: *A custureira*. Céltiga, 6. Ferrol: [s.n.].
11. Herrera Garrido, Francisca [1922]: *A y-alma de Mingos*. Céltiga, 8. Ferrol: [s.n.].
12. Otero Pedrayo, Ramón (1925): *Pantelas, home libre*. Lar, 8. A Coruña: Imprenta Lar.
13. Bouza Brey, Fermín (1925): *Cabalgadas en Salnés*. Lar, 15. A Coruña: Imprenta Lar.
14. Amado Carballo, Luís (1925): *Os probes de Deus*. Lar, 5. A Coruña: Imprenta Moret.

Bibliografía ampliada

Ínsua, Emilio, (2016): *A nosa terra é nosa! A xeira das Irmandades da Fala (1916-1931)*. A Coruña: Baía Edicións.

Roig Rechou, Blanca-Ana (1984): “As noveliñas Lar, unha lección para o kiosco galego”, *Dorna* 7, 17-23.

Tato Fontaiña, Laura (2003): “A emerxencia do discurso narrativo: das colección de novela curta ao romance”, en Mª Amparo Tavares Maleval e Francisco Salinas Portugal (orgs.), *Estudos Galego-Brasileiros*. Rio de Janeiro: H.P. Comunicação, 193-218.

